

ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

2008

ΝΕΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Περιοδικά

- *Αρχαιολογική Έφημερίς* 2007 (τόμ. 146).
- *Αρχαιολογική Έφημερίς* 2008 (τόμ. 147).
- *Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας* 2006 (τόμ. 161).
- *Ο ΜΕΝΤΩΡ*, τόμος 21 (τεύχη 87-90), 2008.
- *Ο ΜΕΝΤΩΡ*, τεύχ. 86. Εύρετήριο τῶν τευχῶν 1-85 (1988-2007).

«Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας»

- 253. ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΜΑΧΑΙΡΑ, *Τὸ ἱερὸ Ἀφροδίτης καὶ Ἔρωτος στὴν Τερά ὁδὸ.*
- 254. L. LESPEZ, R. TREUIL, H. KOUKOULI CHRYSANTHAKI, *Dikili Tash, Village préhistorique de Macédoine orientale.*
- 255. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΜΠΗΡΤΑΧΑ, *Μεσσήνη. Τὸ Ὡδεῖο καὶ τὸ ἀνατολικὸ πρόπυλο τοῦ Ἀσκληπιείου.*
- 256. POLYMNIA MUHLY, *The Sanctuary of Hermes and Aphrodite at Syme Viannou. IV. Animal Images of Clay.*
- 257. ΧΡΙΣΤΟΥ ΝΤΟΥΜΑ (ἐπιμ.), *Ἀκρωτήρι Θήρας. Τριάντα χρόνια ἔρευνας, 1967-1997. Ἐπιστημονικὴ Συνάντηση 19-20 Δεκεμβρίου 1997.*
- 258. ΔΕΣΠΟΙΝΑΣ ΔΑΝΗΛΙΔΟΥ, *Ἀνασσαφές Μυκηνῶν. II. Τὸ «ἐργαστήριον» τῶν Μυκηνῶν.*
- 259. KEVIN CLINTON, *Eleusis. The Inscriptions on Stone. Documents of the Sanctuary of the two Goddesses and Public Documents of the Deme. II. Commentary.*
- ΦΑΝΗΣ ΜΑΛΛΟΥΧΟΥ ΤΟΥΦΑΝΟ, *Ἀναστήλωση τῶν ἀρχαίων μνημείων στὴ νεώτερη Ἑλλάδα (1834-1939).* ΒΑΕ 176. 1998. Β' ἔκδοση 2008.

Εἰκόνα ἐξωφύλλου:

Ἀρχαία Μεσσήνη. Γενικὴ ἄποψη τοῦ ἀναστηλωμένου Σταδίου καὶ τῶν στοδῶν τοῦ Γυμνασίου. Ἀριστερὰ στὸ ἄκρον τὸ Μαυσωλεῖο τῶν Σαιθιδῶν.

Τὸ Συμβούλιο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὑπενθυμίζει ὅτι ὁ χαρακτήρας τῶν δημοσιευμένων ἐκθέσεων τῶν ἀνασκαφῶν εἶναι προσωρινός. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία διατηρεῖ τὸ δικαίωμα τῆς μελέτης καὶ τῆς ὀριστικῆς δημοσίευσης τῶν εὐρημάτων τῶν ἀνασκαφῶν τῆς.

Ἀπαγορεύεται ἡ μερικὴ ἢ ὀλικὴ ἀναδημοσίευση χωρὶς τὴν ἄδεια τοῦ Συμβουλίου.

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 2008

TOMOS 55 (2008)

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία
Πανεπιστημίου 22, 106 72
FAX 210 3644996, τηλ. 210 3609689
secr@archetai.gr – www.archetai.gr

ISSN 0570-6211

Γενικὴ ἐπιμέλεια ἔκδοσης
Ἐλευθερία Κονδυλάκη Κόντου

ΤΟ ΕΡΓΟΝ

ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 2008

ΥΠΟ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

*Γενικοῦ Γραμματέως
τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας
Ἀκαδημαϊκοῦ*

ΑΘΗΝΑΙ 2009

Προοίμιον

Ἐκεῖνος πού θά μελετήσει, ἔστω καί ἐπιπόλαια, τήν πορεία τῆς ἀρχαιολογίας στήν Ἑλλάδα, θά διαπιστώσει ὅτι ἀπό τή γέννηση τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς ἕως σήμερα, τὸ ὕλικό τῆς μελέτης, τὰ μνημεῖα καί οἱ ἱστορικοὶ τόποι, ἀποτελοῦν πολὺ συχνά ἀντικείμενο διαμάχης. Αὐτὸ συμβαίνει γιατί, οἱ τόποι ἰδίως, ἔχουν ἀποκτήσει μεγάλη οἰκονομική σημασία. Μέσα στό 2008 εἴχαμε τρεῖς τουλάχιστον περιπτώσεις φθορᾶς, ἢ ἀπόπειρας φθορᾶς τόπων ἱστορικῶν καί ἀρχαιολογικῶν, πανελληνίου ἐνδιαφέροντος, πού μᾶς ἀπασχόλησαν καί δημιούργησαν ἀπορίες καί ἐρωτήματα στά ὁποῖα δέν ὑπάρχει ἀπάντηση (Οὐρανούπολις, Ραμνοῦς, Χαιρώνεια). Θά ἐπανέλθω ὅμως στόν ἐπίλογό μου σύντομα καί περισσότερο πραγματιστικά. Προέχει τώρα ἡ μνημόνευση τῶν ἐταίρων πού ἔφυγαν κατὰ τή χροιά πού πέρασε.

Ἡ Αἰκατερίνη Γουλανδρῆ (1921 - 15 Φεβρ. 2008) ὑπῆρξε ἀπό τή νεότητά της φιλόμαχος καί φιλόμαχος. Ἀγαποῦσε τήν τέχνη καί ἐνωρίς ἄρχισε νά σχηματίζει συλλογὴ κυκλαδικῶν ἀρχαιοτήτων, ἡ ὁποία αὐξήθηκε τόσο, ὥστε γιά

τὴν ἔκθεσὴ τους χρειάστηκε ἡ οἰκοδόμησις εἰδικοῦ Μουσείου, τοῦ Κυκλαδικοῦ, γνωστοῦ διεθνῶς καὶ ἐπιστημονικῶς μὲ τοὺς συστηματικοὺς καταλόγους τῶν ἀρχαίων ποὺ περιέχει, καὶ μὲ τίς ἐκθέσεις καὶ μὲ τίς ὁμιλίες ποὺ γίνονται σ' αὐτὸ ἐπὶ χρόνια. Ἡ Αἰκατερίνη Γουλανδρῆ ὑπῆρξε γενναιοδωρῆ καὶ εἶχε ἐνισχύσει ποικιλότροπα τὸ ἔργο πολλῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων.

Ὁ Δημήτριος Παπαστάμος (1923 - 19 Μαρτίου 2008) εἶχε σπουδάσει ἀρχαιολογία καὶ ἱστορία τῆς τέχνης. Ἡ διδακτορική του διατριβὴ μὲ τίτλο *Μηλιακοὶ ἀμφορεῖς* εἶχε θέμα κατ' ἐξοχὴν ἀρχαιολογικό. Κατὰ τὸ διάστημα 1969-1972 ὑπηρέτησε στὴν Κεντρικὴ Ὑπηρεσία τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν ὡς μετακλητὸς ὑπάλληλος καὶ τὸ 1972 τοῦ ἀνατέθηκε ἡ διεύθυνσις τῆς Ἐθνικῆς Πινακοθήκης. Κατὰ τὴν ἐκεῖ θητεία του ἐπετέλεσε ἔργο σημαντικὸ γιὰ τὴν τακτοποίησιν τῆς ἔκθεσης καὶ τὴν πλούτισε σημαντικὰ μὲ τὴν κτήσιν ἔργων σπουδαίων Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν καὶ ὁλοκληρῶν συλλογῶν ζωγραφικῆς καὶ γλυπτικῆς. Στὴν περίοδον τῆς ὑπηρεσίας του στὴν Ἐθνικὴ Πινακοθήκη ἔγιναν ἐκεῖ πολλὰ ἀναδρομικὰ ἐκθέσεις Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν ὡς καὶ ἔργων ἀπὸ ξένα μουσεῖα καὶ πινακοθήκες.

Ὁ ἐπίτιμος Σύμβουλος *Nicolas Coldstream* (1927 - 21 Μαρτίου 2008) ὑπῆρξε ἐπιφανὴς μελετητὴς τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Μετὰ ἀπὸ σπουδὰς στὴ Μεγάλῃ Βρετανίᾳ καὶ διδασκαλία γιὰ μερικὰ χρόνια, ἐργάστηκε στὴ Συλλογὴ τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Ρωμαϊκῶν Ἀρχαιοτήτων τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου. Κατὰ τὸ διάστημα 1957-1960 βρισκόταν στὴν Ἀθήνα ὡς μαθητὴς τῆς Βρετανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς. Τὰ ἐπόμενα χρόνια, μέχρι τοῦ 1992, ἀκολούθησε τὸ πανεπιστημιακὸ στάδιον. Καλλιέργησε τὴν ἀρχαιολογία καὶ ἀναδείχθηκε σὲ ἐξαιρετὸ μελετητὴ καὶ ἐρμηνευτὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἐποχῆς τοῦ σιδήρου. Τὸ ἔργο του γιὰ τὴ

γεωμετρική περίοδο αποτελεί τή βάση κάθε μελέτης και έρευνας.

Ο Nicolas Coldstream υπήρξε και ανασκαφείς. Έρευνησε στην Κνωσό και στα Κύθηρα ως και στην Μοτύη της Σικελίας. Υπήρξε συστηματικός έρευνητής και ή ικανότητά του στη σύνθεση των επιστημονικών στοιχείων των έρευνών του, τόν ανέδειξαν σε υπόδειγμα αρχαιολόγου που βασίζεται στα πραγματικά δεδομένα και αποφεύγει τις νεφελώδεις θεωρίες.

Ο θάνατος της Ήως Ζερβουδάκη (1934 - 24 Απριλίου 2008) υπήρξε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀδιαφορίας πολλῶν Ὑπηρεσιῶν καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς κυρίως, γιὰ τὰ ὅσα συνέβαιναν καὶ συμβαίνουν ἔξω ἀπὸ τὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο. Ἡ Ήως Ζερβουδάκη μετὰ ἀπὸ σπουδὲς ἀρχαιολογίας στὴν Ἀθήνα καὶ τὴ Βόννη διορίστηκε στὴν Ὑπηρεσία τὸ 1965 καὶ υπηρέτησε στὴ Δωδεκάνησο, τὶς Κυκλάδες, στὴν Κεντρικὴ Ὑπηρεσία ὡς Διευθύντρια Ἀρχαιοτήτων καὶ στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, ὡς Ἐφορος τῆς Συλλογῆς Ἀγγείων καὶ Μικροτεχνίας. Ἀπὸ τὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο ἀποχώρησε τὸ 1999 ὡς Διευθύντριά του. Υπήρξε μέλος πολλῶν επιστημονικῶν ἑταιρειῶν καὶ δημοσίευσε σημαντικὲς μελέτες γιὰ ποικίλα ἀρχαιολογικὰ ζητήματα ποὺ δείχνουν τὴν εὐρύτητα τῶν επιστημονικῶν ὀριζόντων της (βλ. Ὁ Μέντωρ 89, Ὀκτ. 2008, 123-124).

Ἡ Ἄννα Ἀβραμέα (1934 - 17 Ἰουλ. 2008) υπήρξε διακεκριμένη βυζαντινολόγος, καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης. Μαθήτρια στὴν Ἀθήνα τοῦ Διονυσίου Ζακυθηνοῦ, συνέχισε τὶς σπουδὲς της στὸ Παρίσι μὲ καθηγητὴ τὸν Paul Lemerle καὶ εἰδικεύτηκε στὴ Βυζαντινὴ Ἱστορία καὶ τὴν Ἱστορικὴ Γεωγραφία. Μετὰ τὴν ἐπιστροφή της στὴν Ἑλλάδα υπηρέτησε στὸ Πάντειο Πανεπιστήμιο, στὸ Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἑρευνῶν καὶ στὸ Πανεπιστήμιο Κρήτης, ὅπου ἐδίδαξε Βυζαντινὴ Ἱστορία ἐπὶ 18 χρόνια. Εἶχε εὐρύτητα ἐνδια-

φερόντων και γνώσεων. Τὴν ἀπασχόλησαν ἐπιστημονικῶς ἡ ἐπιγραφικὴ καὶ ἡ νομισματικὴ, ἡ κοινωνία καὶ τὸ ἐμπόριο τοῦ Βυζαντίου, ἡ Ἐκκλησία, ἡ διοίκηση, ἡ χαρτογραφία. Ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς Ἱστορικῆς Γεωγραφίας ἀσχολήθηκε μὲ τὴ Θεσσαλία, τὴ Μακεδονία, τὴν Πελοπόννησο καὶ τὸ ἔργο της εἶχε τύχει καθολικῆς ἀναγνώρισης.

Ὁ Νικόλαος Θέμελης (1922 - 29 Αὐγ. 2008) ὑπηρετήσε τὰ κοινὰ σὲ μεγάλες θέσεις τῆς Διοίκησης. Τὴ σταδιοδρομία του ἄρχισε τὸ 1952 μὲ τὴν εἰσοδὸ του στὸ Σῶμα τῆς Στρατιωτικῆς Δικαιοσύνης. Διετέλεσε Ὑπουργὸς τῆς Προεδρίας τῆς Κυβερνήσεως καὶ Πρόεδρος τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου. Μετὰ τὴν ἀποχώρησή του, τὸ 1989, ἀπὸ τὸ Ἐλεγκτικὸ Συνέδριο, τοποθετήθηκε ὡς Πρόεδρος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ ΟΤΕ καὶ ἐν συνεχείᾳ ὡς Προϊστάμενος τῆς Ὑπηρεσίας Ἐσωτερικοῦ Ἐλέγχου τῆς Ὁργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγῶνων τοῦ 2004. Κατὰ τὰ γεγονότα τῆς Ἐταιρείας τοῦ 1988 μᾶς προσέφερε σημαντικὴ βοήθεια γιὰ τὴν ὁμαλὴ κατάληξη τῶν πραγμάτων.

Μεγάλῃ ὑπῆρξε ἡ ἀπώλεια τοῦ ἐπιφανοῦς ἐρευνητοῦ τῆς νεώτερης ἱστορίας μας *Τάσου Γριτσόπουλου* (1911 - 19 Δεκ. 2008). Γεννήθηκε στὴ Δημητσάνα καὶ ἐκεῖ ἔζησε τὸ κλίμα τοῦ Ἀγῶνος τοῦ '21, τοῦ ὁποῖου ἀναδείχτηκε ἐξαίρετος ἱστορικός. Ὑπηρετήσε ἐπὶ χρόνια στὴ Μέση Ἐκπαίδευση ἀλλὰ παράλληλα θεράπευε τὰ ἐπιστημονικά του ἐνδιαφέροντα, τὴν ἱστορία τῆς Πελοποννήσου κατὰ τοὺς νεώτερους χρόνους καὶ ἰδιαίτερα τῆς Ἀρκαδίας. Πλήθος εἶναι οἱ μελέτες του γιὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ '21. Στὸ γνωστότατο ἔργο του, *Ἡ Ἱστοριογραφία τοῦ Ἀγῶνος* ἀναδεικνύεται σὲ κριτικὸ τῶν κειμένων τῶν ἀγωνιστῶν, τὰ ὁποῖα ἐλέγχει καὶ ἀποτιμᾷ. Ἀμερόληπτος ἀναλυτὴς τῶν ἱστορικῶν γραφομένων γιὰ τὸ '21,

ἄσκησε τὴν ἐπιστήμη μὲ τὴν ἐντιμότητα τοῦ ἀληθινοῦ ιστορικοῦ, ποὺ σκοπὸ του ἔχει τὴν ἀλήθεια, ἔστω κι ἂν ἡ ἀλήθεια αὐτὴ μπορεῖ νὰ πληγῶσει κι ἐμᾶς τοὺς ἴδιους, τοὺς Ἑλληνας.

Ὁ Τάσος Γριτσόπουλος ξεκίνησε τὴν ἐπιστημονικὴ πορεία του ὡς φιλόλογος καὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ιστοριογραφία ἀσχολήθηκε μὲ τὴν ἐκδόση ἱστορικῶν κειμένων καὶ ἐγγράφων τοῦ Ἀγῶνος. Τὸ 1969 ἔγινε Γραμματεὺς τῆς Ἑταιρείας Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν στὴν ὁποία ἔδωσε νέα ζωὴ καὶ ἀταλάντευτο σκοπὸ. Μὲ τὴ συνεχῆ καὶ ἀνελλιπὴ ἐκδόση τοῦ ἐτήσιου περιοδικοῦ τῆς Ἑταιρείας *Πελοποννησιακά* καὶ μὲ τὴν ὀργάνωση συνεδρίων γιὰ τὰ ἱστορικὰ καὶ ἀρχαιολογικὰ θέματα τῆς Πελοποννήσου καὶ μὲ τὶς ἐκδόσεις ἱστορικῶν βιβλίων, προσέφερε μεγάλες ὑπηρεσίες στὴν Ἑλλάδα.

Ὁ Τάσος Γριτσόπουλος ὑπῆρξε ἓνας πραγματικὸς πατριώτης, ἂν μὲ τὸν ὄρο αὐτὸν ἐννοοῦμε ἐκεῖνον ποὺ ἀγαπᾷ τὴν πατρίδα του καὶ πασχίζει νὰ τὴν ὠφελήσει. Μὲ τρόπο ἔμπρακτο ἀπέδειξε ὅτι ἐκεῖνα ποὺ ἔλεγε τὰ πιστεύει καὶ τὰ πραγματοποιοῦσε.

Ἐνασκαφές

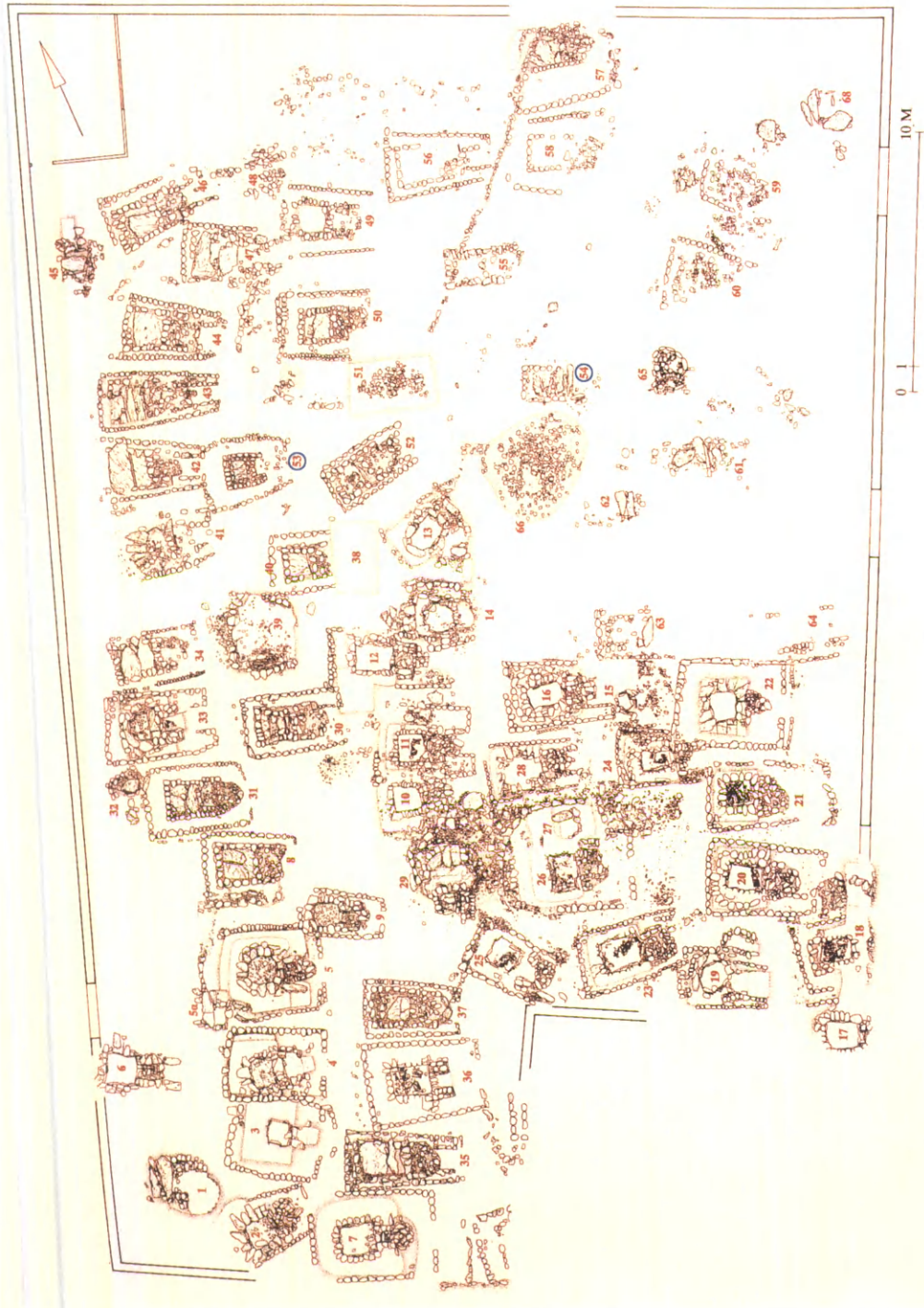
Ἡ ἀνασκαφή στό Τσέπι Μαραθῶνος, τήν ὁποία διενεργεῖ ἀπό τό 1997 ἡ καθηγήτρια κυρία Μαρία Παντελίδου Γκόφα δέν παύει νά μᾶς προσφέρει νέα εὐρήματα καί στοιχεῖα γιά τοὺς ἀνθρώπους τοῦ τόπου κατὰ τήν Πρωτοελλαδική Ἐποχή. Κατά τό 2008 ἐρευνήθηκαν δύο τάφοι, ὁ 53 στό ΒΔ τέταρτο τοῦ στεγασμένου χώρου τοῦ νεκροταφείου καί ὁ 54 στό ΒΑ μέρος (εἰκ. 1).

Ἡ ἐπιφανειακή ὄψη τοῦ τάφου 53 εἶναι κατασκευασμένη μέ ἐπιμέλεια ἀπό κροκάλες ἀπό τό γειτονικό Σκόρπιο ποτάμι καί εἶναι αἰσθητὰ μικρότερων διαστάσεων τῶν ἄλλων τάφων (1.30×1.40 μ., ἀντὶ τοῦ συνήθους 1.50×2.50 μ.) (εἰκ. 2).

Ὁ ἀψιδωτός λάκκος τοῦ τάφου (0.94×0.80 μ., βάθ. 0.81 μ.) φέρει στίς παρειές του ἐπένδυση ἀπό σχιστόπλακες (εἰκ. 3) καί τό δάπεδό του εἶναι στρωμένο μέ κροκάλες. Φέρει θύρα

1. ΜΑΡΑΘΩΝ. ΤΣΕΠΙ

τάφος 53

1 Μαραθών. Τὸ Προπρωτοελλαδικὸ νεκροταφεῖο. Γενικὸ τοπογραφικὸ σχέδιο.

2 Ο τάφος 53 πρό τῆς ἀνασκαφῆς του, ἀπὸ Δ.

3 Τάφος 53. Ὁ λάκκος ἀπὸ Δ.

4 Τάφος 53. Γενική άποψη από Α. Έμπρός οι λαξευμένες βαθμίδες του προθύρου.

στην ανατολική πλευρά και πρόθυρο βραχύ με δύο βαθμίδες λαξευμένες στο χώμα χωρίς επένδυση (εικ. 4). Ο λάκκος του τάφου βρέθηκε γεμάτος ανθρώπινα οστά, πεταμένα χωρίς τάξη. Μεταξύ τους υπήρχαν 14 κρανία (εικ. 5). Ο σκελετός του τελευταίου νεκρού κατά την ανατολική πλευρά του τάφου (εικ. 6) βρέθηκε να κείται επάνω σε στρώμα οστών και σκεπασμένος με οστά. Η μορφή του τάφου δεν είναι ή αρχική. Κατασκευάστηκε ως κιβωτιόσχημος επενδυμένος με πλάκες και καλυμμένος επίσης με μικρές λεπτές πλάκες (εικ. 7). Αργότερα μετασκευάστηκε κατά τις ταφικές συνήθειες που επικράτησαν στην περιοχή, με την κατασκευή εισόδου με βαθμίδες, θύρα και πρόθυρο (εικ. 4).

Μετά τη μετασκευή ίσως τοποθετήθηκαν τα οστά των ανακομιδών και κλείστηκε ή όροφή του τάφου με βαριά πλάκα. Τελευταία έγινε ή όρθογώνια λίθινη κατασκευή που περιβάλλεται από τον περίβολο από κροκάλες.

5 Τάφος 53. Όστά και κρανία σέ ύψηλά στρώματα, από Δ.

6 Τάφος 53. Ό τελευταίος νεκρός από Δ. Τά όστά γύρω του έχουν αφαιρεθεϊ έως τόν πυθμένα.

7 Τάφος 53. Ὑπέργειο κτιστὸ ἐπίπεδο, ἀπὸ Β. Στὸ βάθος διακρίνονται οἱ λεπτὲς καλυπτῆριες.

Τάφος 54

Ὁ τάφος 54 βρίσκεται δίπλα σ' ἓναν ἀρχαῖο λιθοσωρό (εἰκ. 8) καὶ δὲν ἔχει περίβολο (εἰκ. 9). Οἱ ἀνώμαλες πλάκες ποῦ τὸν κάλυπταν βρέθηκαν στὴ θέση τους, στὸ ἐπίπεδο τῆς ἀρχαίας ἐπιφάνειας τοῦ ἐδάφους, καὶ περιβάλλονταν κατὰ τὶς τρεῖς πλευρὲς ἀπὸ ποταμίσιες πέτρες (εἰκ. 9). Ὁ χώρος τοῦ προθύρου ἦταν γεμάτος μεγάλες κροκάλες ὄρθιες, πυκνὲς καὶ σφηνωμένες στὸ χῶμα (εἰκ. 10). Στὶς παρειὲς τοῦ προθύρου βρέθηκαν τοποθετημένες οἱ δύο στῆλες τοῦ τάφου μὲ κομμένο τὸ τμήμα τους ποῦ ἐξεῖχε τοῦ ἐδάφους (εἰκ. 11), ὅπως ἐπίσης στὴ θέση τῆς βρέθηκε ἡ πλάκα μὲ τὴν ὁποία ἔκλεινε ἡ εἴσοδος (εἰκ. 12), ἡ ὁποία φέρει λίθινο κατώφλι καὶ ἀνώφλι. Γιὰ τὸ ἀνώφλι μάλιστα οἱ κατασκευαστὲς τοῦ τάφου διάλεξαν ἓναν μεγάλο λίθο ποῦ ἔχει τοξωτὴ μορφή (εἰκ. 13).

8 Ο τάφος 54 δεξιά· στο κέντρο ο λιθωσώρος 66.

9 Ο τάφος 54 άσκαφος, από Α.

10 Τάφος 54. Δεξιά τὸ πρόθυρο γεμάτο πέτρες, ἀπὸ Ν.

11 Τάφος 54. Τὸ πρόθυρο скаμμένο, ἀπὸ Ν. Μὲ βέλος δηλώνονται οἱ δύο στῆλες μὲ κοιμένες κορυφές.

12 Τάφος 54. Πλάκα ως θύρα εισόδου.

13 Τάφος 54 από Δ με τοξωτό ανώφλι.

Ὁ τάφος φέρει ἐπένδυση μὲ ὄρθιες πλάκες (εἰκ. 14), ἦταν γεμάτος μὲ ὅσα ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα 7 κρανία, ἀκέραια καὶ σπασμένα. Τὰ λείψανα τοῦ τελευταίου νεκροῦ ποὺ τάφηκε βρέθηκαν ἐμπρὸς στὴν εἴσοδο (εἰκ. 15). Ἐπάνω στὸν σκελετὸ ὑπῆρχαν μικρὲς πέτρες καὶ θραύσματα χονδρῶν ἀγγείων, στοιχεῖα ποὺ δὲν ὑπῆρχαν στὸν ὑπόλοιπο τάφο. Τὸ κρανίο τοῦ νεκροῦ αὐτοῦ τὸ εἶχαν σπάσει καὶ τὸ κάτω σαγόνι εἶχε ἀποχωριστεῖ. Στὸ κενὸ ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ εἶχαν τοποθετήσει μεγάλο βότσαλο (εἰκ. 16).

Ὁ τάφος φαίνεται ὅτι σκοπίμως ἔπαψε νὰ χρησιμοποιεῖται. Τοῦτο προκύπτει, κατὰ τὴν ἀνασκαφία, ἀπὸ τὴν ἀπουσία περιβόλου, ὁ ὁποῖος διαλύθηκε καὶ οἱ κροκάλες ποὺ τὸν

14 Τάφος 54. Ἐπένδυση τοῦ λάκκου, ἀπὸ Ν.

15 Τάφος 54. Ὁ τελευταῖος νεκρὸς μὲ πέτρες ἐπάνω στὸν σκελετό του.

16 Τάφος 54. Το άνω τμήμα του σκελετού, από Β. Στή θέση του στόματος βότσαλο.

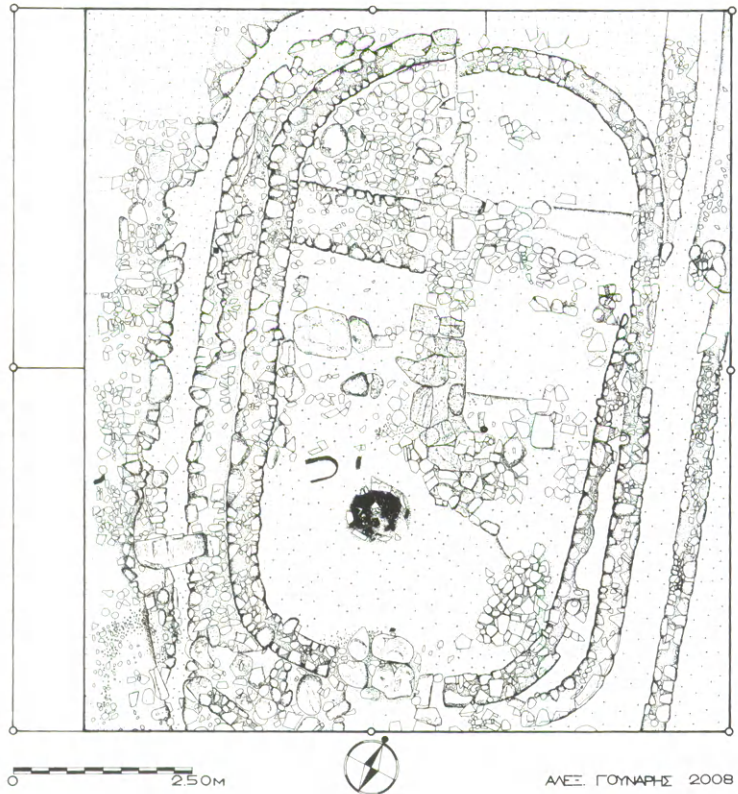
σχημάτιζαν ρίχτηκαν ως γέμισμα στο πρόθυρο, ώστε να αποτελούν εμπόδιο σε μελλοντική χρήση του, και από την εξαφάνιση μέσα στο χώμα των δύο στηλών. Άκόμη στοιχειά ασυνήθη είναι ή πέτρα στο στόμα του νεκρού και ή λιθοβολισμός του σκελετού, που είχαν παρατηρηθεί στους τάφους 42, 45 και 68. Κατά την ανασκαφέα αποτελεί ταφικό έθιμο που προσιδιάζει στο Τσέπι. Τέλος, ή λιθοβολισμός είχε παρατηρηθεί και στον αποθέτη 39. (Πρβ. "Εργον 2000, 25-34· 2006, 13, 18· 2007, 17, 20.)

Η συντήρηση της κεραμεικής του Άποθέτη 39 συνεχίσθηκε με έπιτυχία καθ' όλο σχεδόν τό έτος, χάρις στην οικονομική και τεχνική ύποστήριξη του Ίνστιτούτου Αίγαιακής Προϊστορίας Φιλαδελφείας της Άμερικης. Κύριο έργο αποτέλεσε ή συγκόλληση μεγάλων σκευών που παρουσιάζουν νέες παραλλαγές καθώς και ή συμπλήρωση άλλων που κινδύνευαν να διαλυθούν.

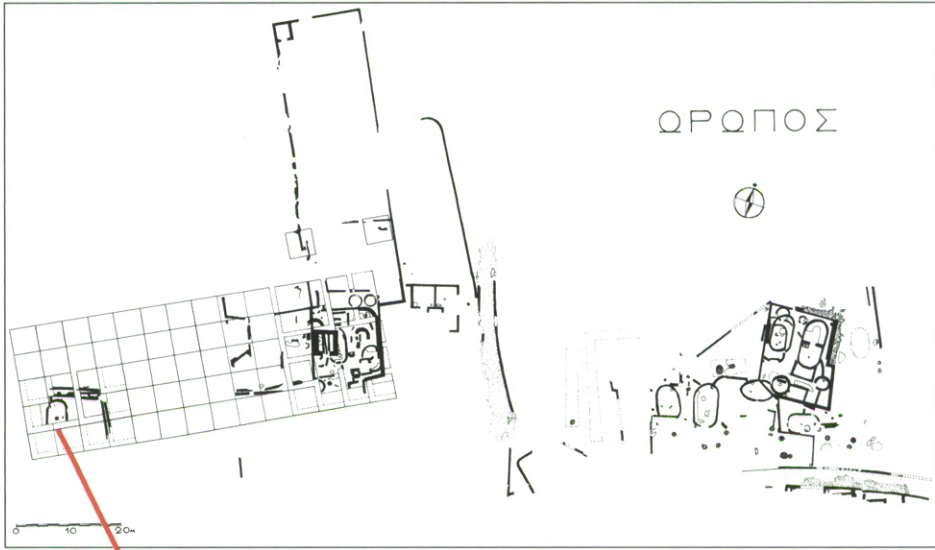
2. ΣΚΑΛΑ ΩΡΩΠΟΥ

Στή Σκάλα Ωρωπού υπό τή διεύθυνση τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀλεξάνδρου Μαζαράκη Αἰνιᾶνος, διενεργήθηκε ἀνασκαφή στὸν οἰκισμὸ τῶν γεωμετρικῶν καὶ ἀρχαϊκῶν χρόνων, γιὰ τὸν ὁποῖο ἔχει γίνει λόγος καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα χρόνια (εἰκ. 18-19).

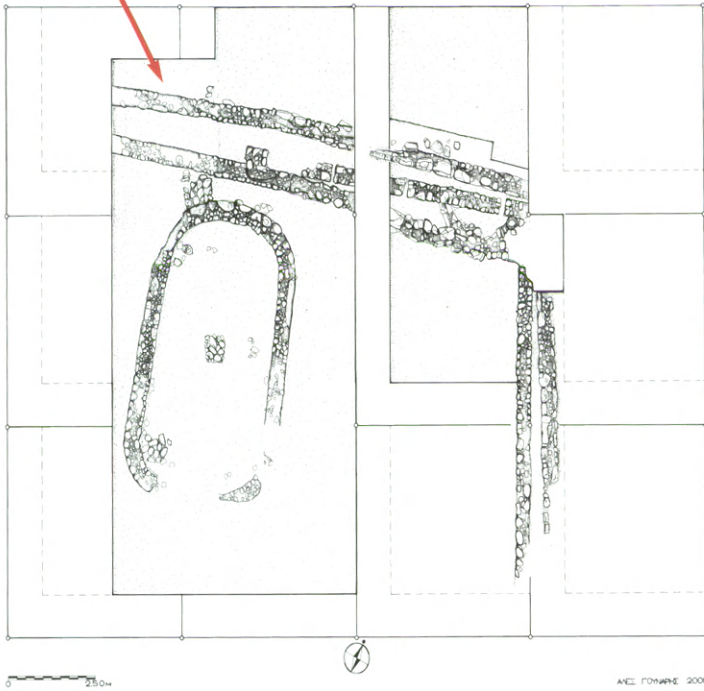
Κατὰ τὸ 2008 συνεχίστηκε ἡ ἀνασκαφή τοῦ κτίσματος ΑΒ' (εἰκ. 17) καὶ δείχτηκε ὅτι εἶναι ἐλλειψοειδές, μὲ εἴσοδο στὴ νότια πλευρὰ (4.30×7.30 μ., πλ. τοίχου 0.50 μ.). Κατὰ τὸ 2007 εἶχε ἀποκαλυφθεῖ στὸ ἐσωτερικὸ ὑπερυψωμένη ἀπὸ λίθους ἐστία· στὸ μέσον περίπου καὶ πλάι, ἀνατολικά ἀποκαλύφθηκε ἐφέτος λάκκος γεμάτος στάχτη, δεύτερη ἐστία δηλαδή

17 Ἐλλειψοειδές κτίσμα ΑΒ'.

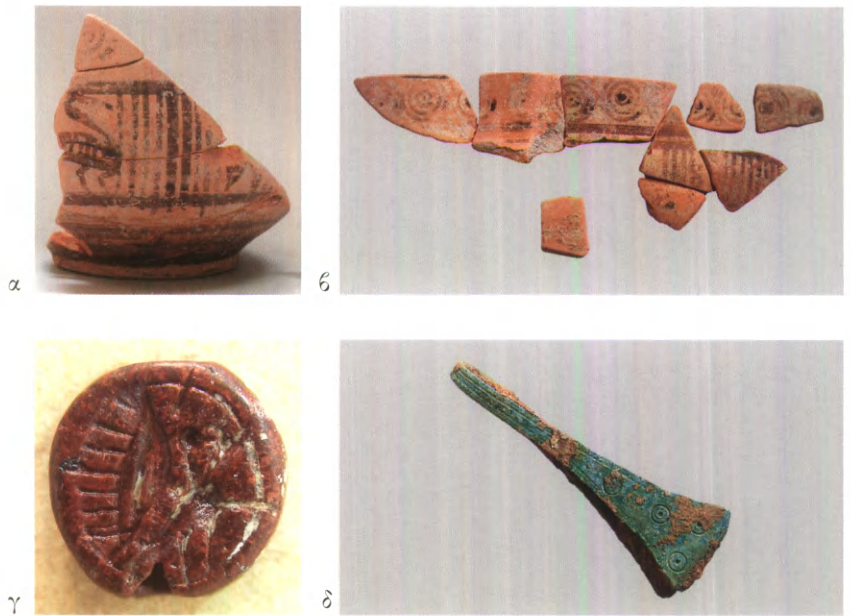
18

19 Σκάλα Όρωποι. Τοπογραφικό διάγραμμα της ανασκαφής.

20 Η λακκοειδής έστία (άρ.) και η κτιστή έστία (δεξ.) έντός του Κτηρίου ΑΒ'.

21 α-δ. Εύρήματα που σχετίζονται με τὸ Κτήριο ΑΒ': α-β. ΥΓ σκύφοι. γ. Σφραγίδα ἀπὸ σερπαντίτη (Lyre Player group). δ. Χάλκινη τριχολαβίδα.

(εικ. 20). Ἀπὸ τὶς δύο αὐτὲς ἐστίες προέρχεται καὶ ἡ στάχτη πού ἦταν ἀπλωμένη σ' ὀλόκληρο τὸ δάπεδο τοῦ κτηρίου. Μεταξὺ τῆς ὑπερυψωμένης ἐστίας καὶ τῆς θύρας, στὸν ΝΔ μυχὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀποκαλύφθηκε συσσώρευση λίθων γιὰ κάποια πρακτικὴ χρῆση. Βρέθηκαν ἀκόμη θραύσματα ἀγγείων τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 8ου αἰ., ἀγνύθες καὶ σφονδύλια, ἓνα χάλκινο ἐργαλεῖο καὶ ἓνας σφραγιδόλιθος ἀπὸ σερπαντίτη τῆς λεγομένης «ὀμάδος τοῦ Λυράρη» μὲ παράσταση πουλιοῦ (εικ. 21α-δ).

Βορείως τοῦ κτηρίου συνεχίστηκε σὲ μῆκος 12 μέτρων ἡ ἀποκάλυψη δύο παραλλήλων περιβόλων (εικ. 22). Ἴσως ὄριζαν τὴ νότια πλευρὰ ἀρχαίου δρόμου. Οἱ δύο τοῖχοι δὲν εἶναι σύγχρονοι. Ὁ ἓνας ἀνήκει στὴν ἐποχὴ τοῦ ἐλλειψοειδοῦς κτίσματος, δηλαδὴ ἀνήκει στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 8ου αἰ. π.Χ., ὁ δεύτερος εἶναι νεώτερος, τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων.

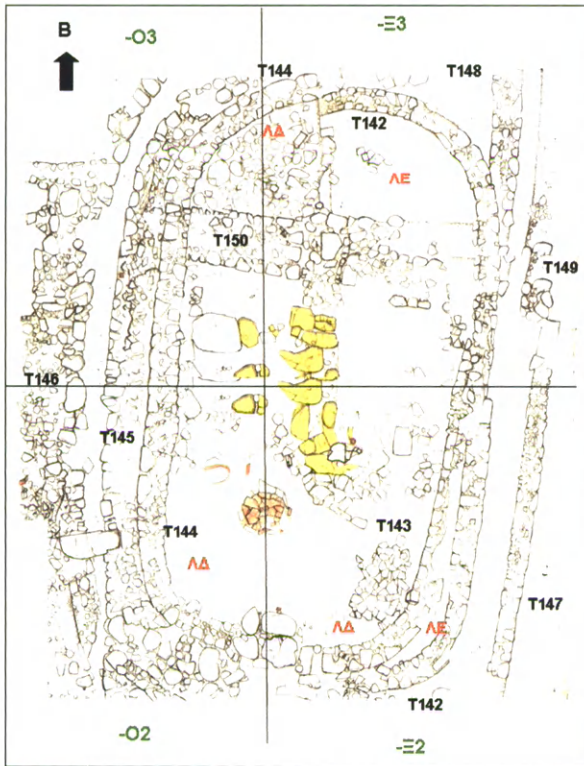

22 Ἐλλειψοειδὲς Κτήριο ΑΒ' τῆς πρωτογεωμετρικῆς περιόδου καὶ περιβόλοι, ἀπὸ ΝΔ.

Σε απόσταση λίγων μέτρων πρὸς τὰ ΒΔ ἤλθαν στὸ φῶς δύο ἄλλα ἑλλειψοειδῆ κτίσματα κατασκευασμένα τὸ ἓνα ἐπάνω στὸ ἄλλο, τὰ κτίσματα ΛΔ' καὶ ΛΕ' καὶ γύρω τους λείψανα ἄλλων κτισμάτων καὶ περιβόλων. Τὸ κτήριο ΛΔ' ἀνήκει στὴν περίοδο μετάβασης ἀπὸ τὴ γεωμετρικὴ στὴν πρώιμη ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ μὲ χρήση ἕως τὸν 6ο π.Χ. αἰ., καὶ ἔχει κτισθεῖ μερικῶς ἐπάνω στὸ παλαιότερο ΛΕ'. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ΛΔ', τοῦ νεώτερου ἀπὸ τὰ δύο, σώζεται δάπεδο ἀπὸ μεγάλες πέτρες, πιθανῶς ποταμίσιες καὶ μικρότερες πλακοειδεῖς (εἰκ. 23-24). Γύρω ἀπὸ τὸ πλακόστρωτο βρέθηκαν κάρβουνα, στάχτες καὶ καμένο χῶμα καὶ μέσα σὲ στάχτες πολλοὶ ἀπανθρακωμένοι καρποὶ (εἰκ. 25). Στὸ νότιο μέρος τοῦ ἐσωτερικοῦ βρέθηκε ἐστία κατασκευασμένη μὲ τὰ θραύσματα μεγάλου ἀγγείου πὺ περιριζόταν ἀπὸ κύκλο μικρῶν λίθων (εἰκ. 26).

23 Ἐλλειψοειδῆ Κτήρια ΛΔ' καὶ ΛΕ' καὶ τοῖχοι T145 καὶ T146 (δεξ.), ἀπὸ Β.

24 Ἐλλειψοειδῆ Κτήρια ΛΔ' καὶ ΕΕ' καὶ διάφοροι τοῖχοι.

25 Ἀπανθρακωμένοι καρποὶ ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ Κτηρίου ΛΔ'.

26 Κυκλική έστία στο έσωτερικό του Κτηρίου ΛΔ'.

Τò άνοιγμα τής θύρας, στή νότια πλευρά, έχει κατώφλι από μεγάλες πέτρες. Τò βόρειο τέταρτο του έσωτερικού χωρίζεται από τò υπόλοιπο με τοίχο πλάτους ενός μέτρου περίπου με άνοιγμα στο μέσον του, του οποίου ο σκοπός δέν είναι γνωστός. Τò δυτικό μισό του χώρου που περικλείει ο τοίχος είναι στρωμένο με κροκάλες του ποταμού. Στο έσωτερικό του κτηρίου και κατά μήκος των τοίχων βρέθηκαν πήλινες αγνύθες, σφονδύλια, χάνδρες, λίθινα βαρίδια, αντικείμενα από μέταλλο, κυρίως σίδηρο, και θραύσματα αγγείων των πρώιμων αρχαϊκών χρόνων. Τò μήκος του κτηρίου ΛΔ' υπολογίζεται σε 8.60 μ. και τò πλάτος 5.40 μ., είναι δηλαδή σημαντικών διαστάσεων. Σώζεται καλά ο δυτικός τοίχος και τò νότιο μέρος του ανατολικού τοίχου ενώ τò τμήμα τής άψίδας στο ΒΑ μέρος του κτηρίου έχει καταστραφεί. Τò πλάτος των τοίχων αυτών είναι περίπου 0.50 μ.

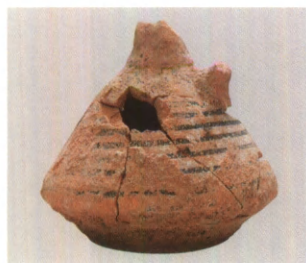
27 Κοιλότητα με κάρβουνα ΝΑ τῶν Κτηρίων ΛΔ'-ΛΕ', ἀπὸ Δ.

Ἐξωτερικὰ τοῦ κτηρίου ΛΒ' στὰ ΝΑ βρέθηκε κοιλότητα γεμάτη κάρβουνα, ἡ ὁποία, κατὰ τὸν ἀνασκαφέα, ἴσως ἦταν ἡ θέση ξύλινου στύλου (εἰκ. 27). Παράλληλα πρὸς τὸν δυτικὸ τοῖχο τοῦ κτηρίου ΛΒ' ὑπάρχει ἄλλος, ὕψ. περίπου 0.50 μ., ὁ ὁποῖος ἦ προστάτευε τὸ κτήριο ἀπὸ τὰ νερὰ τῶν βροχῶν ἢ ἀνήκει σ' ἓνα τρίτο ἐλλειψοειδὲς κτίσμα. Ἄλλος τοῖχος δυτικὰ τοῦ προστατευτικοῦ τοίχου, σὲ ἀπόσταση ἑκατοστῶν, θεωρεῖται ὅτι ἀνήκει σὲ ἰσχυρὸ περίβολο. Στὸ κενὸ πὺ τούτους χωρίζει βρέθηκε μικρὸ ἀρχαῖκὸ ἀγγεῖο (εἰκ. 28).

Τοῦ παλαιότερου κτηρίου ΛΕ' ἐρευνήθηκε μικρὸ μόνον μέρος (εἰκ. 23-24). Ἔχει μῆκος 9 μ. καὶ πλάτος 5.50 μ., πάχος τοίχου 0.40 μ. καὶ ὕψος 0.35 μ. δηλαδὴ εἶναι πολὺ μεγαλύτερο τοῦ νεώτερου κτηρίου ΛΔ'. Κατὰ τὴν ἔρευνα στὸ ΒΑ τμήμα τοῦ ἐσωτερικοῦ βρέθηκαν λίγα σχεδὸν ἀκέραια

28 Ἀκέραιο διάτρητο μυροδοχεῖο.

29 α-β. Κεραμεικὴ τοῦ τέλους τοῦ 8ου π.Χ. αἰ. ἀπὸ τὴν ἀψίδα τοῦ Κτηρίου ΛΕ'.

30 Τμῆμα λαιμοῦ ἀττικῶν ὑστερογεωμετρικῶν ἀμφορέων ΒΔ τοῦ κτηρίου ΛΕ'.

ἀγγεῖα τοῦ τέλους τοῦ 8ου π.Χ. αἰ. (εἰκ. 29α-β), ἀγνύθες, σφονδύλια καὶ χάνδρες. Ἐξω ἀπὸ τὸ κτήριο, στὸ ΒΔ μέρος, βρέθηκε τμῆμα λαιμοῦ ἀττικῶν ὑστερογεωμετρικῶν ἀμφορέων (εἰκ. 30).

Ὁ περίβολος, ἔξω καὶ δυτικὰ τῶν κτηρίων ΛΔ' καὶ ΛΕ', ἔχει τὸ πρωτοφανές γιὰ τὸν Ὠρωπὸ πάχος τοῦ 1 μ. (εἰκ. 23-24). Τὸ ἕως τώρα φανερὸ μῆκος του φθάνει ἕως τὰ 10 μ. Ἄν ὁ προσορισμὸς του ἦταν ἢ προστασία ἀπὸ τὶς πλημμύρες ἢ ἦταν ὀχυρωματικὸς θὰ φανεῖ πιθανῶς ἀπὸ τὴ συνέχιση τῶν ἀνασκαφῶν. Ἀνατολικὰ τῶν δύο ἐλλειψοειδῶν κτηρίων ἀποκαλύφθηκαν τμήματα τριῶν ἄλλων τοίχων. Οἱ δύο εἶναι τῶν γεωμετρικῶν καὶ ὁ τρίτος τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων. Ὁ προσορισμὸς τους πρὸς τὸ παρὸν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὀρισθεῖ.

Στὸ λεγόμενον ἀκόμη «κτῆμα τῶν φυλακῶν» τῆς Σκάλας Ὠρωποῦ ὀλοκληρώθηκε ἡ ἀνασκαφὴ ἀποθέτου (1.60 × 3.30 μ., βάθ. 0.60 μ.) (εἰκ. 31-33) στὸ βόρειο ἄκρο τοῦ ὁποῖου βρέθηκαν πολλὰ ἀκέραια ἢ σχεδὸν ἀκέραια ἀγγεῖα ὑστεροκλασικῶν καὶ πρώιμων ἐλληνιστικῶν χρόνων, μελαμβαφῶν

31 Ἀποψη τοῦ Λάκκου 1, ἀπὸ Β.

32 Λάκκος 1. Κάνθαρος στη θέση του.

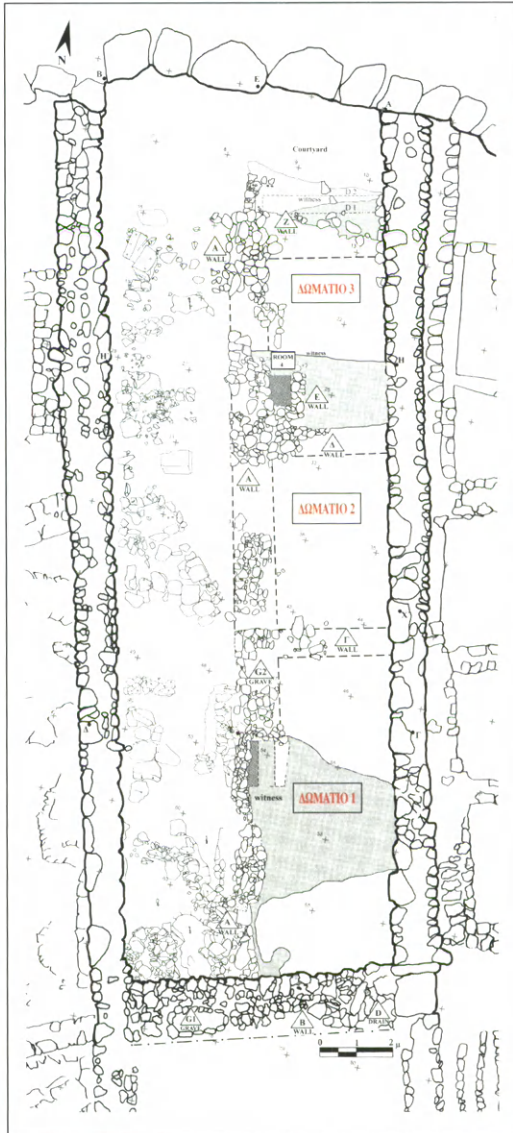

33 Ο κάνθαρος του Λάκκου 1 (περί τὸ 300 π.Χ.) (σχ. Χρ. Μητσοπούλου).

τῶν περισσοτέρων (εἰκ. 32-33). Τὰ σχήματα εἶναι πινάκια, σκύφοι, φιάλες, κάνθαροι, κύλικες, μυροδοχεῖα, ὄλπες, ἄβαφοι ἀμφορεῖς, λύχνοι. Βρέθηκαν ἀκόμη νομίσματα, σιδερένια ἀντικείμενα, πήλινα ὑφαντικά βάρη καὶ λίγα ὄστα. Πιθανῶς ἡ κεραμεικὴ αὐτὴ προέρχεται ἀπὸ ἀνακομιδὴ τάφων τοῦ δυτικοῦ κλασικοῦ καὶ ἐλληνοιστικοῦ νεκροταφείου τοῦ ἀρχαίου Ὠρωποῦ, ποῦ βρίσκεται δυτικότερα σὲ μικρὴ ἀπόσταση.

Στις Μυκῆνες ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Σπύρος Ἰακωβίδης συνέχισε τὴν ἀνασκαφὴ στὴ ἀκρόπολη, στὴν Κάτω Πόλη καὶ στὴν περιοχὴ τῆς οἰκίας Πέτσα, μὲ συνεργάτες τὸν καθηγητὴ κ. Χριστοφίλη Μαγγίδη καὶ τὴν καθηγήτρια κυρία Kim Shelton.

3. ΜΥΚΗΝΕΣ

34 Ἀκρόπολη. Κτήριο Κ, κάτοψη.

Στὸ συγκρότημα Κ τῆς ἀκρόπόλεως ὀλοκληρώθηκε ἡ ἔρευνά του. Τὸ ἐπίμηκες κτήριο ἔχει στὴν ἀνατολική του πλευρὰ τρία ἰσόγεια δωμάτια, κλιμακοστάσιο, αὐλὴ στὸ ἄκρο τοῦ συγκροτήματος, ποὺ ὀρίζεται ἀπὸ τὸ βόρειο κυκλώπειο τεῖχος καὶ δυτικὰ τῶν δωματίων διάδρομο ἐπικλινῆ, στρωμένο μὲ χῶμα ποὺ φέρει στὴν αὐλὴ (εἰκ. 34). Τὰ δωμάτια χρονολογοῦνται στὸν 13ο αἰ. π.Χ. μάλιστα προχωρημένο, καὶ ἔχουν κτισθεῖ μὲ χρῆση ὑλικοῦ ἀπὸ παλαιότερα κτήρια. Ἄλλὰ ἡ διάρκεια τῆς χρήσης τους δὲν ὑπῆρξε μακρόχρονη γιατί, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς, τὰ δωμάτια καταστράφηκαν γύρω στὸ 1200 π.Χ.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ 2008 περιορίστηκε στὸν χῶρο τοῦ ἐπικλινοῦς διαδρόμου πάνω στὸν ὁποῖο βρέθηκαν τέσσερις κυβόλιθοι μὲ τόρμους τετράγωνους καὶ στρογγυλοὺς γιὰ σύνδεση μὲ ἄλλους λίθους (εἰκ. 35), ὡς καὶ κυκλοτερῆς κατα-

35 Κτήριο Κ, κυβόλιθοι μὲ τόρμους.

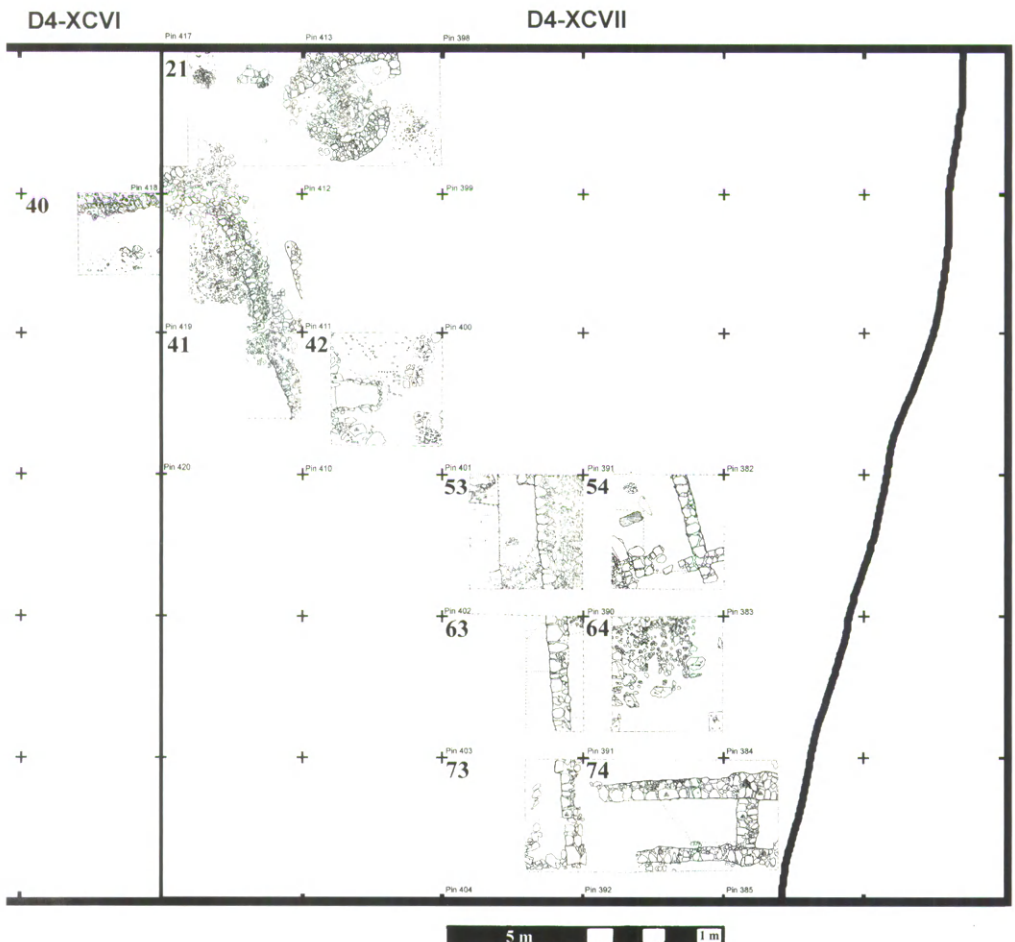
σκευή από άργους λίθους με λίγα ὄστρακα και ὄστὰ ζώων. Στὴν ἐπίχωση τοῦ στρώματος καταστροφῆς (ΥΕ IIIΒ2) διαπιστώθηκαν ὑπολείμματα φωτιᾶς και βρέθηκαν ὄστρακα ἀγγείων και θραύσματα κεραμιδιῶν, ὄστὰ ζώων και πολλὰ μικρὰ εὐρήματα, κυρίως θραύσματα τοιχογραφιῶν και εἰδωλίων, χάνδρες, λίθινοι τριπτῆρες, λεπίδες και πυρῆνες ὄψιανου, ἀντικείμενα ἀπὸ μολύβι και σίδηρο, ἀγνύθες, ἥθμοι και πηνία. Ἀνάμεσά τους βρέθηκε ἡμιτελής σφραγιδόλιθος χωρίς διάκοσμο (εἰκ. 36) και πῆλινο σφράγισμα ψημένο ἀπὸ τὴν πυρκαγιά, πὺ κατέστρεψε τὸ οἶκημα (εἰκ. 37). Φέρει παράσταση πὺ με δυσκολία διακρίνεται και τὸ ἰδεόγραμμα σὲ γραμμικὴ Β γραφὴ πὺ σημαίνει λάδι. Με τὸ σφράγισμα αὐτὸ εἶχε σημανθεῖ κάποιον ἀγγεῖον με τέτοιο περιεχόμενο.

36 Ἄδιακόσμητος σφραγιδόλιθος στὴ θέση του. 37 Πῆλινο σφράγισμα.

Κάτω Πόλη

Ἡ ἀνασκαφὴ στὴν Κάτω Πόλη (εἰκ. 38) ἐπεκτάθηκε πρὸς ὅλες σχεδὸν τὶς κατευθύνσεις κατὰ τὸ σύστημα τῶν τετραγώνων. Ὅπως καὶ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 2007, τὸ ἀνώτερο στρώμα τῶν ἐρειπίων ποὺ ἀποκαλύφθηκε ἀνήκει στὰ ἐλληνιστικὰ χρόνια, μάλιστα στὸ ΒΔ τετράγωνο, ὅπου βρέθηκε ἀψιδωτὴ κατασκευὴ (εἰκ. 39) καὶ ἀπορρίμματα ἐργαστηρίου

38 Τομέας Κάτω Πόλης, κάτοψη.

κεραμεικῆς. Ἴσως ὑπῆρχε ἐκεῖ κεραμικὸς κλίβανος. Ἀκριβῶς νοτίως τῆς ἀψιδωτῆς κατασκευῆς βρέθηκε ἰσχυρὸς ἐξωτερικὸς τοῖχος μεγάλου κτηρίου καὶ κάτω ἀπὸ αὐτὸν ἀποκαλύφθηκε ὀρθογώνιος κτιστὸς τάφος (εἰκ. 40) μὲ τὸν σκελετὸ ὄριμου ἀτόμου, ἴσως γυναίκας, κτερισμένος μὲ πέντε γεωμετρικὰ ἀγγεῖα, μία περόνη καὶ ἓνα δακτυλίδι ἀπὸ σίδηρο, ὅλα τοῦ 9ου π.Χ. αἰ. (εἰκ. 41).

39 Κάτω Πόλη, ἀψιδωτὴ κατασκευή.

40 Κάτω Πόλη, γεωμετρικός τάφος.

41 Κάτω Πόλη. Ἀγγεῖα, δακτυλίδι καὶ περόνη.

Στὸ ΝΑ τμήμα τῆς ἀνασκαφῆς ἀποκαλύφθηκαν ἰσχυροὶ τοῖχοι μεγαροειδοῦς κτηρίου τοῦ ὁποίου διατηρεῖται τὸ νότιο ἄκρο μὲ τούς ἐγκάρσιους τοίχους, πὺ χωρίζουν τὸ ἐσωτερικὸ του. Τὸ κτήριο φαίνεται ὅτι εἶναι μυκηναϊκὸ καὶ καλύπτεται, ἓνα τμήμα του, ἀπὸ κατάλοιπα τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς καὶ μέρος χαλικόστρωτου δρόμου.

Τὰ μικροευρήματα ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ εἶναι ποικίλα, ὅπως ὄψιανοί, κομμάτια τοιχογραφιῶν, χρωστικές ὕλες, ὀστά ζώων, θραύσματα ἀγγείων, μεταλλικὰ ἀντικείμενα, νομίσματα καὶ χρονολογοῦνται στὰ μυκηναϊκά, τὰ γεωμετρικὰ καὶ τὰ ἐλληνιστικὰ χρόνια. Ἐπισημαίνεται ἀκόμη ὅτι τὰ λείψανα τῶν ἱστορικῶν χρόνων χωρίζονται ἀπὸ τὰ μυκηναϊκά μὲ παχὺ στρώμα χώματος καστανοκόκκινου τὸ ὁποῖο παρέσυραν καὶ ἀπόθεσαν ἐκεῖ οἱ βροχὲς ἀπὸ τὶς πλαγιὲς τῶν γύρω λόφων καὶ τῆς Σάρας, τοῦ βουνοῦ πὺ δεσπόζει στὸν χώρο τῶν Μυκηνηῶν.

Στὴ λεγόμενη οἰκία Πέτσα ἡ ἀνασκαφὴ πὺ γίνεται ἀπὸ ἐτῶν εἶναι συμπληρωματικὴ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1951. Κατὰ τὸ 2008 ὀλοκληρώθηκε ἡ ἔρευνα τοῦ χώρου Β (εἰκ. 43) καὶ στὸ στρωμένο μὲ χῶμα καὶ ὄστρακα δάπεδό του διαπιστώθηκαν ἴχνη καύσεως καὶ καμένες πλίθες τῆς ὑπερκατασκευῆς, ἐν μέρει ξύλινης. Δὲν βρέθηκαν τοῖχοι πὺ νὰ ὀρίζουν τὸν χώρο ἀπὸ Β καὶ Ν καὶ οἱ ἀνασκαφεῖς συμπεραίνουν ὅτι ὁ χώρος Β, μερικῶς ἀκόμη γνωστός, ἦταν ὑπαίθριος.

Τοῦ χώρου 10 ἓνα τμήμα εἶχε ἐρευνηθεῖ τὸ 2007. Ἡ ἀνασκαφὴ του ὀλοκληρώθηκε τὸ 2008. Δὲν βρέθηκε οὔτε τοῖχος πρὸς Ν οὔτε δάπεδο κανονικὸ. Ἦταν γεμάτος ἐπιχώσεις ἀπὸ τὴν καταστροφὴ του μὲ στρώμα πυρκαγιᾶς ἐπάνω στὸν βράχο. Ἀνάμεσα στὰ εὐρήματα τῆς ἐπίχωσης συγκαταλέγονται κομμάτια εἰδωλίων καὶ ὄστρακα ἔξι τουλάχιστον ψευδόστομων ἀμφορέων τῆς ΥἼΕ ΠΙΑ2 περιόδου, ὁμοίων μὲ ἐκείνους πὺ εἶχαν βρεθεῖ τὸ 1950 στὸ δωμάτιο Α.

Οἰκία Πέτσα

χώρος 10

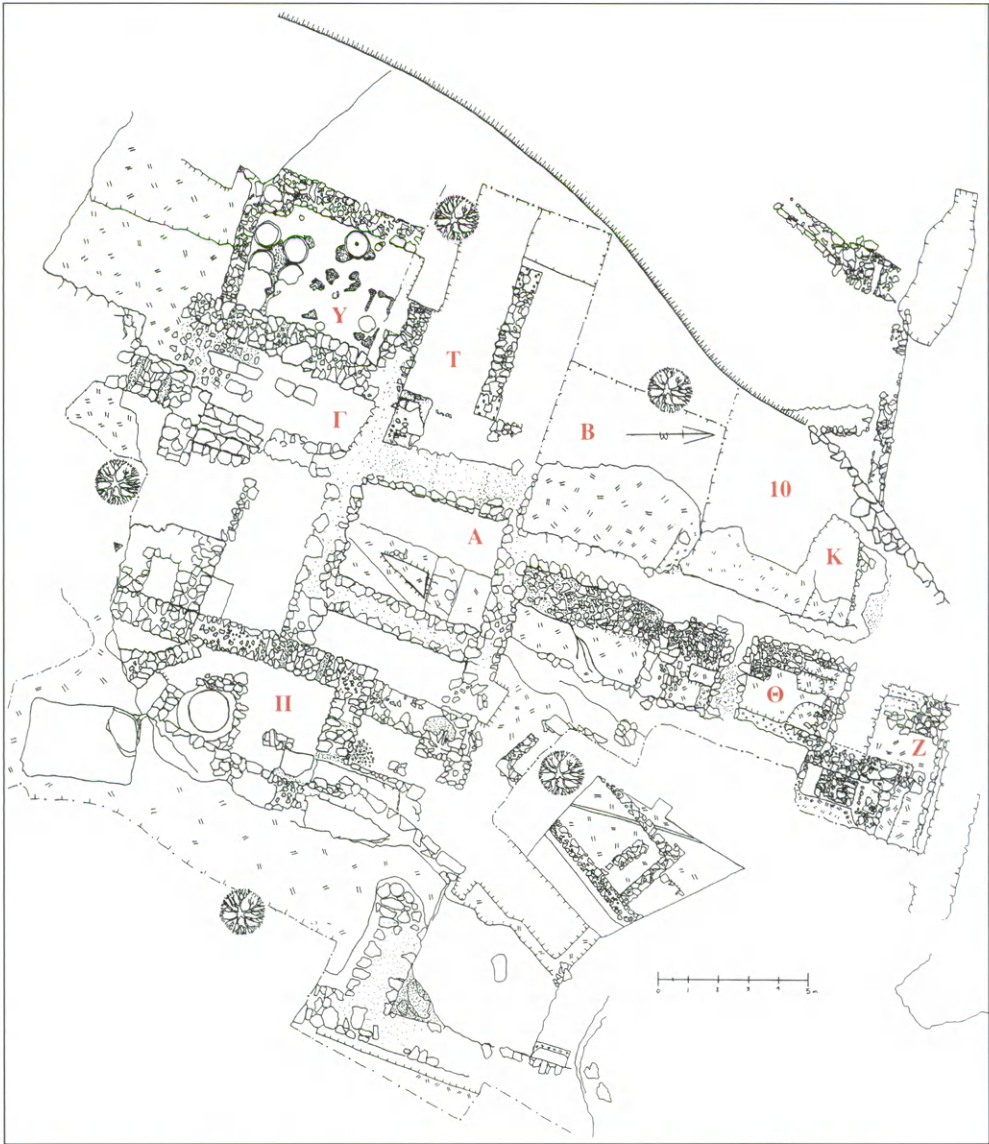
δωμάτιο T

Στὸ δωμάτιο T βρέθηκαν δύο ὀρθογώνιες λίθινες βάσεις ἀπὸ ἀμμόλιθο μὲ τετράγωνο τὸρμο στὸ κέντρο καὶ ἄλλους τὸρμους μικροῦς γύρω (εἰκ. 42), στοὺς ὁποίους, προφανῶς, στερεώνονταν ὄρθοι ξύλινοι στύλοι γιὰ τὴ στήριξη εἴτε στέγης εἴτε τοῦ δαπέδου ὀρόφου. Κατὰ τὸ 2007 (*Ἔργον* 2007, 39) εἶχε ἀναφερθεῖ ἡ εὕρεση τμήματος ἀπανθρακωμένου δοκαριοῦ στὸ βόρειο μέρος τοῦ δωματίου. Στὸ νότιο μέρος τοῦ δωματίου βρέθηκαν τμήματα τοιχογραφιῶν (εἰκ. 44-45).

Τὰ εὐρήματα ἀπὸ τὸ δωμάτιο T προσέφεραν σημαντικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν ἐπάνω ὄροφο, ὁ ὁποῖος ἦταν κατάκοσμος. Οἱ πίθοι ἐξ ἄλλου δείχνουν ὀργανωμένη ἀποθήκη πραγμάτων ἀναγκαίων γιὰ τὴ συντήρηση μιᾶς μεγάλης κατοικίας καὶ τῶν χώρων ἐργασίας. Φαίνεται ὅτι τὸ κτήριο χρησίμευε γιὰ τὴν κατασκευὴ ἢ, τουλάχιστον, γιὰ τὴν ἀποθήκευση ἀγγείων καὶ εἰδωλίων. Ἡ κεραμεικὴ ἐπιβεβαιώνει τὴν καταστροφὴ τοῦ πρὸς τὰ τέλη τῆς ὙΕ ΠΙΑ2 περιόδου.

42 Οἰκία Πέτσα. Δωμάτιο T, βάσεις ἀπὸ ἀμμόλιθο.

43 Οίκια Πέτσα, κάτοψη της ανασκαφής.

44 Δωμάτιο Τ. Τμήμα τοιχογραφίας.

45 Δωμάτιο Τ. Τμήμα τοιχογραφίας.

Στὸ δωμάτιο Υ εἶχαν βρεθεῖ τὸ 2007, στὴ θέση τους, οἱ βάσεις ἕξι πίθων ἐπάνω σὲ λίθινες πλάκες καὶ στερεωμένες μὲ λιθαράκια καὶ λάσπη. Τὸ 2008 βρέθηκαν ἄλλες τέσσερις βάσεις καὶ μία πλάκα χωρὶς τὴ βάση τοῦ ἀγγείου. Περιεῖχε λοιπὸν τὸ δωμάτιο τουλάχιστον 11 πιθάρια.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 2008 τῆς οἰκίας Πέτσα βρέθηκαν ἀκόμη ἑκατοντάδες ὄστρακα, 17 πλήρη ἢ συγκολλημένα ἀγγεῖα, καὶ πλῆθος ἀπὸ μικρὰ εὐρήματα, κυρίως κομμάτια τοιχογραφιῶν. Βρέθηκαν ἀκόμη θραύσματα εἰδωλίων, δύο σφραγιδόλιθοι (εἰκ. 46), ἓνα συμπιεσμένο φύλλο χρυσοῦ, κομμάτια ἔλεφαντοστοῦ καὶ ἀντικείμενα ἀπὸ λίθο καὶ ὑαλόμαζα.

46 Σφραγιδόλιθος.

4. ΜΕΣΣΗΝΗ

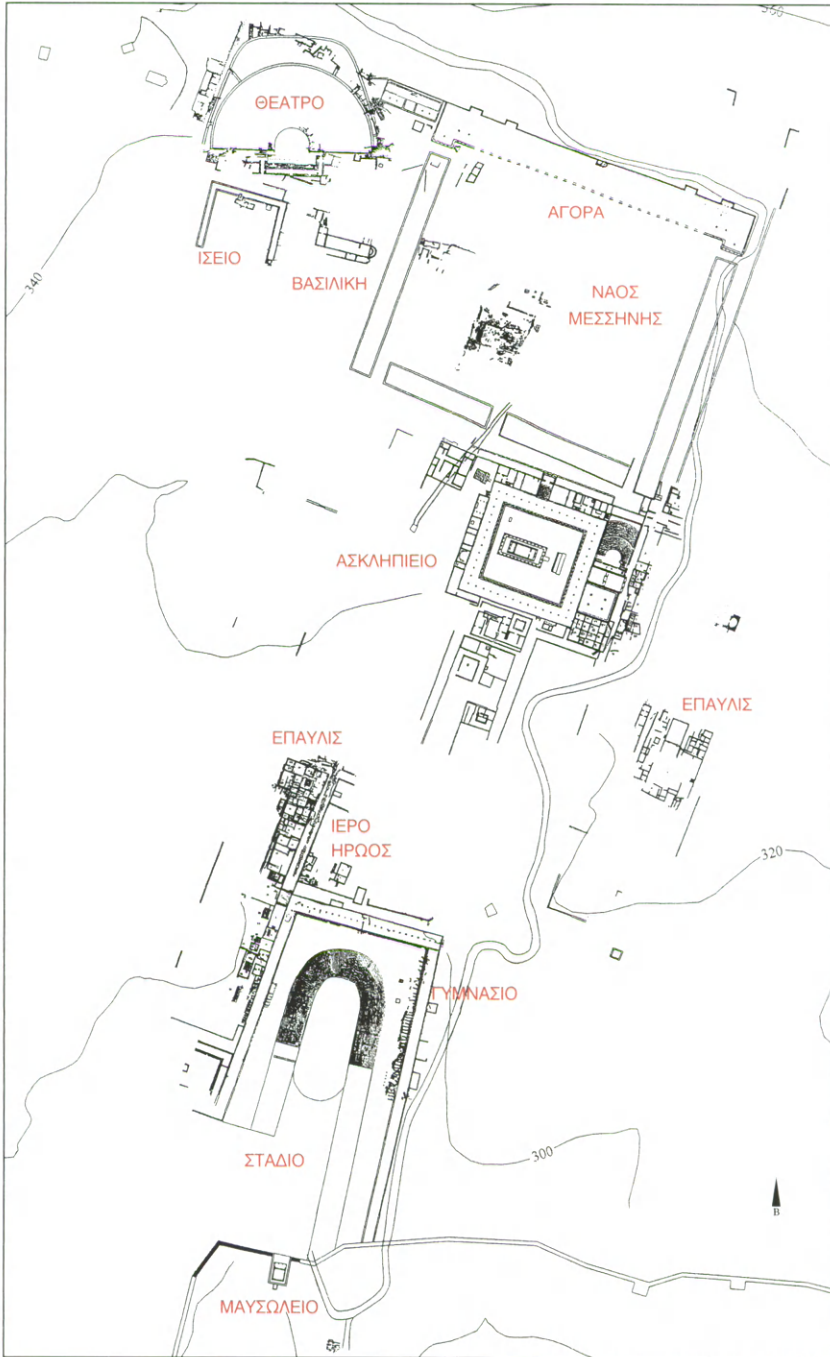
Ἡ ἀνασκαφή τῆς ἀρχαίας Μεσσήνης συνεχίστηκε κατὰ τὸ 2008, ὑπὸ τῆ διεύθυνση τοῦ καθηγητοῦ κ. Πέτρου Θέμελη, στὸ θέατρο, στὸ ἱερὸ τῆς Ἴσιδος καὶ τοῦ Σαράπιδος, στὴ Βασιλική, στὴ βόρεια στοὰ τῆς ἀγορᾶς καὶ στὰ ἱερά τῆς Ἰθώμης (εἰκ. 47-48).

Θέατρο

Κατὰ τὴν περυσινὴ ἔκθεση τοῦ Ἔργου εἶχε γίνεи λόγος γιὰ τὸ πρωτοβυζαντινὸ νεκροταφεῖο ποὺ ἀνασκάφηκε τὸ 2007 στὶς παρόδους τοῦ θεάτρου. Κατὰ τὸ 2008 ἡ ἀνασκαφή τάφων συνεχίστηκε καὶ ἔμπρὸς στὸ ἐλληνιστικὸ ἀνάλημμα τῆς ἀνατολικῆς παρόδου τοῦ θεάτρου ἀνασκάφηκαν 17 κιβωτιόσχημοι τάφοι χωρισμένοι σὲ τέσσερις ομάδες καὶ κατασκευασμένοι μὲ κατεργασμένους λίθους τοῦ θεάτρου, πῆλινες καὶ λίθινες πλάκες καὶ κλεισμένοι μὲ πολλὴ ἐπιμέλεια.

47 Θέατρο. Κλιμακοστάσιο τῆς πρώτης ἀνατολικῆς κερκίδας.

Ἀπὸ τὴν πρώτη ομάδα τῶν 5 τάφων οἱ τέσσερις βρέθηκαν κενοὶ καὶ ὁ πέμπτος περιεῖχε τὸν σκελετὸ νέας γυναίκας (εἰκ. 49), χωρὶς κτερίσματα. Ἀπὸ τὶς ἄλλες ομάδες, ἡ μία ἀποτελεῖται ἀπὸ 3 τάφους, ἡ δεύτερη ἀπὸ 7 καὶ ἡ τρίτη ἀπὸ 2 τάφους (εἰκ. 50-51). Ὅλοι εἶναι ὅμοιοι, κατασκευασμένοι ταυτοχρόνως, περιεῖχαν νεκροὺς ποὺ συνοδεύονταν ἀπὸ πήλινες οἶνοχόες καὶ χρονολογῶνται στὰ μεταγενέστερα, πρωτοβυζαντινὰ χρόνια.

Ἰδιαιτέρα χαρακτηριστικὰ τοῦ νεκροταφείου αὐτοῦ εἶναι ὁ περίβολος ποὺ τοὺς περικλείει, ἡ μὲ τάξη διάταξή τους, ὁ χωρισμὸς σὲ ομάδες καὶ ἡ ἐνότης τῆς κάθε ομάδας, ποὺ εἶναι φανερὴ ἀπὸ τὰ κοινὰ τοιχώματα μὲ τὰ ὁποῖα ὑποδηλώνεται τάση γιὰ οἰκονομία χώρου καὶ δαπάνης ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ κάθε ομάδα τάφων προοριζόταν, πιθανῶς, γιὰ τὰ μέλη μιᾶς οἰκογένειας. Ὅπωςδήποτε ἡ ὅλη ὄψη τῶν τάφων δείχνει τὸ σύγχρονο τῆς κατασκευῆς τους.

49 Συστάδα πέντε τάφων, ὁ ἓνας μὲ σκελετὸ γυναίκας.

50 Συστάδες κιβωτιόσχημων τάφων.

51 Ένταφιασμός γυναίκας με οίνοχόη ως κτήρισμα.

52 Ἀνάλημμα ἀνατολικῆς παρόδου.

53 Λεπτομέρεια τοῦ ἀνατολικοῦ ἀναλήμματος.

Με τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ νεκροταφείου ἀποκαλύφθηκε πλήρως τὸ ἀνάλημα τῆς ἀνατολικῆς παρόδου τοῦ θεάτρου, τοῦ ὁποίου τῶρα εἶναι θεατὸ τὸ ἀνατολικὸ τέρμα του ποῦ στὸ σημεῖο αὐτὸ κάμπτεται σὲ ὀρθὴ γωνία καὶ συνεχίζεται πρὸς Νότο (εἰκ. 52). Τὸ ἴδιο χαρακτηριστικὸ ἔχει καὶ τὸ δυτικὸ ἀνάλημα. Τὸ ἀνατολικὸ ἀνάλημα σώζεται σὲ ἐξαιρετὴ κατάστασι κατασκευασμένο κατὰ παραλλαγὴ τοῦ ἰσοδόμου συστήματος μὲ ἀδρῆ ἐπεξεργασία τῶν φανερῶν ὄψεων τῶν λιθοπλίνθων καὶ μικρὰ συμπληρώματα καί, σὲ μιὰ περίπτωσι, μὲ παρέκκλιση ἀπὸ τὴν κατακόρυφο τῶν ἀρμῶν (εἰκ. 53).

Στὴν ἐξωτερικὴ ἐπίχωση μεταξὺ τῆς ομάδας τῶν 5 τάφων καὶ τοῦ ἀναλήματος βρέθηκε μαρμάρινο γυναικεῖο κεφάλι ἀγάλματος μὲ τὸ πρόσωπο κατεστραμμένο (εἰκ. 54). Διατηροῦνται μόνο τὰ μάτια. Ἡ κόμμωσις ποῦ διατηρεῖται μιμεῖται τὴν κόμμωσις τῶν ἀγαλμάτων τῆς Φαυστίνας II καί,

54 Μαρμάρινο κεφάλι γυναικεῖου ἀγάλματος.

55 Τὸ κεφάλι τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἑρμῆ.

κατὰ τὸν ἀνασκαφέα, τὸ κεφάλι αὐτὸ ἔχει κατασκευαστεῖ μὲ δεύτερη χρῆση παλαιότερου ἀνδρικοῦ κεφαλιοῦ ἀγάλματος, κάτι ποὺ ἔχει γίνει καὶ μὲ ἄλλα γλυπτὰ τοῦ 4ου μ.Χ. αἰ. ἀπὸ τοπικὸ ἐργαστήριον τῆς Μεσσήνης, ὅπως τὸ κεφάλι τοῦ Ἑρμῆ καὶ τοῦ αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου ὅπου ὡς πρώτη ὕλη χρησιμοποιοῦντο γυναικεῖα ἀγάλματα ἐλληνιστικῶν χρόνων (εἰκ. 55).

Ἱερόν Σαράπιδος
καὶ Ἰσιδος

Γιὰ τὸ ἱερόν τοῦ Σαράπιδος καὶ τῆς Ἰσιδος στὴ Μεσσήνη ἔχει γίνει λόγος ἤδη τὸ 2003 (Ἔργον 2003, 33-36· ΠΑΕ 2003, 29-33 πίν. 236-25). Στὸ ἱερόν ἀνήκει μίᾳ ὑπόγειᾳ δεξαμενῇ σχήματος πεῖ ποὺ βρίσκεται νοτίως τοῦ Θεάτρου (εἰκ. 56) ἀπὸ τὸ ὁποῖο χωρίζεται μὲ δρόμον πλάτ. 6 μ. Μὲ τὴν ἐπανάληψη τῆς ἀνασκαφῆς τὸ σχέδιό της ἔγινε σαφέστερο. Ἡ βόρεια πτέρυξ ἔχει μῆκος 46.50 μ. καὶ ἡ ἀνατολικὴ καὶ ἡ δυτικὴ 35.50 μ. Τὸ πλάτος τῆς δεξαμενῆς εἶναι 3.25 μ., στεγαζόταν μὲ καμάρα καὶ δὲν εἶχε ἀνοίγματα φωτισμοῦ. Βρέθηκαν ὅμως τοξωτὸ ἀνοίγμα (εἰκ. 57), ὑψηλά, στὴ μέση περίπου τῆς

56 Τὸ δυτικὸ σκέλος τῆς ὑπόγειας δεξαμενῆς.

57 Στόμιο καμαροσκέπαστου ἀγωγῶ ὑπόγειας δεξαμενῆς.

δυτικῆς πτέρυγας καὶ τέσσερα μικρότερα στὴ βόρεια πτέρυγα. Στὰ τέλη τοῦ 4ου μ.Χ. αἰ. ἡ δεξαμενὴ, ἀχρηστευμένη ὅπως φαίνεται, καὶ χωρὶς στέγη χρησίμευε στοὺς κατοίκους τῆς Μεσσήνης ὡς χῶρος ἀπόθεσης ἀχρήστων πραγμάτων, μεταξύ αὐτῶν καὶ γλυπτῶν. Στὸ Ἔργον τοῦ 2003 εἶχα παρουσιάσει θραύσματα ἀπὸ ἄγαλμα τοῦ Περσέως ποὺ κρατεῖ τὸ κεφάλι τῆς Μέδουσας καὶ ἓνα καθιστὸ ἄγαλμα τῆς Ἰσιδος ποὺ θηλάζει τὸν ὜ρο. Τοῦ συμπλέγματος αὐτοῦ βρέθηκαν κατὰ τὸ 2008 καὶ νέα θραύσματα ἀπὸ τὴ μορφή τοῦ Ὄρου (εἰκ. 58). Βρέθηκαν ἀκόμη ἡ δεξιὰ πλευρὰ ἀπὸ τὸ κεφάλι

58 Ἄγαλμα Ἰσιδος ποὺ θηλάζει τὸν Ὄρο - παιδί.

59 α. Κεφάλι ἀνδρικοῦ ἀγάλματος. β. Λεπτομέρεια τοῦ κεφαλιοῦ.

60 Τμῆμα κεφαλιοῦ λέαινας.

ἀνδρικοῦ μαρμάρινου ἀγάλματος τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ. (εἰκ. 59), τὸ κεφάλι μαρμάρινης λέαινας φυσικοῦ μεγέθους (εἰκ. 60) καὶ κομμάτια ἀπὸ πολλὰ μαρμάρινα ἀγάλματα. Πιστεύεται ὅτι ὅλα προέρχονται ἀπὸ τὸ θέατρο καὶ τὸ Ἴσειο καὶ εἶναι ἔργα κυρίως τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ. καλλιτεχνικῶν ἐργαστηρίων τῆς Μεσσηνίας. Ἡ θραύση τους καὶ ἡ ἀπόθεσή τους στὴν ἀχρηστη δεξαμενὴ θεωρεῖται ὅτι ἔγινε ἀπὸ φανατικούς Χριστιανούς περὶ τὰ τέλη τοῦ 4ου μ.Χ. αἰώνα.

61 Πολύχρωμες γυάλινες ψηφίδες.

62 Λεπτομέρεια εσωτερικού τοιχώματος υπόγειας δεξαμενής.

Στή δυτική πτέρυγα τῆς δεξαμενῆς βρέθηκαν πολλά κομμάτια ἀπὸ ψηφιδωτὰ δάπεδα ὡς καὶ ψηφίδες, οἱ ὁποῖες κατὰ τὸν ἀνασκαφέα προέρχονται ἀπὸ τὸν διάκοσμο τοῦ Ἰσείου (εἰκ. 61). Ἡ λειτουργία ὡς δεξαμενῆς τοῦ σχήματος πεῖ ὑπόγειου οἰκοδομήματος διευκρινίστηκε μὲ τὴν εὕρεση ἀγωγῶν νεροῦ στὸ ἀνώτερο μέρος τῶν τοίχων (εἰκ. 62). Τὸ ἱερὸ τῆς Ἰσιδος εἰκάζεται ὅτι βρισκόταν πρὸς τ' ἀνατολικά τῆς δεξαμενῆς, ὅπου καὶ τὰ ἑρείπια τῆς Βασιλικῆς. Σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ μέλη τῆς Βασιλικῆς σὲ δεύτερη χρήση ὑπάρχει χαραγμένη ἢ ἐπιγραφή [- - ἔ]ργον Ἰσιδος (ΠΑΕ 2001, 82).

Τῆς Βασιλικῆς ἀποκαλύφθηκε πλήρως ὁ νάρθηκας καὶ ἀναστηλώθηκε ἓνας μονόλιθος κίων (εἰκ. 63) τῆς νότιας κιονοστοιχίας μὲ τὴ βάση καὶ τὸ κιονόκρανο. Ἡ ἔρευνα ἔξω τοῦ

Βασιλική

63 Κίονας νότιας κιονοστοιχίας κεντρικοῦ κλίτους.

64 Τάφοι παρά τὸ νότιο κλίτος τῆς Βασιλικῆς.

65 Στέψη ἐνεπίγραφου βάθρου.

νοτίου κλίτους ἀποκάλυψε ἀρκετούς κιβωτιόσχημους χριστιανικούς τάφους (εἰκ. 64). Βρέθηκε ἀκόμη σὲ δεύτερη χρῆση ἐπίκρανο βάθρου χάλκινου ἀνδριάντος (εἰκ. 65) μὲ τὴ μεγαλογράμματη ἐπιγραφή Ἐπιγραφή Ἄγαθῆ Τύχη καὶ ἐπίσης σὲ δεύτερη χρῆση ὡς λίθος τοῦ δαπέδου τοῦ κεντρικοῦ κλίτους ἐπιγραφή-κατάλογος κιστιοκόσμων Ἀθηνᾶς Κυπαρισσίας.

Στὴ βόρεια στοὰ τῆς ἀγορᾶς ἔγιναν ἀναστηλώσεις λιθοπλίνθων καὶ συντήρηση τῶν δύο σηκωμάτων - μετρητῶν στερεῶν τοῦ ἀγορανομείου (εἰκ. 66), τὰ ὅποια διατηροῦν στὴν κάτω ὄψη τοὺς τόρμους μὲ τοὺς γόμφους γιὰ τὴν ἀνάρτηση τῶν δοχείων στὰ ὅποια ἔπεφταν τὰ πρὸς μέτρηση στερεά (εἰκ. 68).

βόρεια στοὰ
ἀγορᾶς

66 Τὰ σηκώματα τοῦ ἀγορανομείου.

67 Ὀρειχάλκινο κεφάλι Σκύλλας - Μέδουσας: α. Ὅψη κατὰ τρία τέταρτα, β. Πλάγια ἀριστερῆ ὄψη, γ. Λεπτομέρεια: κεφάλια θαλάσσιων σκύλων.

Τὸ χάλκινο κεφάλι τῆς Μέδουσας τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. γιὰ τὸ ὁποῖο ἔγινε λόγος πέρυσι (*Ἔργον* 2007, 50) συντηρήθηκε καὶ ἡ μορφή του γίνεται σαφῆς μετὰ τὰ χαρακτηριστικὰ ἀνακατωμένα μαλλιά, τὰ φίδια ποὺ τὸ στεφανώνουν καὶ τὸ ἔντονο βλέμμα (εἰκ. 67α-γ).

68 Κάτω ὄψη λίθινου σηκώματος.

Στὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος Λιμνάτιδος στὴν Ἰθώμη (εἰκ. 72) κατὰ τὴ συνέχιση τῆς ἀνασκαφῆς του βρέθηκαν ἀρχιτεκτονικά μέλη ἀπὸ ψαμμίτη λίθο καὶ κορινθιακὰ πήλινα κεραμίδια, ὡς καὶ σίμες μὲ συμφυεῖς λεοντοκεφαλές (εἰκ. 69).

Ἱερὸ Ἀρτέμιδος
Λιμνάτιδος

69 Πήλινη σίμη μὲ λεοντοκεφαλὴ - ὑδρορροή.

70 Τμήμα ιωνικού γείσου.

71 Λεπτομέρεια επιγραφής στο κρηπίδωμα του ναού.

Σε απόσταση 300 μ. ΒΔ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος, στὸ ἱερὸ πὸ εἶχε ἐρευνηθεῖ τὸ 1989 (ΠΑΕ 1989, 107-110) βρέθηκαν κομμάτια ἀπὸ κιονόκρανα, ἐπιστύλια καὶ γείσα ἰωνικοῦ ρυθμοῦ (εἰκ. 70). Τῆς ἐπιγραφῆς πὸ εἶχε βρεθεῖ τότε (αὐτ. 108) διαβάστηκε καὶ δεύτερος στίχος (εἰκ. 71). Ἡ νέα ἀνάγνωση τοῦ ἀνασκαφέως παρέχει τὸ κείμενο:

Θηρύλος ἐνίκ' Αἰθίδας | Καλαῖ (ἢ Καλοῖς).

Κατὰ τὴν ἔκθεση τοῦ ἀνασκαφέως «τὸ ρῆμα ἐνίκα ἔχει τὴν ἔννοια τοῦ ἀνέθεσε στὴν Καλὴ Θεὰ ἢ στοὺς Καλοὺς (Δαίμονες), δηλαδὴ στοὺς Κουρῆτες».

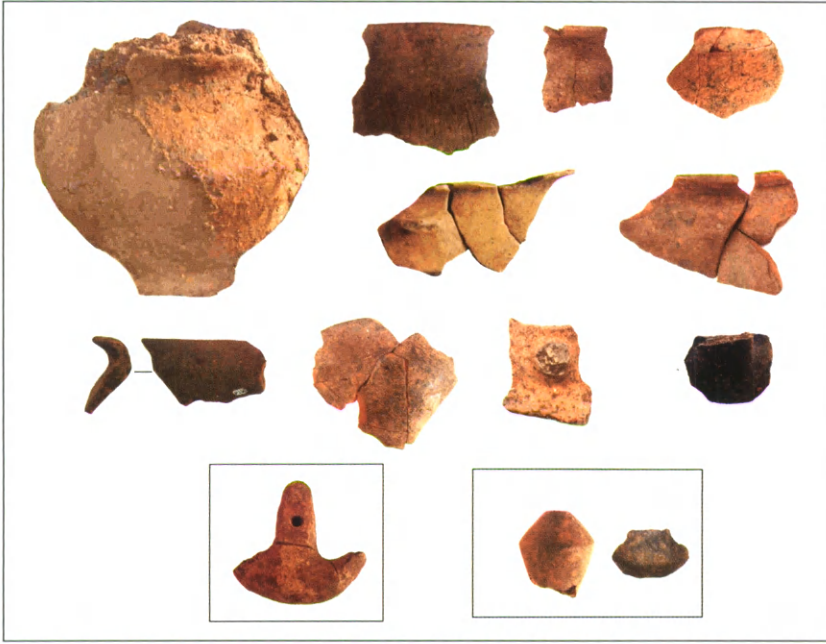
72 Ναὸς Λιμνάτιδος. Βόρεια πλευρά.

5. ΙΚΛΑΙΝΑ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

Στήν Ίκλαινα Μεσσηνίας διενεργήθηκε ανασκαφή με τή διεύθυνση τοῦ καθηγητοῦ κ. Μιχάλη Κοσμόπουλου ἡ ὁποία ἔγινε κατὰ τὸ σύστημα τῶν τετραγώνων (εἰκ. 73). Στὸ νότιο τμήμα τῆς συνεχίστηκε ἡ ἔρευνα τοῦ στρώματος, πού περιελάμβανε δύο δάπεδα ὅπου ὑπῆρχαν λείψανα καταστροφῆς ἀπὸ πυρκαγιά (εἰκ. 75). Καὶ τὰ δύο ἦταν κατασκευασμένα ἀπὸ βότσαλα καὶ πατημένο χῶμα καὶ καλύπτονταν ἀπὸ στρώμα πυρακτωμένου χῶματος πού περιελάμβανε ΜΕ III ἀγγεῖα καὶ ὄστρακα (εἰκ. 74), καμένα ὀστά αἰγοπροβάτων καὶ χοίρων, καὶ διάφορα μικροευρήματα, μεταξύ τῶν ὁποίων ἓνα ἀγκυρόσχημο περίαπτο, δύο ἀμφικωνικά σφονδύλια καὶ μικρὰ τεμάχια καμένου κονιάματος. Τὰ δύο δάπεδα διαχωρίζονται ἀπὸ σωρὸ με λίθους, πού προέρχονται ἀπὸ τὴ διάλυση τοίχων θεμελίων, καμένες πλίνθους καὶ καμένα ὄστρακα χονδροειδῶν ΜΕ ἀγγείων.

73 Ἀεροφωτογραφία τῆς ανασκαφείσας περιοχῆς ἀπὸ τὰ νότια. Διακρίνεται ὁ τύμβος στὴ γωνία κάτω ἄριστερά.

74 ΜΕ κεραμεική και ευρήματα.

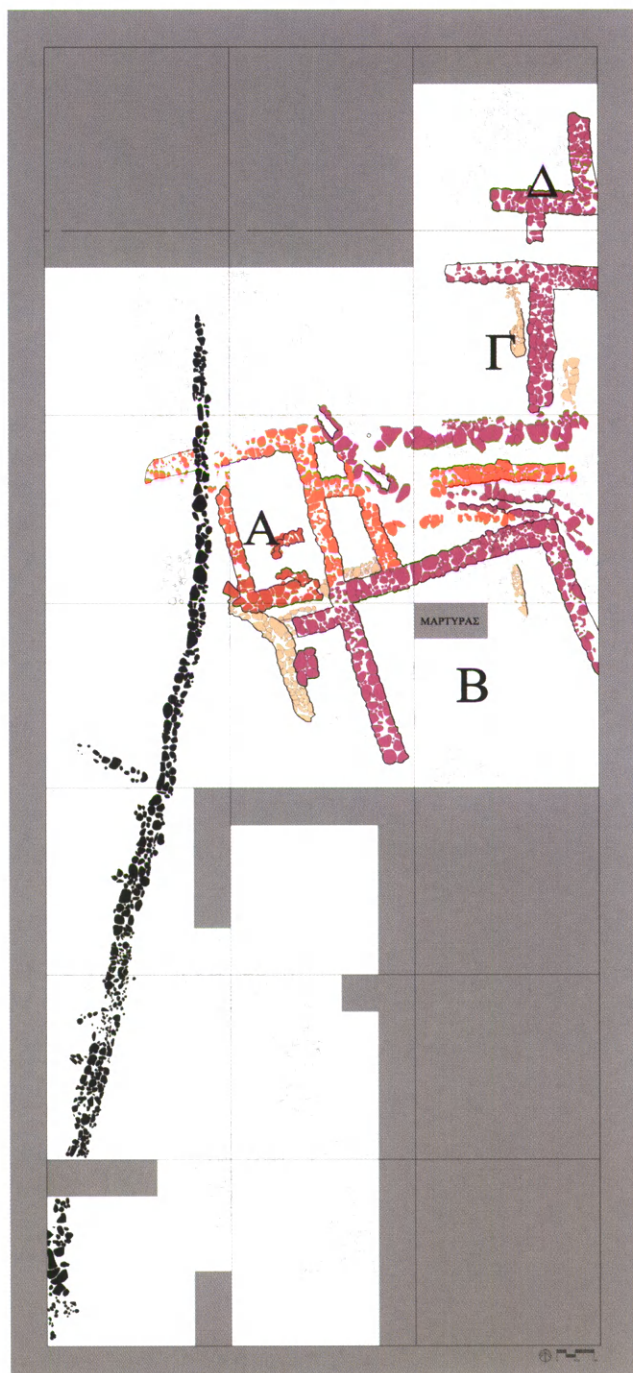

75 Ἀποψη τοῦ ΜΕ στρώματος καταστροφῆς ἀπὸ τὰ νότια.

Σε όλη τη νότια περιοχή της ανασκαφής (εικ. 76) φαίνεται ότι υπήρχαν τουλάχιστον δύο δωμάτια που κατοικήθηκαν κατά το δεύτερο μισό της ΜΕ Έποχης και καταστράφηκαν από πυρκαγιά στα τέλη της περιόδου. Η καταστροφή που υπέστησαν είναι τόσο εκτεταμένη, ώστε δεν είναι δυνατόν να καθορισθούν οι θέσεις και οι κατευθύνσεις των τοίχων ή οι κατόψεις των δωματίων. Δεν διαπιστώνεται εάν πρόκειται για δύο οικίες ή δύο δωμάτια της ίδιας οικίας. Στα ανώτερα στρώματα και των δύο δωματίων βρέθηκαν πολυάριθμα ΥΕ ΠΙΑ2-B όστρακα ανάμικτα με ΜΕ κεραμική, αλλά δεν υπάρχουν λείψανα τοίχων που να συνδέονται με τα όστρακα αυτά. Το 2006 είχε ανασκαφεί μακρός τοίχος της ΥΕ ΠΙΑ2-B περιόδου, που καταλήγει σε λιθόστρωτο άγνωστου χρήσεως (εικ. 75). Έφετος ή ανασκαφή επεκτάθηκε προς τα ανατολικά και έφερε στο φως τμήματα τεσσάρων οικιών και αγωγούς, που χρονολογούνται ως επί το πλείστον στην ΥΕ ΠΙΑ2-B περίοδο (εικ. 77).

76 Ήεροφωτογραφία με σημειωμένο το ΜΕ στρώμα καταστροφής και τα ΥΕ κατάλοιπα.

- ΦΑΣΗ 1
- ΦΑΣΗ 2
- ΦΑΣΗ 3
- ΦΑΣΗ 4
- ΦΑΣΗ 5

Οἰκία Α

Ἡ Οἰκία Α περιλαμβάνει τρία δωμάτια (εἰκ. 77). Τὸ δωμάτιο Α1 εἶναι ὀρθογώνιο, ἐσωτερικῶν διαστάσεων 3.10×2 μ., με προσανατολισμὸ ΒΔ - ΝΔ καὶ ὀρίζεται ἀπὸ τοὺς τοίχους α, β, γ, δ. Τὸ νότιο μισὸ τοῦ τοίχου α, σὲ μῆκος 1.50 μ. ἀπὸ τὸ νότιο ἄκρο του, ἀποτελεῖται ἀπὸ μία σειρὰ λίθων μεγάλων καὶ μεσαίων διαστάσεων, οἱ ὁποῖοι φέρουν ἔντονα ἴχνη φωτιᾶς (εἰκ. 78). Ἀντίθετα, τὸ βόρειο μισὸ τοῦ τοίχου, πέραν τοῦ 1.50 μέτρου μήκους, εἶναι κτισμένο με τρεῖς ὀριζόντιες σειρὲς λίθων μεσαίων διαστάσεων, πού δὲν παρουσιάζουν ἴχνη φωτιᾶς καὶ κτίσθηκε μετὰ τὴν πυρκαγιὰ πού κατέστρεψε τὸ ἀρχικὸ τμήμα τοῦ τοίχου. Ὁ τοῖχος β, πού ἐπίσης εἶναι καμένος, ἐνώνεται καὶ εἶναι σύγχρονος με τὸ νότιο τμήμα τοῦ τοίχου α, ἐνῶ οἱ τοῖχοι γ καὶ δ, πού ἀντίστοιχα ὀρίζουν τὸ δωμάτιο Α1 πρὸς τὰ ἀνατολικά καὶ βόρεια, εἶναι διαφορετικῆς κατασκευῆς καὶ δὲν φέρουν ἴχνη καύσης. Τὸ νότιο τμήμα τοῦ

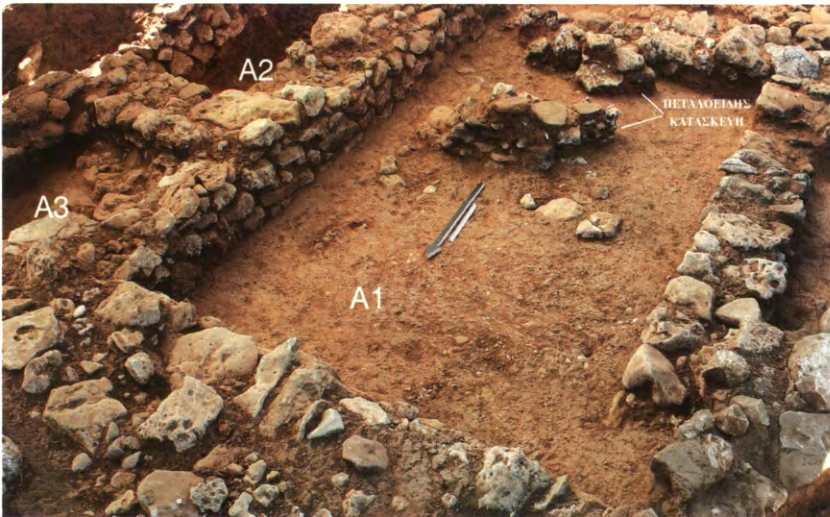

78 Ὁ τοῖχος α ἀπὸ τὰ ἀνατολικά. Διακρίνεται τὸ ἀρχικὸ (νότιο) τμήμα καὶ ἡ βόρεια πρόεκταση.

δωματίου καταλαμβάνεται από πεταλοειδή κατασκευή (εικ. 79) από την οποία διατηρούνται τμήματα δύο καμένων τοίχων.

Το δάπεδο του δωματίου, από βότσαλα και πατημένο χῶμα, είναι κατασκευασμένο πάνω σε υποθεμελίωση, μέσου πάχους 0.40 μ. Καλύπτεται από στρώμα καταστροφής πάχους 0.10-0.20 μ., που περιλαμβάνει πυρακτωμένο χῶμα (πολύ έντονα ἔχνη πυρκαγιᾶς στο νότιο μισό του δαπέδου, γύρω από την πεταλοειδή κατασκευή και μόνο σποραδικά στο βόρειο μισό), λιθάρια και καμένα ὄστρα αἰγοπροβάτων, βοοειδῶν και χοίρων, και πολυπληθῆ ΥΕ ΠΙΑ2/B ὄστρακα (εικ. 80). Ἐπάνω στο δάπεδο και σε ἐπαφή με τὴ βόρεια παρειά τῆς πεταλοειδοῦς κατασκευῆς βρέθηκε στή θέση του μεγάλο τριποδικό ἀγγεῖο (εικ. 81).

Τὸ δωμάτιο Α2 βρίσκεται στὰ ἀνατολικά τοῦ δωματίου Α1 καὶ ἔχει σχῆμα ἀκανόνιστου παραλληλόγραμμου. Τὸ δάπεδό του εἶναι κατασκευασμένο ἀπὸ βότσαλα καὶ πατημένο

79 Ἡ Οἰκία Α ἀπὸ τὰ βόρεια (μετὰ τὴν ἀφαίρεση τοῦ τριποδικοῦ ἀγγεῖου).

χῶμα ἐπάνω σὲ ὑποθεμελίωση ὅμοια μὲ τοῦ δωματίου Α1. Ἡ κεραμεικὴ του εἶναι ἴδια μὲ ἐκείνη τοῦ δωματίου Α1.

Τὸ δωμάτιο Α3 βρίσκεται στὰ βόρεια τοῦ δωματίου Α2, ἀπὸ τὸ ὁποῖο τὸ χωρίζει ὁ τοῖχος ε. Πρόκειται γιὰ μικρὸ, ἴσως ἀποθηκευτικὸ, χῶρο, τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ὁποῖου εἶναι γεμάτο μὲ πέτρες πὺ κατέρρευσαν κατὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ μεταγενέστερου ἀγωγοῦ 2.

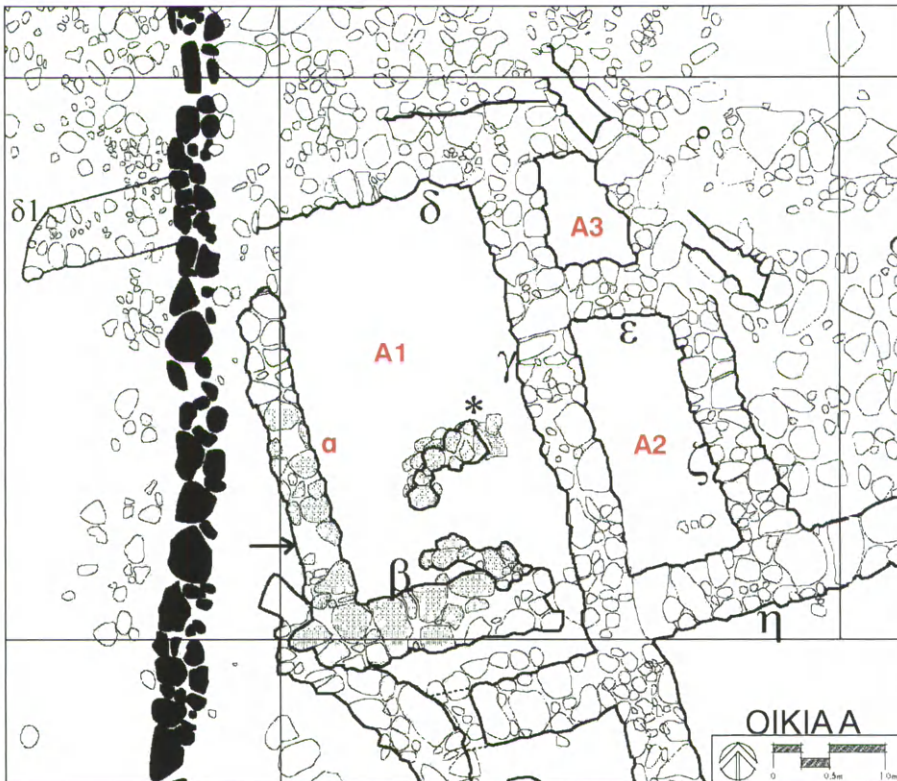

80 Συγκεντρωτικὴ εἰκόνα γῆς ὀστράκων ἀπὸ τὸ δωμάτιο Α1.

81 Τὸ δάπεδο τοῦ δωματίου Α1 μὲ τὸ βόρειο σκέλος τῆς πεταλοειδοῦς κατασκευῆς καὶ τὸ τριποδικὸ ἀγγεῖο.

Στήν οίκία Α φαίνεται ότι υπήρξαν δύο οικοδομικές φάσεις (είκ. 82). Ἡ πρωιμότερη περιλαμβάνει τὸ νότιο τμήμα τοῦ δωματίου Α1 μετὰ τὸ νότιο τμήμα τοῦ τοίχου α, τὸν τοῖχο β καὶ τὴν πεταλοειδῆ κατασκευὴ στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ δωματίου, ὅλα κατεστραμμένα ἀπὸ πυρκαγιά. Μετὰ τὴν καταστροφὴ τῶν τμημάτων αὐτῶν, τὸ δωμάτιο πῆρε τὴν τελικὴ του μορφή μετὰ τὴν κατασκευὴ τῆς βόρειας προέκτασης τοῦ τοίχου α, τῶν τοίχων γ καὶ δ, καὶ τοῦ βόρειου (ἄκαυτου) μισοῦ τοῦ δαπέδου. Στὴν ἴδια φάση ἀνήκουν καὶ τὰ δωμάτια Α2 καὶ Α3. Ἡ κεραμεικὴ τῶν δύο φάσεων δὲν διαφοροποιεῖται σημαντικὰ καὶ φαίνεται ὅτι ἡ μία ἀκολούθησε τὴν ἄλλη σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα μέσα στὴν ὕψ. IIIA2-B περίοδο.

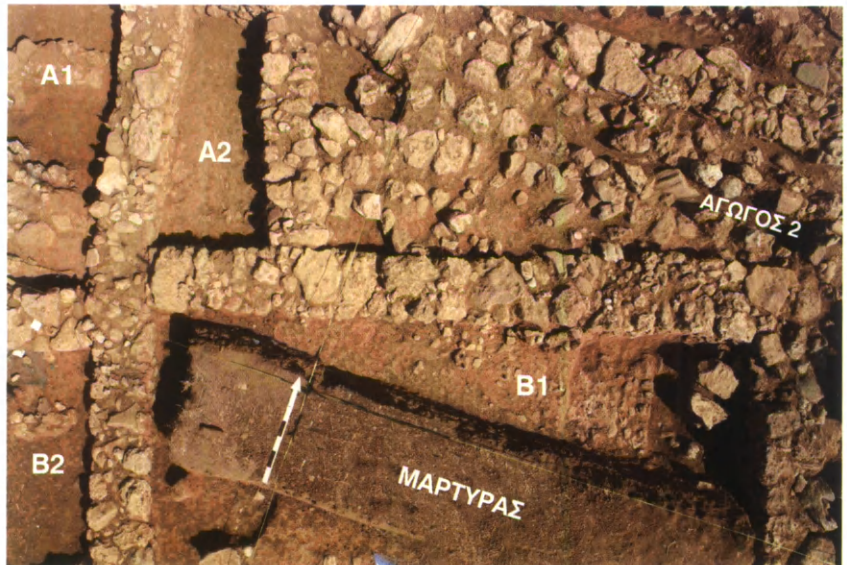
82 Σχέδιο τῆς Οἰκίας Α.

Οικία Β

Ἡ Οικία Β βρίσκεται στὰ ἀνατολικά τῆς οἰκίας Α. Τὸ δωμάτιο Β1 προσανατολισμένο (εἰκ. 83) ἀπὸ ΒΔ πρὸς ΝΑ εἶναι νεώτερο τῆς οἰκίας Α καὶ ὅλοι οἱ λίθοι τῆς ἐπιφανειακῆς σειρᾶς φέρουν ἔντονα ἴχνη καύσης. Τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ χώρου αὐτοῦ δὲν ἔχει ἀνασκαφῆι πλήρως, ἀλλὰ ἐντοπίσθηκε τμῆμα δαπέδου κατασκευασμένου ἀπὸ πλακωτοὺς λίθους μεσαίων διαστάσεων καὶ πατημένο γῶμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου βρέθηκαν ΥἼΕ ΠΙΑ2-Β ὄστρακα ἀνάμικτα μὲ καμένο γῶμα καὶ καμένα ὄστὰ ζώων.

δωμάτιο Β2

Τὸ δωμάτιο Β2 ἔχει ἐσωτερικὸ πλάτος ἀπὸ τὰ ἀνατολικά πρὸς τὰ δυτικά 5.40 μ., ἀλλὰ οἱ διαστάσεις τοῦ δωματίου ἀπὸ Βορρὰ πρὸς Νότο δὲν ἔχουν ὀρισθεῖ ἀκόμα, γιατί δὲν ἔχει ὀλοκληρωθεῖ ἡ ἀνασκαφή του. Στὴν ἀνατολικὴ παρειὰ τοῦ τοίχου λ σῶζεται σειρὰ πέντε μεγάλων ἐπίπεδων λίθων ποὺ

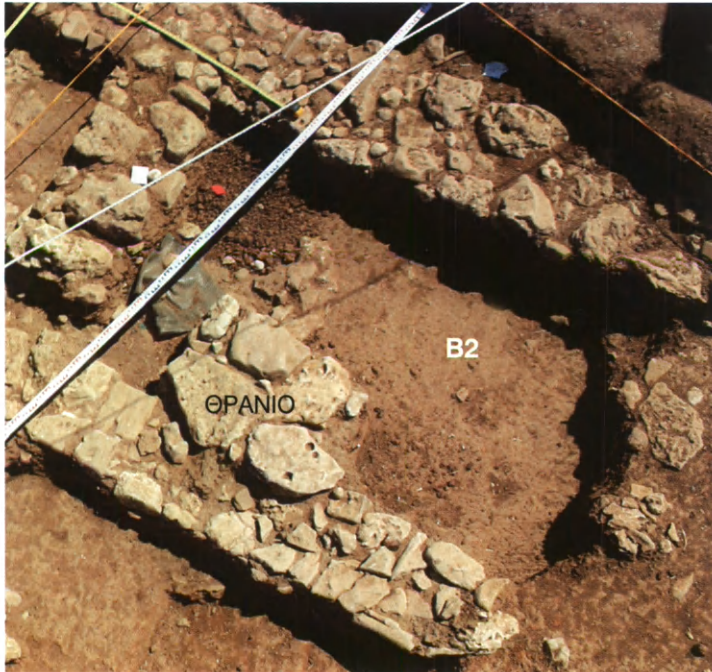

83 Ἀεροφωτογραφία τῆς Οἰκίας Β.

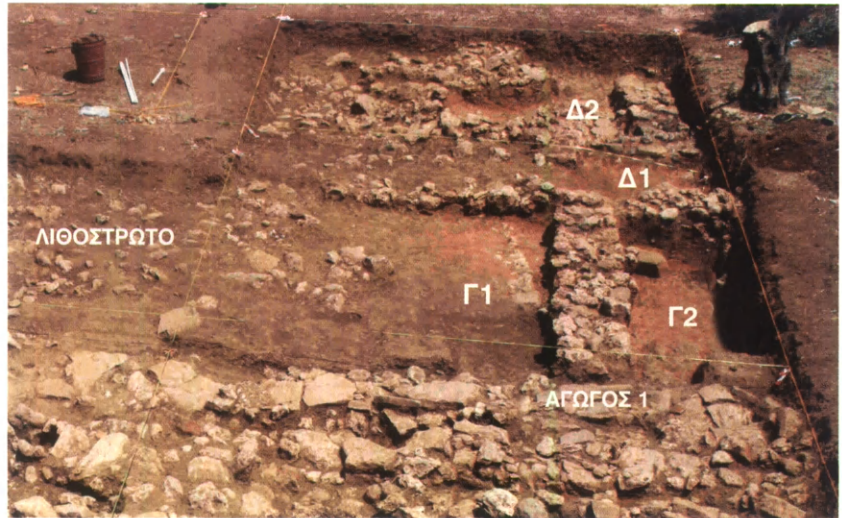
σχηματίζουν τετράγωνο θρανίο μήκους 0.40 μ. και πλάτους 0.26 μ. (είκ. 84). Το δάπεδο του δωματίου Β2 δὲν ἔχει ἀποκαλυφθεῖ ἀλλὰ ἡ κεραμεικὴ ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ δωματίου περιεῖχε πολυάριθμα ὄστρακα τῶν ΥἼΕ ΠΙΑ2-Β περιόδων, συμπεριλαμβανομένων και ὄστράκων ἀπὸ καμένες κύλικες.

Ἡ οἰκία Γ (είκ. 85) περιλαμβάνει τμήματα δύο ὀρθογώνιων δωματίων διατεταγμένων ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά. Ὁ ἀνατολικός, βόρειος και νότιος τοῖχος τοῦ δωματίου Γ1 διατηροῦνται, ἀλλὰ ὁ δυτικὸς ἔχει καταστραφεῖ ἀπὸ τὸ λιθόστρωτο. Ἐπάνω στὸ δάπεδο ἀπὸ βότσαλα και πατημένο χῶμα βρέθηκε μεγάλη ποσότητα ΥἼΕ ΠΙΑ2-Β κεραμεικῆς (συμπεριλαμβανομένων ὄστράκων ἀπὸ δύο ρυτὰ και στελέχη ἀπὸ τουλάχιστον 60 κύλικες) (είκ. 86), ἓνα ζωόμορφο εἰδῶλιο και μεγάλος ἀριθμὸς ὄστῶν ζῶων.

Οἰκία Γ

84 Τὸ θρανίον τοῦ δωματίου Β2.

85 Ὁ τοῖχος α τῆς Οἰκίας Γ. Διακρίνονται τὰ τμήματα τοῦ δαπέδου πρὸς τὰ ἀνατολικά καὶ δυτικά, καὶ ὁ ἀγωγὸς 1.

86 ΥΕ ΙΙΑ2/Β κεραμική καὶ ζωόμορφο εἰδώλιο.

Τὰ ὀστά ζώων πού βρέθηκαν στὴν οἰκία Γ ἀνήκουν κυρίως σὲ αἰγοπρόβατα καὶ χοίρους, ἀλλὰ ἐπίσης βρέθηκαν καὶ πολυάριθμα ὀστά ἀπὸ ἐλάφια, ἀγριόχοιρους καὶ λαγούς, πού φανερόνουν ἐκτεταμένο κυνήγι. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι τὰ περισσότερα ὀστά ζώων (καὶ ἐξημερωμένων καὶ ἄγριων) φέρουν ἴχνη δαγκώματος ἀπὸ σκυλιά, ἂν καὶ ὀστά σκύλων δὲν ἔχουν βρεθεῖ ἀκόμα. Βρέθηκε καὶ κέρατο ἐλαφιοῦ πού εἶναι ἕτοιμον νὰ πέσει, κάτι πού συμβαίνει μία φορά τὸν χρόνο, στὰ μέσα ἢ τέλη τοῦ φθινοπώρου, τὸ ὁποῖο φανερώνει τὴν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία σκοτώθηκε τὸ ζῶο. Τὰ ὀστά ἀπὸ βοσειδῆ παρουσιάζουν τραύματα (π.χ. σπασμένα πλευρὰ πού θεραπεύθηκαν κατὰ τὴ διάρκεια ζωῆς τῶν ζώων) καὶ ἴχνη ἀρθρίτιδας, παθήσεις πού ἐμφανίζονται σὲ ζῶα πού χρησιμοποιοῦνται γιὰ ἄροση καὶ ἀγροτικὲς ἐργασίες. Τέλος, ἡ εὕρεση σαλιγκαριῶν τοῦ εἴδους *Lindholmiola corcyrensis* φανερώνει τὴν ὑπαρξὴ δασώδους ἔκτασης κοντὰ στὸν οἰκισμό, γιὰτὶ τὸ εἶδος αὐτὸ ζεῖ μόνο σὲ δάση.

Τμῆμα κτηρίου μὲ τουλάχιστον δύο δωμάτια ἐντοπίσθηκε στὸ βόρειο ἄκρο τῆς ἀνασκαφείσης περιοχῆς (οἰκία Δ). Τὸ δωμάτιο Δ1 εἶναι στενόμακρο, ἐσωτερικοῦ μήκους 1.30 μ. ἀπὸ Βορρὰ πρὸς Νότο (τὸ μῆκος του ἀπὸ τὰ ἀνατολικά πρὸς τὰ δυτικά δὲν διαπιστώθηκε γιὰτὶ τὸ ἀνατολικὸ τμῆμα δὲν ἔχει ἀκόμα ἀνασκαφεῖ). Ἐνοῖγμα πλάτους 0.50 μ. ἀνάμεσα στὴ νότια ἀπόληξη τοῦ τοίχου γ καὶ στὸν τοῖχο β τῆς οἰκίας Γ ἀποτελοῦσε τὴν εἴσοδο ἀπὸ τὸν ὑπαίθριο χῶρο, πιθανὸν αὐλῆ, πού ἀνοίγεται πρὸς τὰ δυτικά καὶ ὀδηγεῖ στὸ λιθόστρωτο. Τὸ δωμάτιο Δ2 καταστράφηκε ἀπὸ τὸ λιθόστρωτο καὶ μόνο δύο τοῖχοι διατηροῦνται.

Κτιστοὶ ἀγωγοὶ ἐντοπίσθηκαν ἀνάμεσα στὶς οἰκίες Β καὶ Γ πού ξεκινοῦν ἀπὸ τὰ ἀνατολικά-νοτιοανατολικά καὶ καταλήγουν στὰ δυτικά στὸ λιθόστρωτο (εἰκ. 87). Ὁ ἀγωγὸς 1 εἶναι ὁ μεγαλύτερος: καλύπτεται ἀπὸ 14 πλάκες μεγάλων

Οἰκία Δ

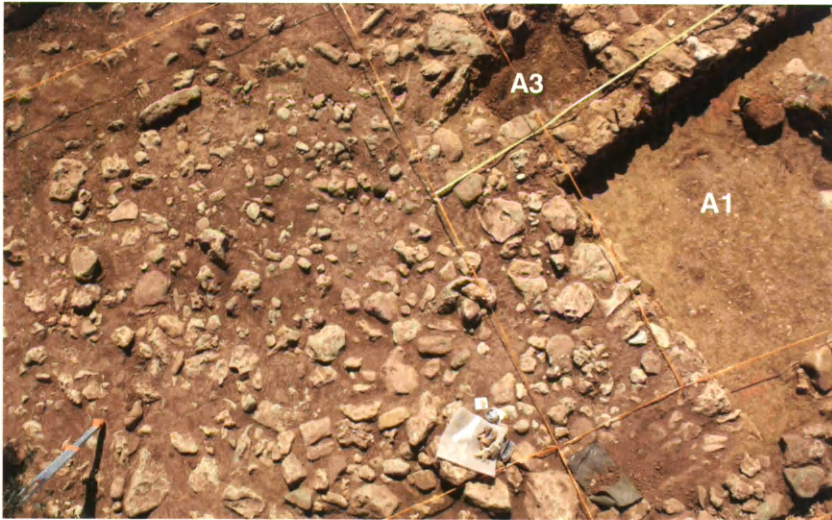

87 Ὁ ἀγωγὸς 1 ἀπὸ τὰ ἀνατολικά.

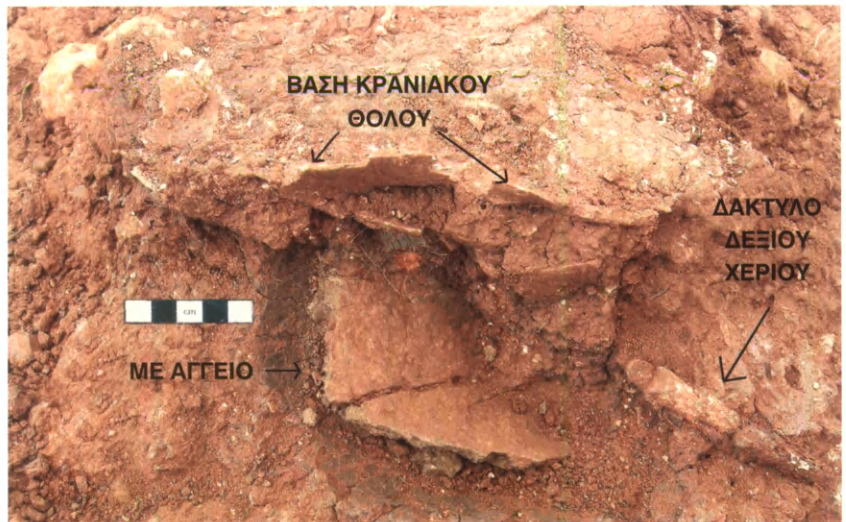
88 Ἡ ὀπή ἀπὸ τὸν στύλο.

διαστάσεων, τοποθετημένες σε εὐθεία γραμμὴ πὺ ἀκολουθεῖ τὴν κατωφέρεια. Στὸ δυτικὸ ἄκρο τοῦ ἀγωγοῦ, στὴν τελευταία καλυπτῆρια πλάκα του, ἐντοπίσθηκε ὀπή (εἰκ. 88) διαμέτρου 0.10 μ. καὶ βάθους 0.22 μ. γεμάτη μὲ πολὺ λεπτὸ χαλίκι, σὲ σημεῖο ὅπου προφανῶς ὑπῆρχε στύλος πὺ στήριζε ὑπόστεγο. Ἀπὸ τὸν ἀγωγὸ 2 διατηρεῖται μόνο τὸ αὐλάκι καὶ οἱ καλυπτῆριες πλάκες τῆς ἐξόδου. Ὁ ἀγωγὸς βρίσκεται σὲ ἀπόσταση 1.40 μ. ἀπὸ τὸν ἀγωγὸ 1 καὶ ἔχει ἐλικοειδὲς σχῆμα, μὲ κατεύθυνση ἀπὸ τὰ ΝΑ πρὸς τὰ ΒΔ. Γιὰ τὴν κατασκευὴ τῶν ἐξόδων τῶν ἀγωγῶν διαλύθηκε ἡ βορειοανατολικὴ γωνία τοῦ τοίχου ζ τοῦ δωματίου Α3. Τὰ τοιχώματα τῶν ἐξόδων τῶν ἀγωγῶν εἶναι κατασκευασμένα ἀπὸ κάθετες πλάκες πὺ στηρίζονται ἀπὸ μικρότερες πέτρες. Τὸ ἐσωτερικὸ τους περιεῖχε ἀργιλῶδες χῶμα καὶ ἐλάχιστα, μὴ χρονολογήσιμα, ὄστρακα. Οἱ ἐξοδοὶ τῶν δύο ἀγωγῶν συγκλίνουν στὸ ἴδιο σημεῖο, στὴ νοτιοανατολικὴ ἄκρη τοῦ λιθοστρώτου (εἰκ. 89), ὅπου φαίνεται ὅτι συγκεντρώνονταν τὰ νερὰ ἀπὸ τὰ ψηλότερα σημεῖα τοῦ οἰκισμοῦ.

89 Ἀεροφωτογραφία τοῦ λιθοστρώτου.

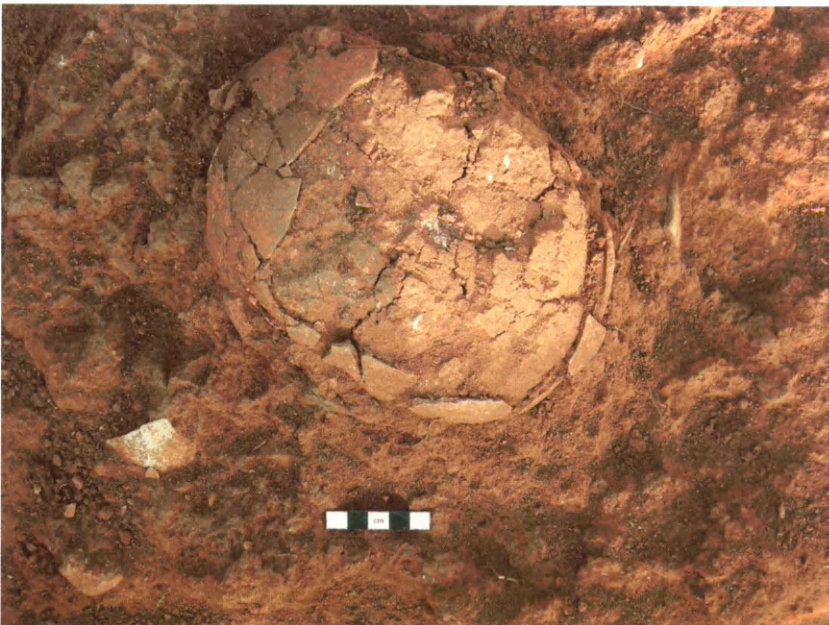
Ἀνθρώπινη ταφή βρέθηκε στὰ δυτικά τοῦ μακροῦ τοίχου, σὲ βάθος μόλις 0.40 μ. κάτω ἀπὸ τὴν τωρινὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους. Ἀνασκάφηκε μόνο τὸ κρανίον, ὀρισμένα ὀστά τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ, καὶ δύο αὐχενικοὶ σπόνδυλοι (εἰκ. 91), ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπο τοῦ σκελετοῦ θὰ ἀνασκαφεῖ τὸ 2009. Τὰ ὀστά ἀνήκουν σὲ γυναίκα, ἡλικίας 12 ἕως 15 ἐτῶν, πού φαίνεται ὅτι εἶχε ταφεῖ σὲ ὕπτια συνεσταλμένη θέση, μὲ τὸ κεφάλι ἔντονα σκυμμένο πρὸς τὸ στῆθος καὶ τὸ δεξιὸ χέρι κάτω ἀπὸ τὸ σαγόνι. Ἡ ἔμφηβος ὑπέφερε ἀπὸ πορώδη ἀλλοίωση στὸν δεξιὸ ὀφθαλμικὸ κόγχον καὶ πορώδη ὑπερόστωση στὸν κρανιακὸ θόλον. Οἱ αἰτίες τῶν παθήσεων αὐτῶν δὲν μποροῦν νὰ διαπιστωθοῦν, ἀλλὰ γενετικά καὶ ἡ πορώδης ἀλλοίωση καὶ ἡ κρανιακὴ ὑπερόστωση προκαλοῦνται ἀπὸ ἀναιμία, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ ὀφείλεται σὲ γενετικούς παράγοντες ἢ σὲ ἀνεπαρκῆ σὲ σίδηρο διατροφή ἢ σὲ ἐντερικὴ αἱμορραγία ἀπὸ παράσιτα. Ἐπιπροσθέτως, οἱ τρίτοι γομφίοι τῆς ἐφήβου παρουσιάζουν ὑποπλασία ἀδαμαντίνης, ἐνῶ ἄλλες ὑποπλασίες ἀδαμαντίνης ἐμφανίζονται ἐπίσης

90 ΜΕ ἀγγεῖο κάτω ἀπὸ τὴν σιαγόνα καὶ τὰ δάκτυλα τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ.

στις στεφάνες τῶν κυνοδόντων καὶ τῶν κοπτήρων. Οἱ ὑποπλασίες αὐτὲς ὑποδεικνύουν ὅτι ἡ ἔφηβος εἶχε ὑποφέρει ἀπὸ ἀσθένεια ἢ σωματικὴ κάκωση ἕνα ἢ δύο χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατό της. Τὸ κρανίον ἀκουμποῦσε ἐπάνω στὸν λαιμὸ καὶ τὸ χεῖλος ΜΕ ἀποθηκευτικοῦ ἀγγείου (εἰκ. 90).

Ἀπὸ τὰ ὡς τώρα ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς φαίνεται ὅτι ὁ οἰκισμὸς κατοικεῖται γιὰ πρώτη φορὰ στὸ δεύτερο μισὸ τῆς ΜΕ περιόδου καὶ καταστρέφεται ἀπὸ πυρκαγιὰ στὰ τέλη τῆς ἴδιας περιόδου. Ἡ θέση ἐπανακατοικεῖται κατὰ τὴν ΥἚ ΙΙ/ΥἚ ΙΙΙΑ1 περίοδο στὴν ὁποία ἀνήκουν οἱ τοῖχοι πού βρέθηκαν στὰ χαμηλότερα σημεῖα τῆς οἰκίας Β (τοῖχοι λ καὶ μ) καὶ τῆς οἰκίας Γ (τοῖχοι δ καὶ ε). Στὴ συνέχεια, κατὰ τὴν ΥἚ ΙΙΙΑ2/Β περίοδο κτίζεται τὸ ἀρχικὸ τμήμα τῆς οἰκίας Α: τὸ νότιο μισὸ τοῦ δωματίου Α1, μὲ τὸ νότιο τμήμα τοῦ

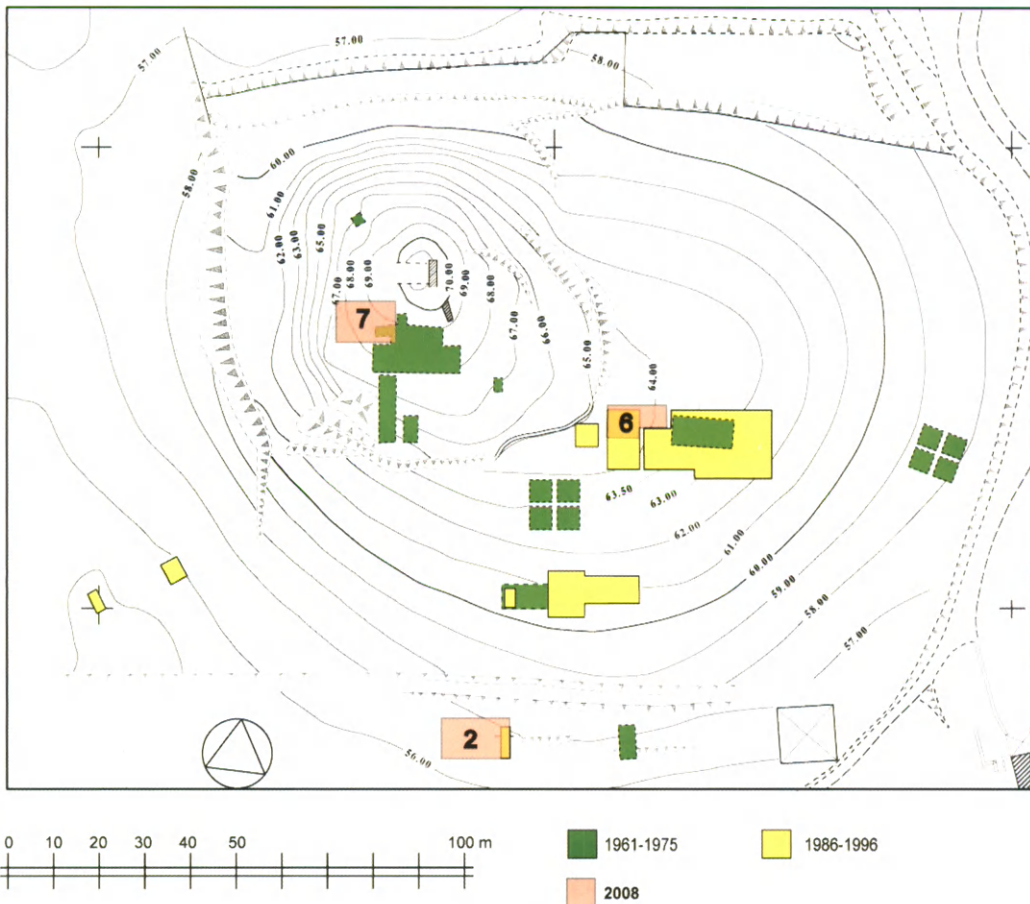

91 Κάτοψη τοῦ κρανιακοῦ θόλου.

τοιχίου α, τὸν τοῖχο β, καὶ τὴν πεταλοειδῆ κατασκευή. Τὸ δωμάτιο Α1 καταστρέφεται ἀπὸ πυρκαγιὰ κατὰ τὴν ἴδια περίοδο, ἀλλὰ σύντομα ἐπαναχρησιμοποιεῖται καὶ ἐπεκτείνεται μὲ τὴν προσθήκη τῆς βόρειας προέκτασης τοῦ τοίχου α καὶ τοῦ τοίχου δ, ἐνῶ στὴν οἰκία προστίθενται καὶ τὰ δωμάτια Α2 καὶ Α3 καὶ κατασκευάζεται ὁ τοῖχος η. Ἡ ἐπόμενη φάση, πού χρονολογεῖται ἐπίσης στὴν ΥΕ IIIA2/B περίοδο, περιλαμβάνει τὶς οἰκίες Β, Γ καὶ Δ, τοὺς ἀγωγούς καὶ τὸ λιθόστρωτο, πού συλλειτουργοῦν μὲ τὰ δωμάτια Α1 καὶ Α2. Τὸ τελευταῖο ἀρχιτεκτονικὸ στοιχεῖο πού ἐμφανίζεται εἶναι ὁ μακρὺς τοῖχος, πού κτίζεται ψηλότερα ἀπὸ τὸν τοῖχο δ τοῦ δωματίου Α1 καὶ ἐπάνω στὸ λιθόστρωτο. Ἡ τελικὴ καταστροφή τοῦ οἰκισμοῦ ἐπέρχεται κατὰ τὴν ΥΕ IIIB ἀπὸ πυρκαγιὰ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ στρώμα τῆς ἐπίχωσης πού περιέχει καμένη κεραμεικὴ τῆς περιόδου αὐτῆς.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴ γενικότερη σημασία τῆς Ἰκλαινας γιὰ τὴν περιοχὴ, κατὰ τὸν ἀνασκαφέα τὰ στοιχεῖα πού προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἔρευνα συμβάλλουν στὴν κατανόηση τῆς διαδικασίας ἐνοποίησης τοῦ βασιλείου τῆς Πύλου κατὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ΥΕ περιόδου. Συγκεκριμένα, τὸ στρώμα καταστροφῆς τοῦ τέλους τῆς ΜΕ περιόδου φαίνεται νὰ ἐπαληθεύει τὴ θεωρία τῆς καταστροφῆς καὶ βίαιης ἐνσωμάτωσης αὐτόνομων ΜΕ κέντρων ἐξουσίας στὸ βασίλειο τῆς Πύλου. Ἡ θεωρία αὐτὴ βασιζόταν μέχρι τώρα σὲ στοιχεῖα ἀπὸ ἐπιφανειακὲς ἔρευνες, πού δείχνουν ὅτι τὸ ἀνάκτορο τοῦ Ἐγκλιανοῦ ἀναπτύσσεται κατὰ τὴν περίοδο πού περιφερειακὰ κέντρα καταστρέφονται ἢ ἐγκαταλείπονται. Τώρα γιὰ πρώτη φορά ἔχουμε καὶ ἀνασκαφικὰ δεδομένα πού τὴν στηρίζουν. Ἡ ἀχρήστευση τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος τοῦ οἰκισμοῦ συνδέεται μὲ στρώμα καταστροφῆς τῆς ΥΕ IIIB περιόδου καὶ φανερώνει ὅτι ὁ οἰκισμὸς τῆς Ἰκλαινας ἀφανίστηκε ἀπὸ πυρκαγιὰ κατὰ τὴν ἴδια χρονικὴ περίοδο μὲ τὸ ἀνάκτορο τοῦ Ἄνω Ἐγκλιανοῦ.

Στὸν προϊστορικό οικισμό τοῦ Ντικιλί Τάς, πὸ βρῖσκεται 2 χιλιόμετρα ἀνατολικῶς τῶν ἀρχαίων Φιλίππων, εἶχαν γίνει κατὰ τὸ παρελθὸν ἀνασκαφές τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας σὲ συνεργασία μὲ τὴ Γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή. Κατὰ τὴν περίοδο 1961-1975 εἶχαν ἐρευνήσει ὁ Δημήτριος Θεοχάρης καὶ ὁ Jean Deshayes, κατὰ τὴ δεύτερη περίοδο 1986-2001 ἡ κυρία Χάιδω Κουκούλη Χρυσανθάκη καὶ ὁ κ. René Treuil καὶ κατὰ τὴν τρίτη, πὸ ἄρχισε τὸ 2008, συνδιευθύνουν τὴν ἀνασκαφὴ ἡ κυρία Κουκούλη καὶ ὁ κ. Pascal Darque.

92 Τοπογραφικὸ σχέδιο.

Κατά τὸ 2008 ἡ ἔρευνα εἶχε ὡς σκοπὸ τὸν προσδιορισμὸ τῶν ὁρίων τοῦ προϊστορικοῦ οἰκισμοῦ, τὴ διαφώτιση τῆς περιόδου μετάβασης ἀπὸ τὰ νεολιθικὰ χρόνια στὰ χρόνια τῆς Πρώιμης Χαλκοκρατίας καὶ στὴν ἐξακρίβωση τῆς μορφῆς τοῦ οἰκισμοῦ τῆς ὕστερης ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ. Ὁ χώρος τῆς ἀνασκαφῆς ἔχει χωριστεῖ σὲ τομεῖς. Ἐρευνα ἔγινε στὸν τομέα 2, τὸν 6 καὶ τὸν 7, πού βρίσκονται σὲ ἀπόσταση ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλον (εἰκ. 92).

Κατὰ τὴν ἔρευνα τοῦ τομέως 2, ὁ ὁποῖος κεῖται στὸ χαμηλότερο σημεῖο τῆς πλαγιᾶς τοῦ λόφου, βρέθηκαν σκόρπιοι λιθοσωροὶ καὶ ἀνάμεσά τους ὅστὰ καὶ ὄστρακα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προϊστορικῶν χρόνων. Ἀκόμη βρέθηκαν καὶ λείψανα κατασκευῶν, μάλιστα στὸ νότιο μέρος τοῦ τομέως, καὶ μαζὶ ὅστὰ καὶ ὄστρακα τῆς Νεώτερης Νεολιθικῆς καὶ τῆς πρώιμης ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ. Οἱ ἀνασκαφεῖς πιστεύουν ὅτι πιθανῶς τὸ σημεῖο τῆς ἀνασκαφῆς εἶναι καὶ τὸ νότιο ὄριο τοῦ προϊστορικοῦ οἰκισμοῦ. Ἀνάμεσα στὰ εὐρήματα ἓνα θραῦσμα νεολιθικοῦ ἀγγείου φέρει ἀνάγλυφο ἀνθρώπινο σῶμα ἀπὸ τὸν λαιμὸ ἕως τὰ γόνατα (εἰκ. 93).

93 Νεολιθικὸ ἀγγεῖο.

94 Δικέφαλο ζωόμορφο εἰδῶλιο.

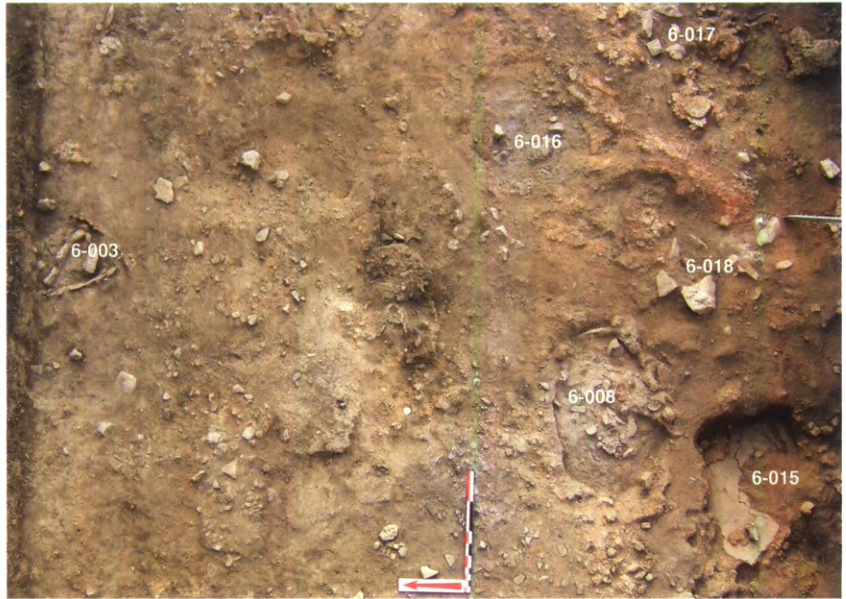
95 Ἄργυρὸ τετράδραχμο Ἀλεξάνδρου Γ' (315-294 π.Χ.).

Στις ἐπιφανειακὲς ἐπιχώσεις τοῦ τομέως 6 βρέθηκε ἀργυρὸ τετράδραχμο τοῦ Ἀλεξάνδρου Γ' τῆς Μακεδονίας ποὺ κόπηκε στὸ νομισματοκοπεῖο τῆς Ἀμφιπόλεως (315-294 π.Χ.) μετὰ τὸν θάνατο τοῦ βασιλιᾶ (εἰκ. 95).

Οἱ ἐπιχώσεις τῆς πρώιμης ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον συμπαγῆς καὶ σκληρὸ στρωῶμα γκριζοῦ χρώματος. Τὰ εὐρήματα ἦσαν θραύσματα ἀγγείων, ὅστὰ ζώων καὶ λίγα λίθινα ἐργαλεῖα καὶ ἀκόμη μικροὶ σωροὶ λίθων ποὺ περιέβαλλαν στὴ βάση τους ξύλινους πασσάλους ὡς καὶ λάκκοι ἐπιχρισμένοι ἐσωτερικῶς γιὰ τὴ φύλαξη τροφίμων (εἰκ. 96).

Στὸν τομέα αὐτὸν βρέθηκε καὶ ἡ συνέχεια τῆς λεγόμενης οἰκίας 1 τῆς ὁποίας τμῆμα εἶχε ἀποκαλυφθεῖ κατὰ τὴν προηγούμενη ἀνασκαφικὴ περίοδο. Τὰ λείψανά της καλύπτονται ἀπὸ τοὺς πυρακτωμένους καὶ διαλυμένους κατὰ τὴν καταστροφὴ της ἀπὸ φωτιά τοίχους ἀπὸ ὠμές πλίθες. Στὸ ΝΔ ἄκρο τοῦ τομέως βρέθηκαν τὰ λείψανα ἐστίας (εἰκ. 97). Στὸν χῶρο της ὑπῆρχε εἰδῶλιο ζώου μὲ δύο κεφάλια, τύπου τῆς εἰδωλοπλαστικῆς ὅχι πολὺ συχνοῦ (εἰκ. 94).

Στὸν τομέα 7 (εἰκ. 98) ἐκτὸς ἀπὸ στρωῶμα τῆς ὕστερης ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ ποὺ εἶχε βρεθεῖ ἤδη κατὰ τὴν πρώτη περίοδο τῶν ἀνασκαφῶν, ἀποκαλύφθηκαν καὶ ἄλλα διαδοχικὰ τῆς Ὑστεροχαικῆς ἐποχῆς μὲ ἀρκετὰ εὐρήματα μεταξὺ τῶν

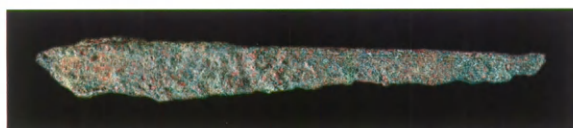
96 Τομέας 6. Στρώμα Πρώιμης Έποχής Χαλκού.

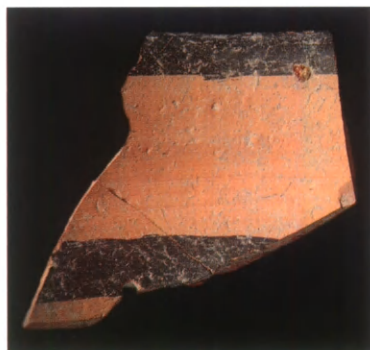
97 Τομέας 6. Έστία με ζωόμορφο ειδώλιο στη θέση του.

98 Τομέας 7. Κτηριακά κατάλοιπα "Υστερης Χαλκού, κλασικών, ελληνοριστικών και βυζαντινών χρόνων.

99 Ὀρειχάλκινη λεπίδα ἐγχειριδίου.

100 Ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ ὄψη θραύσματος τροχίλατου ἀγγείου.

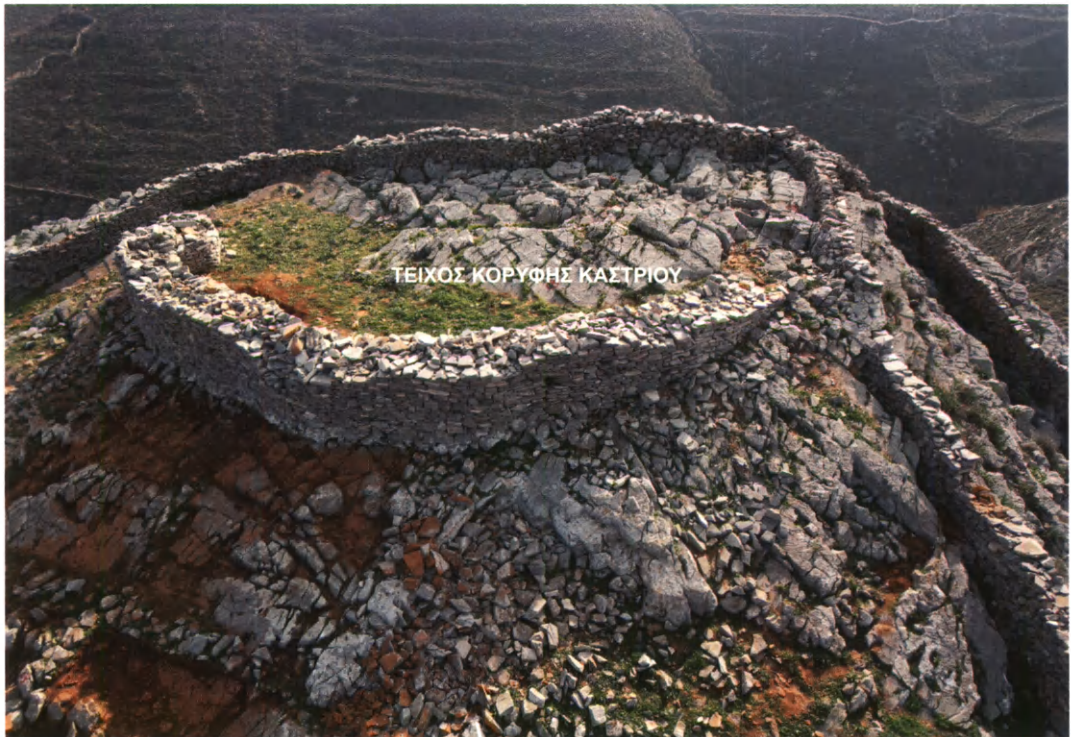
ὁποίων ὀρειχάλκινη λεπίδα ἐγχειριδίου (εἰκ. 99), θραῦσμα τροχίλατου ἀγγείου, πὺ ἀποτελεῖ μίμηση μυκηναϊκοῦ (εἰκ. 100), σπόροι καμένοι καὶ ἀκόμη πολλὰ μαζί κουκούτσια σταφυλιῶν, καμένα καὶ αὐτά. Τὰ διαδοχικὰ στρώματα πὺ ἀνασκάφηκαν μαρτυροῦν, κατὰ τοὺς ἀνασκαφεῖς, παρατεταμένη χρήση τοῦ χώρου κατὰ τὴν ὕστερη ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ, ἄρα καὶ ἡ ἀρχαιολογικὴ του σημασία εἶναι μεγαλύτερη.

Ὁ χώρος τοῦ τομέως 7 μετὰ τὴν καταστροφή καὶ τὴν ἐγκατάλειψη τῶν οἰκημάτων τῆς Ὑστερῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ χρησιμοποιήθηκε κατὰ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., ὅπως προκύπτει ἀπὸ κομμάτια στρωτῆρων κεράμων, μία βάση ἀμφορέως καὶ ἓνα χάλκινο νόμισμα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Πυρκαγιὰ ἔθεσε τέρμα στὴ χρήση τοῦ χώρου. Κατοίκησή του θὰ ἔχοιμε μετὰ τὸν 5ο μ.Χ. αἰ. ἢ ὁποία θὰ συνεχισθεῖ ἕως τὸν 14ο μ.Χ. αἰώνα.

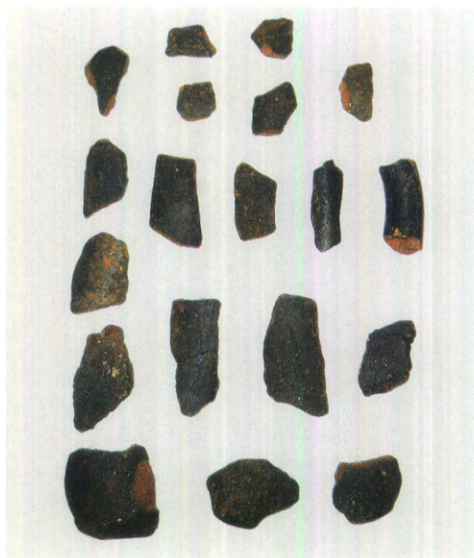
Στή Χαλανδριανή Σύρου ή κυρία Μαρίζα Μαρθάρη, Προϊσταμένη τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Κυκλάδων, συνέχισε τὴν ἀνασκαφὴ στὸν λόφο Καστρί, στὸ ΝΑ μέρος τοῦ ἄνω μηροειδοῦς τείχους (τετράγωνα I 6-7 καὶ Θ 6) (εἰκ. 101, 104). Ἡ ἐπίχωση ἐποίκιλλε ἀπὸ 0.10 ἕως 0.90 μ., ἀναλόγως τῶν κοιλωμάτων ἢ τῶν προεξοχῶν τοῦ βράχου, καὶ τὰ εὐρήματα ἦσαν πολλὰ καὶ ποικίλα, κυρίως θραύσματα ἀγγείων καὶ ἐργαλεῖα τῆς καθημερινῆς ζωῆς.

Μία κατηγορία ἀγγείων εἶναι τὰ ἐπιτραπέζια, δηλαδὴ φιάλες διαφόρων τύπων, κωνικά κύπελλα, πὺ φέρουν στὴ βάση τὸ ἀποτύπωμα τῆς ψάθας ἢ τῶν φύλλων, δέπα ἀμφικύπελλα

7. ΣΥΡΟΣ
ΧΑΛΑΝΔΡΙΑΝΗ

101 Καστρί, περιοχή τείχους τῆς κορυφῆς.

102 Θραύσματα από δέπα αμφικύπελλα και κωδωνόσχημα κύπελλα.

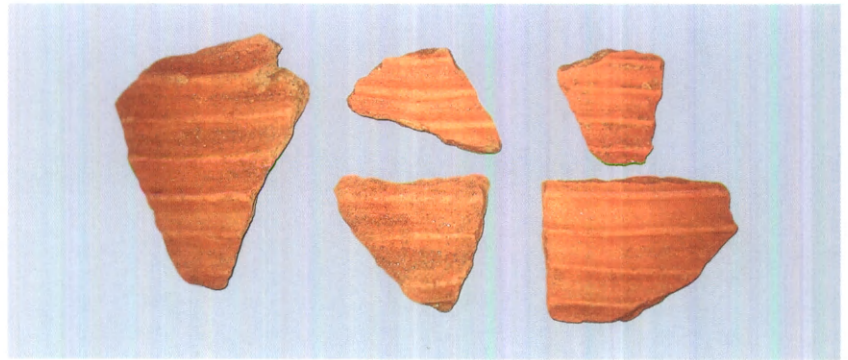
103 Θραύσματα πίθων με πλαστική διακόσμηση.

104 Καστρέϊ, τοπογραφικό του οικισμού με σημειωμένες τις τριές τομές που έγιναν κατά το 2008 (καστανό χρώμα) καθώς και τις παλαιότερες του 2006 (γαλάζιο χρώμα) και του 2007 (πράσινο χρώμα).

και κωδωνόσχημα κύπελλα (εικ. 102). Άλλη κατηγορία είναι μεγαλύτερα αγγεία για αποθήκευση και μεταφορά τροφών. Αυτού του είδους αγγεία είναι κάδοι, μικρά πιθάρια και μεγαλύτερα με εξωτερική διακόσμηση είτε πλαστική (εικ. 103) είτε με αυλακιές και χαράγματα (εικ. 105), οι αμφορείς με λαβές που φέρουν διακόσμηση με χαράγματα (εικ. 106) και οι μεγάλες πρόχοι με κυλινδρικό λαιμό.

Τρίτη κατηγορία είναι τα σκεύη μαγειρικής, κυρίως ή λεκανοειδής έστια που κατασκευάζεται άπευθείας στο χῶμα,

105 Θραύσματα πίθων με αυλακωτή διακόσμηση.

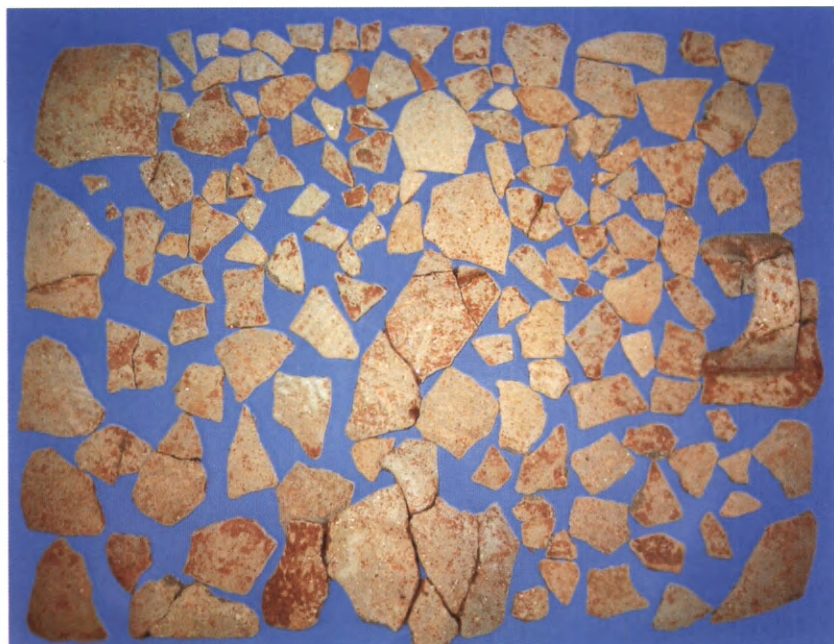
106 Λαβές αμφορέων με εγχάρακτη διακόσμηση.

107 Σφαιρική πυξίδα με έντυπη και εγχάρακτη διακόσμηση.

μέσα σε κοιλότητα του εδάφους. Άλλων σχημάτων αγγείων, περισσότερο πολυτελών, βρέθηκαν θραύσματα, όπως κέρνων, μικρών κρατήρων στυλβωμένων και με έντυπη ή εγγράρακτη διακόσμηση και πυξίδων, όπως μία σφαιρική που αποκαταστάθηκε από θραύσματα και φέρει χαράγματα ως διάκοσμο (είκ. 107). Ανάμεσα στην κεραμεική που βρέθηκε στην ανασκαφή του 2008, αλλά και των προηγούμενων ετών, υπάρχουν θραύσματα από αγγεία που κατά την έρευνα κατασκευάζονταν στο Άκρωτηράκι Σίφνου, στη Μήλο και τη Θήρα (είκ. 108) και αποδεικνύουν επικοινωνία με τα νησιά αυτά και εμπορικές σχέσεις.

Εκτός της κεραμεικής βρέθηκαν όψιανοί σε λεπίδες ή σε άχρηστα θραύσματα, τριβεία και τριπτήρες από λίθο κι ένας μικρός τριπτήρας σε σχήμα πηνίου από κόκαλο. Την

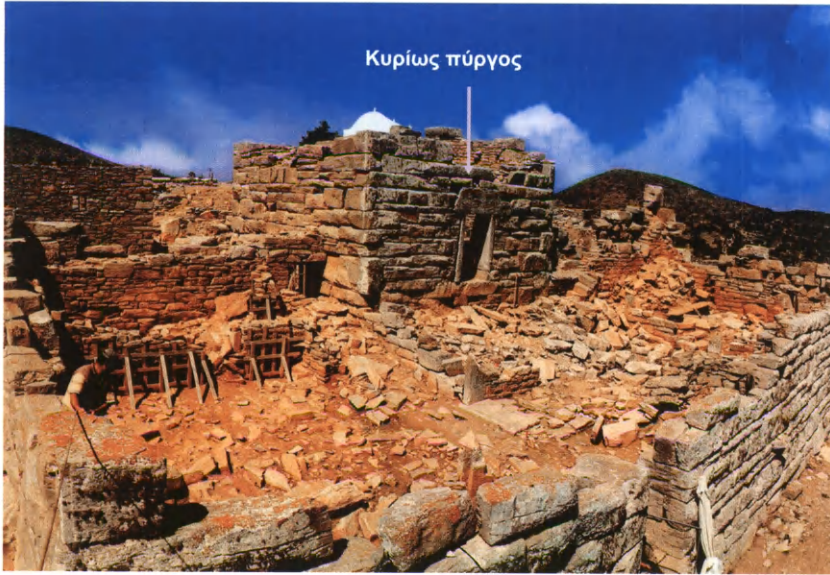
108 Εισηγμένο κλειστό αγγείο με γραπτή λευκόχρωμη διακόσμηση.

είκόνα τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων στήν ἀκρόπολη στό Καστρί δίνουν τὰ κόκαλα τῶν κατσικιῶν καί τὰ θαλασσινά ὄστρεα, πού ἀποτελοῦν τὰ κατάλοιπα τῆς τροφῆς τους. Τά εὐρήματα αὐτά συμπληρώνουν ὅσα μάθαμε ἀπό τήν κεραμεική, ὅτι ἡ ἀκρόπολη ἦταν τόπος κατοικίας ὀργανωμένης μέ στεγασμένα οἰκήματα ἐφοδιασμένα μέ τὰ ἀναγκαῖα σκεύη καί τρόφιμα γιά τήν καθημερινή ζωή.

Θραύσματα ἀπό δέπα ἀμφικύπελλα καί κωδωνόσχημα κύπελλα εἶχαν βρεθεῖ καί σέ παλαιότερη ἀνασκαφή, κατά τή δεκαετία τοῦ '60, στόν οἰκισμὸ ἀκριβῶς κάτω τοῦ μνηοειδοῦς τείχους καί τοῦτο σημαίνει ὅτι καί τὸ τεῖχος τῆς κορυφῆς εἶναι σύγχρονο, ἀνήκει δηλαδή στήν ὕστερη περίοδο τῆς Πρώιμης Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ II. Ἀκόμη τὰ πιθάρια μέ αὐλακωτή διακόσμηση, πού πιστευόταν πὼς παρουσιάζονταν στήν ἀρχὴ τῆς μεσοκυκλαδικῆς περιόδου, ἀποδεικνύεται πὼς εἶναι παλαιότερα.

8. ΑΜΟΡΓΟΣ
 Ὁ Πύργος στό
 Χωριό - Ἁγία Τριάδα
 Ἀρκεσίνης

Μέ τήν ἔκδοση, τὸ 2005, τοῦ βιβλίου τῆς καθηγήτριας τοῦ Πανεπιστημίου κυρίας Λίλας Μαραγκοῦ, Ἀμοργός II. Οἱ ἀρχαῖοι πύργοι, ἡ Ἑταιρεία ἐπεξέτεινε τὴ δράση της στό νησί καί ἤδη περιέλαβε στό ἐπιστημονικό της πρόγραμμα τὴν ἔρευνα, ἀνασκαφή καί ἀναστήλωση σημαντικοῦ ὑστεροκλασικοῦ ὀχυροῦ οἰκοδομήματος στήν Ἀρκεσίνη Ἀμοργοῦ (εἰκ. 109-110). Τὸ 2008 χάρις στὶς ἐνέργειες τῆς κυρίας Μαραγκοῦ καί χρηματικῆς δωρεᾶς τοῦ ἰδρύματος Δεκόζη Βούρου, ἡ Ἑταιρεία ἀγόρασε ἐρειπωμένη ἀγροικία κοντὰ στόν Πύργο, ἡ ὁποία θὰ χρησιμεύσει, ἀφοῦ ἀναστηλωθεῖ, ὡς φυλάκιο τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τοῦ πύργου καί θὰ στεγάσει τὶς ἀναγκαῖες γιά τὴ φύλαξή του καί μελέτη του ὑπηρεσίες (εἰκ. 114-115).

109 ᾠΑποψη τῆς αὐλῆς κατὰ τὸν καθαρισμό.

110 Κάτοψη τοῦ κυρίως πύργου καὶ τῆς αὐλῆς.

111 Νότιο τμήμα τῆς ἀλλῆς, θύρα, διάδρομος.

112 Ἀλλή, ΝΑ τμήμα· διακρίνονται ἡ τοξική θύρα καὶ τὸ πολύθυρον.

Στὸ Ἔργον τοῦ 2006 (σ. 60-64) εἶχε παρουσιασθεῖ ἡ τότε εἰκόνα τοῦ πύργου. Στὰ δύο χρόνια πὺ μεσολάβησαν ἔγιναν πολλὲς ἐργασίες, μὲ τίς ὁποῖες ἀποκαλύφθηκαν νέα στοιχεῖα τοῦ μνημείου. Ἀπομακρύνθηκαν οἱ ἄχρηστοι λίθοι καὶ ἡ μορφή τοῦ οἰκοδομήματος ἔγινε σαφέστερη. Τὴν εἰκόνα τῶν σωρευμένων ἐρειπίων διαδέχτηκε μιὰ ἐξαιρετικῆς σαφηνείας κατασκευὴ ἡ ὁποία ἐξ αἰτίας τῆς ἔκτασής της καὶ τῆς διατήρησής της θὰ προσφέρει πολλὰ στὴν ἐρμηνεία παρομοίων οἰκημάτων τῶν νησιῶν.

Τὸ ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ μεγάλους λαξευτοὺς λίθους οἰκοδόμημα διατηρεῖ τὰ οἰκοδομικά του χαρακτηριστικά, δηλαδὴ τοὺς λιθοστρώτους διαδρόμους, τὰ κατώφλια, παραστάδες, ὑπέρθυρα, τοίχους, δοκοθήκες, παράθυρα, ἀμυντικὲς θυρίδες, ἀγωγούς καὶ ὄχετους, κλίμακες, χώρους ὑγιεινῆς, μαγειρεῖον καὶ ἀποθήκη μὲ πιθάρια (εἰκ. 111-112).

Πλούσια ὑπῆρξαν τὰ κινητὰ εὐρήματα, κυρίως κεραμικὴ διαφόρων ἐποχῶν, λύγνοι (εἰκ. 113), οἰκιακὰ σκεύη, νομίσματα, σιδερένια καρφιά, σύνδεσμοι ἀπὸ μολύβι.

113 α-ε. Λύγνοι, 1ος ἕως 3ος μ.Χ. αἰ.

114 Μερική άποψη τῆς οἰκίας Στρατουδάκη.

115 Ἡ παλαιά οἰκία Στρατουδάκη, πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ (2007).

116 Ἐνεπίγραφος βραχόλιθος στὸν τοῖχο τοῦ περιβόλου.

Ἐκτὸς ἀπὸ τήν, προφανῶς, κτητορική ἐπιγραφὴ Κτησιφῶντος, γιὰ τὴν ὁποία ἔγινε ἤδη λόγος (*Ἔργον* 2006, 64 εἰκ. 65), βρέθηκε ΝΑ τοῦ πύργου, χαραγμένος σὲ μεγάλο ἀκατέργαστο λίθο (εἰκ. 116) ὄρος χωρίων ἢ χωρίου ἔκτασης 15 τουλάχιστον στίχων, ὅπου γίνεται λόγος περὶ οἰκίας καὶ κήπων καὶ τῶν συναφῶν. Τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς (3ου π.Χ. αἰ.), νομικοῦ περιεχομένου, εἶναι σημαντικό καὶ θὰ προσθέσει στὶς γνώσεις μας γιὰ τὶς κτηματικὲς δικαιопραξίαι τῆς Ἀμοργοῦ.

9. ΖΩΜΙΝΘΟΣ

Στή Ζώμινθο ἡ ἀνασκαφή τοῦ Κεντρικοῦ Κτηρίου ἀπὸ τὸν Ἐφορο τῶν Ἀρχαιοτήτων ἔ.π. κ. Γιάννη Σακελλαράκη περιορίστηκε στὸ δωμάτιο 15 καὶ στὸν χώρο 19 (εἰκ. 117-118). Τοῦ δωματίου 15 ὁλοκληρώθηκε ἡ ἔρευνα πλὴν τμήματος καὶ σαφηνίστηκε ἡ μορφή του, δηλαδή εἶχε εἴσοδο ἀπὸ τὴν ἀνατολή καὶ παράθυρο στὸν δυτικὸ τοῖχο (εἰκ. 119). Στὸν νότιο τοῖχο ὑπάρχουν δύο κόγχες. Στὸ δάπεδο, τὸ ὁποῖο εἶναι πλακοστρωμένο (εἰκ. 120), βρέθηκε πλῆθος ἀγγείων (εἰκ. 121) ποικίλων σχημάτων, ὅπως ἄωτα κωνικά κύπελλα (εἰκ. 122-123), γεφυρόστομα καὶ κυλινδρικά κύπελλα (εἰκ. 124α), λοπάδες μεγαλύτερες ἀλλὰ καὶ μικρές (εἰκ. 124β), κάλαθοι, ἀμφορίσκοι (εἰκ. 125), πύραυλα (εἰκ. 127), πρόχοι (εἰκ. 126, 129),

117 Κάτοψη Κεντρικοῦ Κτηρίου.

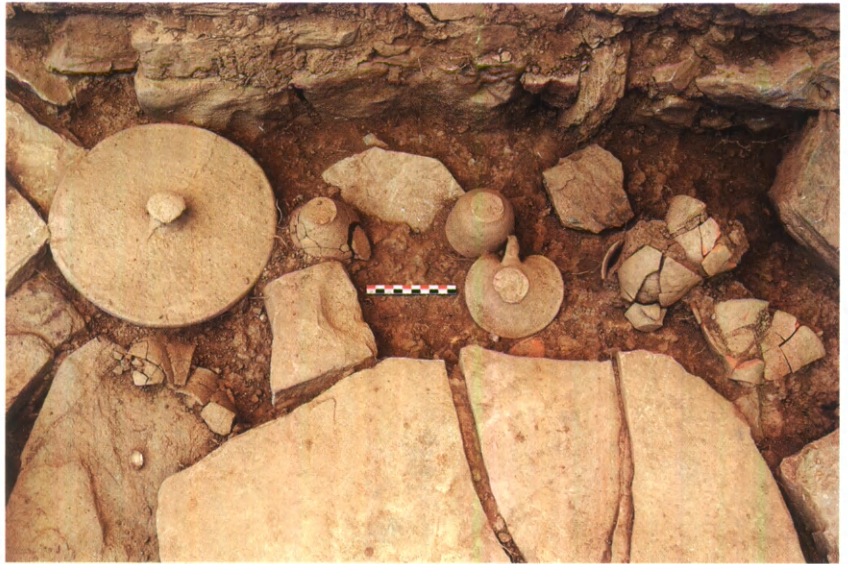
118 Ἀποψη τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς Ζωμίνθου.

119 Παράθυρο δωματίου 15.

120 Δάπεδο δωματίου 15.

121 Ἀγγεία στὴ θέση τους.

122 Άωτα κωνικά κύπελλα στη θέση που βρέθηκαν.

123 Άωτα κωνικά κύπελλα.

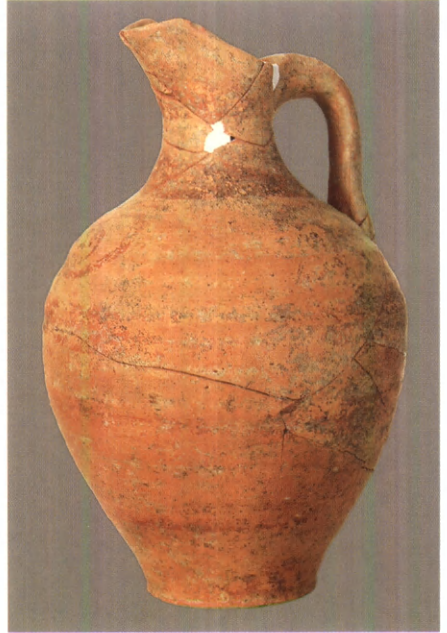
124α Γραπτό κυλινδρικό κύπελλο.

1246 Λοπάδιο.

125 Ἀμφορίσχος.

126 Πρόχους.

127 Πύραυλο.

128 Πῶμα ἀγγείου.

129 Πρόχους στη θέση της.

130 Ψευδόστομος ἀμφορεὺς στη θέση του.

ψευδόστομοι ἀμφορείς (εἰκ. 130), χύτρες (εἰκ. 131), πώματα ἀγγείων (εἰκ. 128), ἀγγεῖα πιθοειδῆ καὶ λυχνάρια, πού χρονολογοῦνται στοὺς ὙΜ ΙΑ χρόνους. Εἶναι πιθανὸν ὅτι τὸ δωμάτιο 15 χρησίμευσε ὡς ἐργαστήριον, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν θέσιν τῶν ἀγγείων καὶ ἀπὸ κάποιες κατασκευές καὶ ἀπὸ τὴν εὔρεση τεμαγίων χαλαζία (εἰκ. 132-133), δηλαδὴ διοξειδίου τοῦ πυριτίου, ὄρυκτοῦ πολὺ διαδεδομένου καὶ μεγάλης χρησιμότητος. Οἱ ἀρχαῖοι τὸ ὄνομαζαν κρύσταλλο καὶ στὴν ἀρχαιολογία εἶναι γνωστὸ ὡς ὄρεῖα κρύσταλλος. Τὸ ὄρυκτὸ αὐτὸ βρίσκεται στὴν περιοχὴ γύρω ἀπὸ τὴ Ζώμινθο. Ἀπὸ τὴν εὔρεση, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Ζώμινθο, καὶ στὸ γειτονικὸ λατρευτικὸ σπήλαιον τοῦ Ἰδαίου Ἄντρου καὶ στὰ μινωικὰ ἱερὰ κορυφῆς τοῦ Γιούχτα, τοῦ Κόρινα καὶ στὸν Ἅγιο Γεώργιον στὸ Βουνὸ στὰ Κύθηρα, ὁ ἀνασκαφεὺς συμπεραίνει ὅτι οἱ φυσικοὶ πολυεδρικοὶ κρύσταλλοι χρησίμευαν καὶ σὲ κάποιες

131 Χύτρα στὴν θέσιν πού βρέθηκε.

132 Κρύσταλλοι στη θέση τους.

133 Κρύσταλλοι.

134 Κομμάτια πυρολουσίτη.

135 Λίθινα και οστέινα εργαλεία.

μινωικές λατρευτικές πράξεις. Στο Ίδαϊο ἄντρο μάλιστα ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀκατέργαστη ὄρεία κρύσταλλο βρέθηκαν καὶ ἄρκετὰ ἀναθήματα ἀπὸ τὴν ὕλη αὐτή. Ἄλλωστε στὴν ἀρχαιότητα ἀποδίδονταν ιδιαίτερα χαρακτηριστικὰ καὶ ιδιότητες στὴν ὄρεία κρύσταλλο.

Στὸ δωμάτιο 15 βρέθηκαν ἀκόμη καὶ κομμάτια πυρολουσίτη (εἰκ. 134), ὀξειδίου τοῦ μαγγανίου, πὺ ἔχει ἡμιμεταλλικὴ λάμψη καὶ ἀπαντᾷ στὸ Λαύριο, στὴ Μῆλο καὶ μπορεῖ μὲ τὴν κατάλληλη ἐπεξεργασία νὰ χρησιμοποιηθεῖ στὴν κατασκευὴ χρωμάτων καὶ στὴν παραγωγὴ πορσελάνης. Τὴν ἀποψη τοῦ ἀνασκαφέως ὅτι τὸ δωμάτιο 15 ἦταν ἐργαστήριο ἐνισχύει καὶ ἡ εὕρεση ἐργαλείων (εἰκ. 135), ὅπως τριβείων καὶ ὀψιανῶν, μὲ τὰ ὁποῖα γινόταν ἡ ἐπεξεργασία τῶν εἰδῶν πὺ κατασκευάζονταν ἐκεῖ.

136 Ρυτὰ στὴ θέση τους.

Τέλος, στο δωμάτιο 15, στη μία από τις δύο κόγχες του νοτίου τοίχου βρέθηκαν τρία μεγάλα πήλινα κυλινδρικά αγγεία με πόδι (εικ. 136, 138), ὅμοια με τὰ λίθινα ποτήρια κοινωνίας, πού φέρουν ὡς διάκοσμο τὰ γνωστά μινωικά καλαμοειδή φυτά (εικ. 137, 139). Καί τὰ τρία φέρουν στή βάση τους ὀπή καί χρησίμευαν ὡς ρυτά. Κατά τόν ἀνασκαφέα «μέ τήν ἀνεύρεση τῶν ἀγγείων αὐτῶν ὑποδηλώνεται ἴσως ἡ διπλή σκοπιμότητα ἴδρυσης τοῦ μεγάλου Κεντρικοῦ Κτηρίου στόν Ψήλορειίτη καί σέ ὕψος 1187 μ., ἡ βιοτεχνική καί ἡ λατρευτική, λόγω καί τῆς ἴδρυσής του πλησιέστατα ἀλλά καί στόν δρόμο πού ὁδηγεῖ στό Ἰδαῖο ἼΑντρο».

137 Ρυτό.

138 Ρυτό στη θέση του.

139 Ρυτά.

Χῶρος 19

Στὸν Χῶρο 19 τοῦ Κεντρικοῦ Κτηρίου, πού βρίσκεται ἀνατολικά καὶ πλάι τοῦ δωματίου 15, ἡ ἔρευνα ἔγινε πρὸς τὸ ἀνατολικὸ τμήμα του (εἰκ. 140) καὶ βρέθηκαν μεγάλοι ὀρθογώνιοι λίθοι (εἰκ. 141), δύο πλάκες, ἡ μία μήκους 1.70 μ. (× 1.05) καὶ ἡ δεύτερη μήκους 1.10 μ. (× 0.80), καθὼς καὶ πολλοὶ ἄλλοι λίθοι τοποθετημένοι χωρὶς τάξη. Βρέθηκε ἀκόμη, σὲ βάθος, τοῖχος ἀπὸ πλακοειδεῖς πέτρες μὲ κατεύθυνση ἀπὸ Α πρὸς Δ τοῦ ὁποῖου φάνηκαν τρεῖς σειρὲς λίθων. Ἄλλα εὐρήματα εἶναι ἀγγεῖα, τέσσερα ἄωτα κωνικά κύπελλα καὶ θραύσματα ἀπὸ ἀγγεῖα ἄλλων σχημάτων, ὅπως χύτρας, καδοσχῆμου καὶ πιθοειδοῦς, καὶ ψῆφοι ἀπὸ σάρδιο καὶ ἀγάτη (εἰκ. 142). Τέλος, ἰδιαίτερη φροντίδα ἔλαβε ὁ διευθυντὴς τῆς ἀνασκαφῆς γιὰ τὴν προστασία τῆς μορφῆς τοῦ τοπίου καὶ τὴ συντήρηση καὶ αὐξήση τῆς φυτείας.

140 Χῶρος 19. Γενικὴ ἀποψη.

141 Χῶρος 19. Τοῖχος.

142 Ψῆφοι ἀπὸ σάρδιο, γλωρίτη καὶ ἀγάτη.

Συντήρηση καὶ μελέτη μνημείων

ΑΚΡΩΤΗΡΙ ΘΗΡΑΣ

Ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ καθηγητοῦ κ. Χρίστου Ντούμα ὀλοκληρώθηκε ἡ συντήρηση τῆς τοιχογραφίας μὲ τὴ σύνθεση τῶν Μεγάλων Σπειρῶν (εἰκ. 143), ἡ ὁποία, λόγω τῶν μεγάλων τῆς διαστάσεων (ὕψ. 3.08 μ., μήκ. 5.30 μ.) χωρίστηκε σὲ δύο συναρμοζόμενα τμήματα. Ἡ ἀποξήλωση τοῦ ξυλίνου πλαισίου συναρμολόγησης (εἰκ. 144) δὲν ὀλοκληρώθηκε, λόγω τοῦ αἰφνιδίου θανάτου τοῦ ὑπευθύνου συντηρητῆ Ἰάκωβου Μιχαηλίδη. Ὀλοκληρώθηκε ἀκόμη ἡ συντήρηση καὶ ἀποκατάσταση παλαιότερων τοιχογραφιῶν προκειμένου νὰ προχωρήσει ἡ μελέτη γιὰ τὴν τελικὴ τους δημοσίευση (εἰκ. 145).

143 Τὰ κομμάτια τῆς τοιχογραφίας τῶν «Μεγάλων Σπειρῶν».

144 Ἡ τοιχογραφία τῶν «Μεγάλων Σπειρῶν» συναρμολογημένη.

145 Τοιχογραφία ζεύγους ἀντιποῶν ἀπὸ τὸ κτῆριο Β, ἀνατολικὸς τοῖχος.

Ὁλοκληρώθηκε ἐπίσης ἡ μελέτη, καταγραφή καὶ φωτογρά-
φηση τῆς Μεσοκυκλαδικῆς κεραμεικῆς (εἰκ. 146) καὶ ἐναπο-
μένει ἡ ὀλοκλήρωση τῆς σχεδιαστικῆς ἀποκατάστασης προ-
κειμένου νὰ κατατεθεῖ ἡ σχετικὴ μονογραφία γιὰ δημοσίευση
(εἰκ. 147) μὲ τὴν ὁποία θὰ συμπληρωθεῖ κενὸ στὴ μελέτη
τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης τῆς κυκλαδικῆς κεραμεικῆς στὸ Ἄ-
κρωτήρι ἀπὸ τὴ Νεολιθικὴ περίοδο ὡς τὴν Ὑστερὴ Ἐποχὴ
τοῦ Χαλκοῦ. Γιὰ τὴν προετοιμασίαν τῆς δημοσίευσης τοῦ
Κτηρίου Β συνεχίστηκε ἡ συντήρηση (εἰκ. 148), μελέτη καὶ
ἀποκατάσταση τῆς ἀντίστοιχης κεραμεικῆς (εἰκ. 149). Δύο
ἀκόμη θέματα μελέτης ἀποτελοῦν ἡ κεραμικὴ τοῦ Τομέα Α
καὶ οἱ εἰσαγωγῆς κεραμεικῆς κατὰ τὴν Ὑστεροκυκλαδικὴ πε-
ρίοδο. Ἐπίσης πραγματοποιοῦνται πετρογραφικὲς καὶ χημικὲς
ἀναλύσεις κεραμεικῆς πού σκοπὸ ἔχουν τὴ διερεύνηση τῶν
τεχνολογικῶν μεταβολῶν κατὰ τὴ μετάβαση ἀπὸ τὴν Πρώιμη
στὴ Μέση Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ καὶ τὴ μελέτη τῶν τεχνικῶν
κατασκευῆς καὶ τὴ χρῆση μαγειρικῶν σκευῶν τῆς Πρωτοκυ-
κλαδικῆς, Μεσοκυκλαδικῆς καὶ Ὑστεροκυκλαδικῆς περιόδου.

146 Μεσοκυκλαδικὰ μόνωτα κύπελλα.

147 Τὸ σύνολο τῆς κεραμεικῆς δωματίου μεσοκυκλαδικοῦ σπιτιοῦ.

148 Πίθος κατὰ τὴ συντήρησή του, ἀπὸ τὸ κτήριο Β.

149 Ἀγγεῖα ἀπὸ τὸ κτήριο Β.

150 Λίθινα σκεύη με κατάλοιπα χρωμάτων τοῦ μολύβδου.

151 Κομμάτι ριβεκίτη.

152 Θραύσματα ἀντικειμένων ἀπὸ φαγεντιανή.

Συνεχίστηκε ἡ μελέτη τῶν ἀνόργανων κυρίως χρωστικῶν οὐσιῶν, οἱ ὁποῖες ὡς τώρα ἔχουν ἐντοπιστεῖ σὲ περίπου 500 ἐργαλεῖα, καὶ ἐπιβεβαιώθηκε ἡ ἐπιτόπια παρασκευὴ καὶ χρή-
ση ἐρυθρῶν καὶ κίτρινων χρωστικῶν ἀπὸ ὀξειδία τοῦ μολύ-
βδου (λιθάργυρος), λευκοῦ ἀπὸ κερουσίτη ἢ ὑδροκερουσίτη
(εἰκ. 150). Ἐπίσης μὲ τὴν ταύτιση ριβεκίτη (εἰκ. 151) εἶναι
μάλλον βέβαιη ἡ ἐπιτόπια παραγωγὴ ἐνὸς ἀπὸ τὰ κυανὰ χρώ-
ματα ποὺ χρησιμοποιοῦνταν στὶς τοιχογραφίες. Ἡ μεγάλη
ποσότητα κονιοποιημένου χαλαζία καθὼς καὶ κομμάτια μά-
ζας φαγεντιανῆς ποὺ ἐντοπίστηκαν στὸ Ἀκρωτήρι, ὑποδηλώ-
νουν ὅτι τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα (εἰκ. 152) ἀντικείμενα ἀπὸ
φαγεντιανῆ ποὺ ἔχουν ἔλθει στὸ φῶς (εἰκ. 153) ἐνδέχεται νὰ
εἶναι ἔργα τοπικοῦ ἐργαστηρίου. Συνεχίστηκε ἡ μελέτη καὶ
καταγραφή ὄψιανῶν (εἰκ. 154) ἀπὸ τὰ φρέατα θεμελίωσης
τῶν πεσσῶν τοῦ νέου στεγάστρου καὶ καταγράφηκαν στὸν
κατάλογο 18.457 τεμάχια.

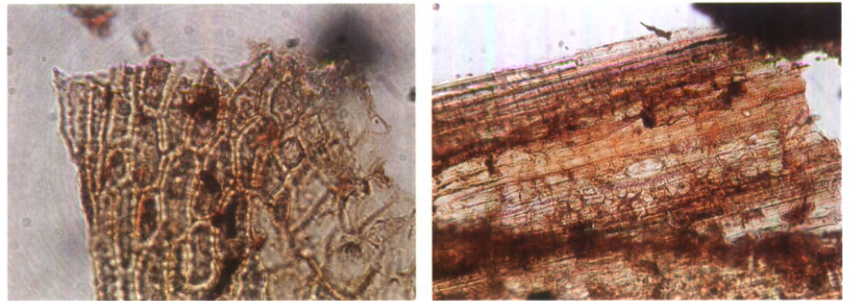
153 Πῶμα με διακόσμηση ἀνάγλυφου ρόδακα ἀπὸ φαγεντιανῆ.

154 Ἐργαλεῖα ἀπὸ ὄψιανό.

155 Σκελετικά κατάλοιπα τρωκτικῶν.

156 Εἰκόνες φυτολίθων παπυροειδῶν ἀπὸ στερεομικροσκόπιο.

Μὲ τὴ μελέτη τοῦ ὀστεολογικοῦ ὕλικου συμπληρώνεται βαθμὴδὸν ἡ εἰκόνα τῆς πανίδας τῆς προϊστορικῆς Θήρας, τῆς ὁποίας σημαντικό τμήμα ἀποτελοῦν τὰ κατάλοιπα σκελετῶν μικροπανίδας, ὅπως π.χ. τρωκτικῶν (εἰκ. 155). Ἀπὸ τοὺς φυτολίθους (εἰκ. 156) ποὺ ἐντοπίστηκαν σὲ κατάλοιπα φυτικοῦ «πίλου» (κετσέ) διαπιστώθηκε ὅτι τὰ φυτὰ ποὺ χρησιμοποιήθηκαν ἀνῆκαν στὴν πλειονότητά τους σὲ παπυροειδῆ τῆς οἰκογένειας *Cyperaceae*, ἢ χρῆση τῶν ὁποίων εἶναι γνωστὴ στὴν ἀρχαία Αἴγυπτο γιὰ τὴν κατασκευὴ σχοιनिῶν, ζεμπιλιῶν κλπ.

Στὸ βόρειο μέρος τῆς Ἀστυπαλαίας βρίσκεται ὁ κόλπος Βαθύ, ἀσφαλῆς ὄρμος σὲ περίπτωση κακοκαιρίας (εἰκ. 157). Τοῦ κόλπου ὑπέρκειται λόφος, στὴ βορειοανατολικὴ πλευρὰ τοῦ ὁποίου ἐρευνήθηκαν ἀπὸ τὸν καθηγητὴ κ. Χρίστο Ντούμα οἰκοδομικὰ λείψανα, πιθανῶς ὀχυρωμένου οἰκισμοῦ τῆς Πρωτοκυκλαδικῆς Περιόδου (εἰκ. 158), ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐπιφανειακὴ εὕρεση ὀστράκων (εἰκ. 159), λιθίνων σκευῶν (εἰκ. 160), βραχογραφημάτων (εἰκ. 161) καὶ ἐνὸς μαρμαρίνου σχηματικοῦ εἰδωλίου.

157 Ἀποψη τοῦ κόλπου τοῦ Βαθέος καὶ τοῦ στομίου του πρὸς τὸ πέλαγος.

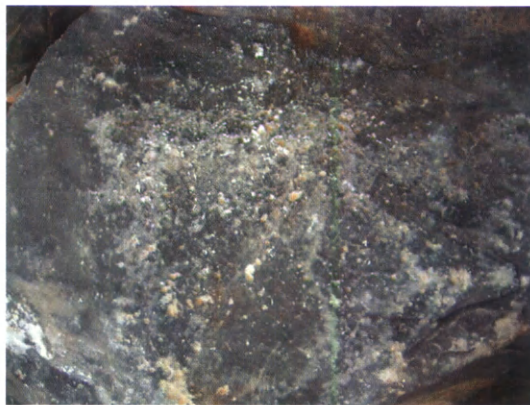
158 Ἡ ΒΑ πλαγιά τοῦ λόφου μέ προϊστορικά ἀρχιτεκτονικά λείψανα.

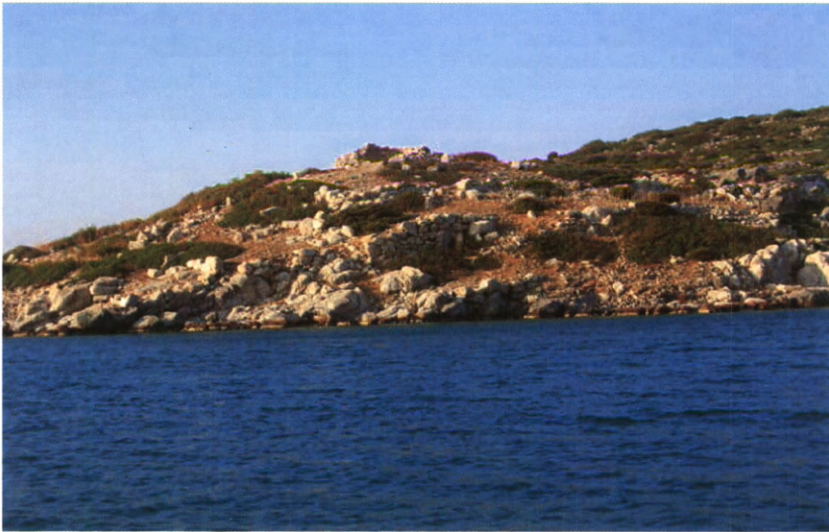
159 Ὅστρακα Πρωτοκυκλαδικῆς κεραμεικῆς.

160 Λίθινα προϊστορικά ἐργαλεῖα καί σκεύη.

161 Βραχογραφία μέ παράσταση αἰγοειδοῦς.

162 Ἡ κορυφή τοῦ λόφου με ἀρχιτεκτονικά κατάλοιπα ἐλληνιστικοῦ ἀνδῆρου.

163 Τὸ ἀσβεστοκάμινο ἀπὸ ἀνατολικά (εἴσοδος).

164 Τμήμα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ἑλληνιστικοῦ ἀναλήμματος.

165 Τμήμα τοῦ νότιου τοίχου τοῦ πύργου πού συγκρατεῖ τὸ ἀσβεστοκάμινο.

166 Διάδρομος μεταξύ νοτίου τοίχου τῦ πύργου καὶ πιθανῶς περιβόλου (λήψη ἀπὸ δυτικά).

Στὰ ἐλληνιστικά χρόνια ἡ ἐπιφάνεια τῦ λόφου ἐξισώθηκε, κατασκευάστηκε μεγάλο καὶ ἰσχυρὸ ἀνάλημμα σχήματος πεί καὶ στὸ ἄνδρρο πὸν διαμορφώθηκε οἰκοδομήθηκε πύργος (εἰκ. 164), ὅπως ἐκεῖνοι πὸν συναντοῦμε στὰ νησιά τῦ Αἰγαίου (εἰκ. 162). Πρὶν ἀπὸ μερικὲς δεκαετίες στὸν ἔρημο χῶρο τῶν ἀρχαίων κατασκευάστηκε ἀσβεστοκάμινο (εἰκ. 163), στὸ ὁποῖο ὡς πρώτη ὕλη χρησιμοποιήθηκαν οἱ λίθοι τῦ πύργου καὶ τῶν ἄλλων ἐρειπίων (εἰκ. 165). Ὁ φιλότεχνος ἀπὸ τὴν Ἀστυπάλαια ὁμογενὲς τῆς Αὐστραλίας κ. Θεόδωρος Κων. Σταυλᾶς, μὲ γενναιοδωρία ἐκάλυψε τὴ δαπάνη τῆς ἔρευνας προκειμένου τὰ ἀρχαῖα λείψανα πὸν σύντομα περιγράφηκαν νὰ γίνουν γνωστὰ καί, κυρίως, νὰ διασωθοῦν ἀπὸ τὴν ὀλοκληρωτικὴ καταστροφή (εἰκ. 165-166).

ΖΑΚΡΟΣ

Ἡ μελέτη γιὰ τὴ δημοσίευση τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Ζάκρου συνεχίστηκε ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Λευτέρη Πλάτωνος. Στὸ Ἡράκλειο ἐξετάστηκε κυρίως ἡ κεραμεικὴ τῶν δωματίων 44 καὶ 45 τοῦ λεγόμενου «Νότιου Ἐργαστηριακοῦ Τομέα» καὶ τῶν χώρων 70 καὶ 71 τῆς Ἀνατολικῆς Πτέρυγος. Ἡ κεραμεικὴ ἀπὸ τὰ δωμάτια τοῦ Νότιου Τομέα εἶναι χονδροειδῆς, οἰκιακῆς χρήσης, πράγμα πὸ ἐνισχύει τὴν ἀποψη ὡς συγκροτήματος παραγωγῆς καὶ ἀποθήκευσης εἰδῶν διατροφῆς καὶ ἄλλων ἀγαθῶν. Ἀπὸ τὰ σχετικῶς λίγα κομμάτια, πὸ ἀνήκουν στὴν διακοσμημένη κεραμεικὴ καὶ χρονολογοῦνται στὴν ὙΜ ΙΒ περίοδο, ξεχωρίζουν τμήματα ἀπὸ σφαιρικὸ ἀγγεῖο (εἰκ. 167), πιθανῶς ρυτό, μὲ διακόσμηση πὸ μιμεῖται κροκαλοπαγὴ λίθο, ἀρκετὰ θραύσματα γεφυρόστομης στάμνου μὲ διακόσμηση καλαμοειδῶν

167 Τμήματα ἀπὸ σφαιρικὸ ἀγγεῖο.

168 Κτήριο Θ. Ἐφυραϊκὴ κύλικα.

ἐρυθροῦ χρώματος, καὶ ἀριθμὸς ὀστέων ζώων, μεταξύ τῶν ὁποίων μεγάλα κομμάτια σιαγόνων αἰγοειδῶν καὶ βοσειδῶν (εἰκ. 169). Ἡ κεραμεικὴ τῶν χώρων 70 καὶ 71 περιέχει ἀκόσμητα ἀγγεῖα γιὰ φύλαξη ὑγρῶν, κυρίως ἀμφορεῖς καὶ πίθους.

Στὴ Ζάκρο μελετήθηκε ἡ κεραμεικὴ ἀπὸ τὰ ἀνδῆρα τῆς κλιτύος τοῦ «Λόφου τοῦ ἀγίου Ἀντωνίου» καὶ τοῦ Κτηρίου Θ. Ἡ κεραμεικὴ τοῦ Κτηρίου Θ σώζεται σὲ μικρὸ βαθμὸ ἐξ αἰτίας τῆς κακῆς διατήρησής του καὶ τῆς διατάραξης τῶν δαπέδων του. Πολὺ ἐνδιαφέρουσα, ὥστόσο, εἶναι ἡ ἀνεύρεση, σὲ ὁμάδα πού προέρχεται ἀπὸ τὴν περιοχὴ ἀμέσως βόρεια τοῦ κτηρίου, τμήματος μιᾶς, πιθανότατα κνωσιακῆς, ΥΜ II ἐφυραϊκῆς κύλικας (εἰκ. 168) μὲ διακόσμηση ρομβοειδοῦς θέματος στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ὁποίου ἔχει γραφεῖ σταυρὸς μὲ παχιᾶς ἀκτίνες. Τὸ ἀγγεῖο αὐτὸ ἀποδεικνύει ὅτι ἡ θέση εἶχε ἐπανακατοικηθεῖ σχεδὸν ἀμέσως μετὰ τὴ μεγάλη καταστροφὴ τοῦ οἰκισμοῦ καὶ τοῦ ἀνακτόρου στὸ τέλος τῆς ΥΜ IB περιόδου καὶ ὅτι ὑπῆρχαν σχέσεις μὲ τὴν Κνωσό, ἀπὸ τὴν ὁποία, ὅπως φαίνεται, εἰσάγονταν καλῆς ποιότητος ἐπιτραπέζια ἀγγεῖα.

Ἡ κεραμεικὴ ἀπὸ τὸ ἀνώτερο τῶν «Ἀνδῆρων τῆς πλαγιᾶς τοῦ λόφου» περιελάμβανε ἀγγεῖα νεροῦ καὶ κρασιοῦ, κατὰ τὸ πλεῖστον ἄωτα κωνικὰ κύπελλα καὶ κυάθους (εἰκ. 170). Πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ ἔχουν σωθεῖ ἀκέραια ἢ κατὰ τὸ μεγαλύτερο τμήμα τους. Ὁρθῶς ὁ Νικόλαος Πλάτων εἶχε ὑποστηρίξει ὅτι τὰ διαμορφωμένα μὲ μεγάλους ὀγκόλιθους τεχνητὰ ἀνδῆρα εἶχαν χρησιμοποιοθεῖ ὡς ἓνα εἶδος ὑπαίθριου ἱεροῦ.

169 Ἀνάκτορο Ζάκρου. Δωμάτιο XLV. Τμήματα σιαγόνων ζώων.

Στὸ Ἐργαστήριο Ζάχρου ὁλοκληρώθηκε ἡ συντήρηση τῶν εὐρημάτων τοῦ Κτηρίου Ν ἀνασκαφικῆς περιόδου 1986 καὶ ἄρχισε ἡ συντήρηση τοῦ κεραμικοῦ ὕλικου ἀπὸ τὸ Κτήριο Δ τῆς ἴδιας συνοικίας. Ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα πού ἀποκαταστάθηκαν μέχρι σήμερα, ξεχωρίζουν κομψὸς γεφυρόστομος σκύφος μὲ διακόσμηση σπειρῶν καὶ μεγάλος μόνωτος κύαθος μὲ βλαστόσπειρες, σχεδιασμένες κατὰ τὴν τεχντροπία «σκοτεινὸ ἐπὶ ἀνοικτοῦ» (εἰκ. 171).

Μὲ δαπάνη τοῦ Ἰδρύματος Ψύχα ἔγινε συντήρηση ἀριθμοῦ χάλκινων ἀντικειμένων, πού προέρχονται κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τὸ ἀνάκτορο. Μεταξὺ ἄλλων, ἰδιαίτερα σημαντικὴ ὑπῆρξε ἡ συντήρηση μεγάλου διπλοῦ πέλεκυ τοῦ τελετουργικοῦ τύπου (εἰκ. 172) καὶ ἑνὸς μακρύτατου, διπλωμένου στὰ δύο, ὀδοντωτοῦ πριονιοῦ γιὰ ξυλεῖα.

170 Ἀγγεῖα πόσεως.

171 Μόνωτος κύαθος.

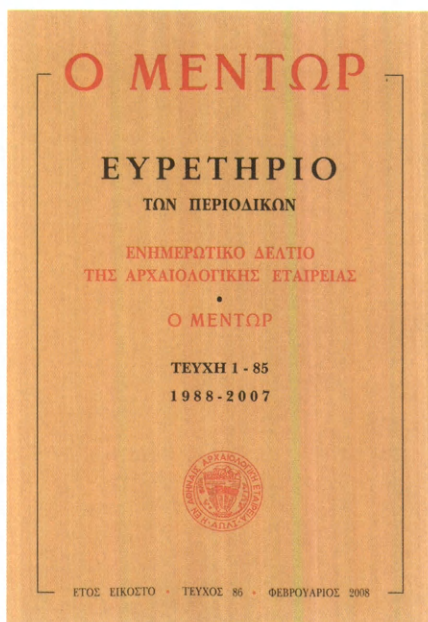
172 Χάλκινος διπλὸς πέλεκυς ἀπὸ τὸ ἀνάκτορο.

Δημοσιεύματα

Ίδιαίτερα πλούσιο σὲ δημοσιεύσεις τῶν ἀνασκαφῶν μας ὑπῆρξε τὸ 2008 μὲ τὴν ἔκδοση πολλῶν σημαντικῶν βιβλίων καὶ τῶν περιοδικῶν μας.

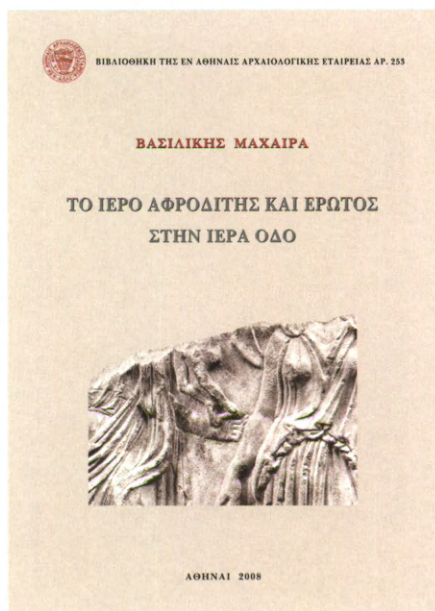
Ἀπὸ τὰ περιοδικὰ ἐκδόθηκαν οἱ τόμοι 146 καὶ 147 τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῶν ἐτῶν 2007 καὶ 2008 μὲ μελέτες ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος. Τῶν Πρακτικῶν ἐκδόθηκε ὁ τόμος 161 τοῦ 2006 μὲ τὶς ἀνασκαφικὲς ἐκθέσεις τῆς χρονιᾶς ἐκείνης, καθὼς καὶ ὁ τόμος 54 τοῦ Ἔργου 2007 ποὺ διενεμήθη πέρυσι. Ἐκδόθηκαν ἀκόμη τέσσερα τεύχη τοῦ χρονογραφικοῦ καὶ ἱστοριοδιφικοῦ περιοδικοῦ ὁ Μέντωρ, τὰ ὁποῖα ἀπαρτίζουν τὸν 21ο τόμο τοῦ περιοδικοῦ. Ίδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ μελέτη τοῦ Συμβούλου Ἰωάννη Παπαποστόλου, συνοπτικὴ γιὰ τὴ νέα ἀνασκαφὴ τοῦ πρώιμου ἱεροῦ τοῦ Θέρμου μὲ τὴν ὁποία πλάνες τοῦ παρελθόντος διαλύονται.

Τῶν 85 τευχῶν τοῦ Μέντορος, ποὺ ἐκδόθηκαν ἀπὸ τὸ 1988 ἕως καὶ τὸ 2007, ἐκδόθηκε, ὡς τεῦχος 86, τὸ ἀναλυτικὸ

Εύρετήριο τῶν περιεχομένων του, πού συνέταξε ἡ συνεργάτις τῆς Ἑταιρείας κυρία Οὐρανία Βιζυηνοῦ. Τὸ εύρετήριο ἐκτάσεως 110 σελίδων βοηθεῖ στὴν ἄμεση εὕρεση οἰουδήποτε κειμένου τοῦ περιοδικοῦ.

Μία παλαιότατη ἀνασκαφὴ τῆς Ἑταιρείας, τὴν ὁποία εἶχε διενεργήσει ὁ νεαρὸς τότε, τὸ 1891, ἀθηναιογράφος Δημήτριος Καμπούρογλου, δημοσίευσε πλήρως σὲ αὐτοτελὴ τόμο ἢ ἐρευνητρία τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κυρία Βασιλικὴ Μαχαίρα μὲ τίτλο *Τὸ ἱερὸ Ἀφροδίτης καὶ Ἔρωτος στὴν Ἱερὰ Ὀδὸ* (BAE 253). Ἡ κυρία Μαχαίρα ἔπειτα ἀπὸ ἐντατικὲς ἐρευνες στὸν χῶρο τῆς ἀνασκαφῆς καὶ σὲ ἐλληνικὰ καὶ ξένα μουσεῖα, σχημάτισε τὴν πλήρη εἰκόνα τῶν εὐρημάτων ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων καὶ μᾶς προσφέρει ἐμβριθῆ μελέτη τῆς τοπογραφίας, τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῆς

λατρείας τῆς Ἀφροδίτης στὸ ἱερό της πλάι στὴν Ἱερὰ Ὀδό. Ἐξετάζει ἀκόμη καὶ ἄλλα ἱερά τῆς Ἀφροδίτης στὴν Ἀθήνα, ἐκεῖνο τῆς βορείας κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τὸ ἱερό τῆς Ἀφροδίτης στὸν Ἰλισό. Ἰδιαίτερο κεφάλαιο ἀφιερώνεται στὴ συγκριτικὴ ἐξέταση τῆς λατρείας τῆς Ἀφροδίτης στὴν Ἱερὰ Ὀδὸ καὶ τὴν λοιπὴ Ἀττικὴ. Ἡ μονογραφία συμπληρώνεται μὲ τὸ ἱστορικὸ τῆς ἔρευνας τοῦ ἱεροῦ καὶ τὴν πλούσια βιβλιογραφία. Πέρασαν 118 χρόνια ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ Καμπούρογλου ἀλλὰ ἡ Ἑταιρεία δὲν ξέχασε τὴν ὑποχρέωσή της, τὴν ὁποία ἐκπλήρωσε ἄριστα ἡ κυρία Μαχαίρα.

Τῶν ἀνασκαφῶν στὸ Ντικιλί Τάς, τῆς δευτέρας περιόδου, ποὺ διενεργήθηκαν ἀπὸ τὸ 1986 ἕως τὸ 2001, ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία καὶ τὴ Γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή, ἐκδόθηκε ὁ πρῶτος τόμος τῆς δημοσιεύσεως μὲ τίτλο

**DIKILI TASH, VILLAGE PRÉHISTORIQUE
DE MACÉDOINE ORIENTALE**

RECHERCHES FRANCO-HELLÉNIQUES
DIRIGÉES PAR LA SOCIÉTÉ ARCHÉOLOGIQUE D'ATHÈNES
ET L'ÉCOLE FRANÇAISE D'ATHÈNES
(1986-2001)

Dikili Tash, Village préhistorique de Macédoine orientale (BAE 254), ὁ ὁποῖος χωρίζεται σὲ τρία μέρη, ἄνισα ὡς πρὸς τὴν ἔκτασή τους. Τὸ πρῶτο μέρος (σ. 3-19) ἐπιγράφεται «Πρόγραμμα τῶν ἐρευνῶν» (Le programme de recherches) καὶ ἔχει γραφεῖ ἀπὸ τὴν κυρία Χαίδω Κουκούλη Χρυσανθάκη καὶ τὸν κ. René Treuil οἱ ὁποῖοι παρέχουν τὸ ἱστορικό, τὸν σκοπό, τὴ γενικὴ εἰκόνα, καὶ τὸ δημοσιευτικὸ πρόγραμμα τῆς ἀνασκαφῆς τῆς περιόδου 1986 - 2001.

Τὸ δεύτερο μέρος ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὸ μέγιστον τοῦ βιβλίου (σ. 21-394), ἔχει γραφεῖ ἀπὸ τὸν κ. Laurent Lespez καὶ φέρει τὸν τίτλο «Οἱ μεταβολές τοῦ τοπίου ἀπὸ τὴ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἕως τὴν τουρκοκρατία στὴν πεδιάδα τῶν Φιλίππων-Δράμας» (L'évolution des paysages du néolithique à la

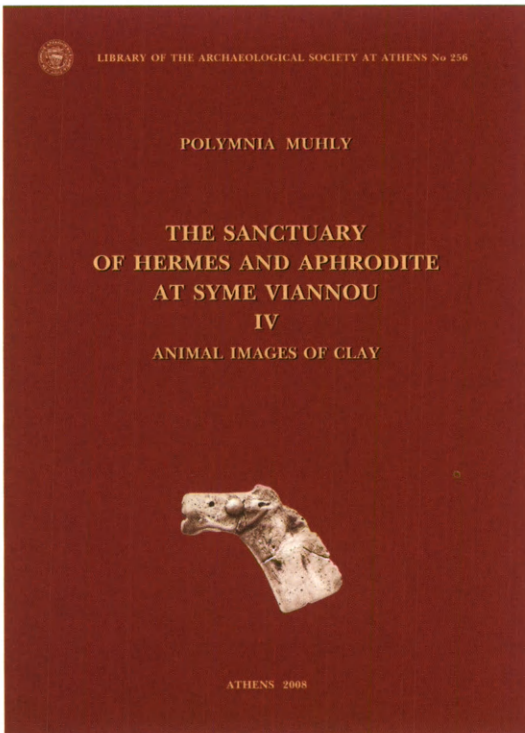
période ottomane dans la plaines de Philippes-Drama). Ἡ μελέτη τοῦ κ. Lespez εἶναι γεωγραφικὴ καὶ γεωλογικὴ καὶ ἐκτείνεται στὴ μεταβολὴ τοῦ τοπίου τῆς πεδιάδας τῶν Φιλίππων καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς Ὀλοκαίνου ἐποχῆς ἢ ὁποῖα εἶναι ἢ νεώτερη ἀπὸ τὶς δύο, πού συνιστοῦν τὴν Τεταρτογενὴ περίοδο. Ἡ μελέτη τοῦ κ. Lespez εἶναι γεωμορφολογικὴ καὶ τοπιολογικὴ μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔννοια καὶ τὰ κριτήρια χρονολόγησής καὶ διάκρισής τῶν μεταβολῶν πού μεταχειρίζεται εἶναι διάφορα ἀπὸ ἐκεῖνα τῶν ἀρχαιολόγων. Μελέτες αὐτοῦ τοῦ εἴδους βοηθοῦν τοὺς ἀρχαιολόγους νὰ κατανοήσουν καὶ νὰ ἐρμηνεύσουν τὸν τρόπο τῆς ζωῆς καὶ τὸν πολιτισμὸ τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὶς ἀπώτερες ἐποχὲς τῆς προϊστορίας.

Τὸ τρίτο μέρος τοῦ βιβλίου (σ. 395-416) ἔχει γραφεῖ ἀπὸ τὶς κυρίες Χάιδω Κουκούλη Χρυσανθάκη καὶ Δήμητρα Μαλαμίδου καὶ τὸν κ. Laurent Lespez καὶ ἐπιγράφεται «Χάρτες ἀρχαιολογικοὶ τῆς πεδιάδας τῶν Φιλίππων-Δράμας καὶ τῆς γύρω περιοχῆς» (Cartes archéologiques de la plaine de Philippes-Drama et de ses bordures I et II). Τὴ μελέτη ἀποτελοῦν δύο κατάλογοι ἀρχαιολογικῶν θέσεων. Ὁ πρῶτος περιέχει τὶς ἀρχαιολογικὲς θέσεις τῆς περιοχῆς ἀπὸ τὴν Παλαιολιθικὴ ἕως τὴν πρῶτη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου καὶ ὁ δεύτερος κατάλογος τὶς ἀρχαιολογικὲς θέσεις ἀπὸ τὴν Ἀρχαϊκὴ ἕως τὴν Παλαιοχριστιανικὴ ἐποχὴ. Ὁ κάθε κατάλογος συνοδεύεται ἀπὸ χάρτη ὅπου σημειώνονται οἱ θέσεις οἱ γνωστὲς εἴτε ἀπὸ τὴ βιβλιογραφία εἴτε ἀπὸ αὐτοψία.

Ὁ πρῶτος αὐτὸς τόμος τῆς δημοσιεύσεως τῶν ἀνασκαφῶν στὸ Ντικιλὶ Τὰς ἀποτελεῖ τὴν ἀναγκαία εἰσαγωγὴ γιὰ ὅσους θὰ ἀκολουθήσουν.

Τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Μεσσήνης δύο μνημεῖα δημοσιεύονται ἀπὸ τὸν ἀρχιτέκτονα κ. Παναγιώτη Μπίρταχα σὲ τόμο μὲ τὸν τίτλο *Μεσσήνη. Τὸ Ὡδεῖο καὶ τὸ ἀνατολικὸ πρόπυλο τοῦ Ἀσκληπιείου* (BAE 255). Γιὰ τὰ μνημεῖα τῆς Μεσσήνης ἔχουν ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, πλὴν τῆς δημοσιεύσεως τῶν ἐτήσιων ἀποτελεσμάτων τῶν ἀνασκαφῶν ἀπὸ τὸ 1986, τρεῖς ἀκόμη τόμοι, γιὰ τὰ *Ἡρώα* τὸ 2000, τὸ *Ἀρτεμίσιον* τὸ 2001 καὶ τοὺς *Ἡρώες τῆς Μεσσήνης* τὸ 2003. Τὸ νέο βιβλίον τοῦ κ. Μπίρταχα, τέταρτον αὐτό, εἶναι ἡ ἀρχιτεκτονικὴ μελέτη τοῦ Ὡδείου καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ προπύλου τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Τοῦ Ὡδείου μελετᾶται ἀναλυτικῶς τὸ κοῖλον, ἡ ὀρχήστρα, τὸ κτίσμα τῆς σκηνῆς, τὸ ὀρθογώνιον κέλυφος καὶ τέλος ἡ στέγασή του. Γίνεται ἀκόμη ἡ

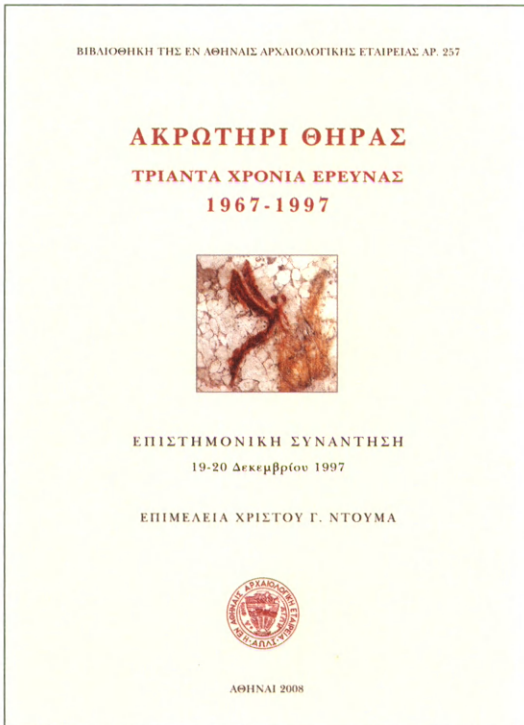
ἐξέταση καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ μελέτη τῶν διαφόρων μερῶν του, ἀνατολικοῦ, δυτικοῦ, τῶν τοίχων, τῶν οἰκοδομικῶν φάσεων καὶ τῆς χρονολόγησής. Ἑπτὰ συστηματικοὶ κατάλογοι μελῶν τοῦ Ὁδείου, κυρίως ἐδωλίων, συνοδεύουν τὴ μελέτη, ὡς καὶ εὐρετήριο τοπωνυμίων καὶ πλήθος σχεδίων καὶ πινάκων.

Τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Σύμης Βιάννου ποὺ διευθύνει ἡ κυρία Ἀγγελικὴ Λεμπέση, ἐκδόθηκε τὸ 2008 καὶ ὁ τέταρτος τόμος, ἔργο τῆς κυρίας Πολύμνιας Muhly, *The Sanctuary of Hermes and Aphrodite at Syme Viannou. IV. Animal images of clay* (BAE 256). Οἱ προηγούμενοι τρεῖς τόμοι εἶχαν ὡς θέματα *Τὰ χάλκινα κρητικὰ τορεύματα* (BAE 102) τῆς κυρίας Ἀγγελικῆς Λεμπέση, *Die Tierstatuetten aus Metall*

(BAE 159) τοῦ κ. Wolfgang Schürman, καὶ *Τὰ χάλκινα ἀνθρωπόμορφα εἰδώλια* (BAE 225), τῆς κυρίας Ἀγγελικῆς Λεμπέση. Μὲ τὸν τέταρτο τόμο τῆς κυρίας Muhly δημοσιεύονται μὲ τὸν ἴδιο συστηματικὸ τρόπο τὰ πήλινα εἰδώλια ζώων ποὺ βρέθηκαν στὴν ἀνασκαφὴ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἑρμῆ καὶ τῆς Ἀφροδίτης καὶ κατατάσσονται κατὰ εἶδος, λ.χ. ἄλογα, πουλιά, ἐξετάζεται ἡ τεχνικὴ καὶ ἡ διακόσμησή τους, τὰ εἰκονογραφικὰ καὶ τεχνοτροπικὰ χαρακτηριστικά τους, τὸ ἀνασκαφικὸ τους περιβάλλον, ἡ χρονολόγησή τους καὶ γίνεται ἡ πετρογραφικὴ ἀνάλυση τῶν εἰδωλίων ἀπὸ τίς κυρίες Ἑλένη Νοδάρου καὶ Χριστίνα Ράθωση. Τρεῖς πίνακες συγκριτικῆς χρονολόγησής καὶ ἐξάπλωσής εἰδωλίων ζώων συμπληρώνουν τὸ ἔργο τῆς κυρίας Muhly.

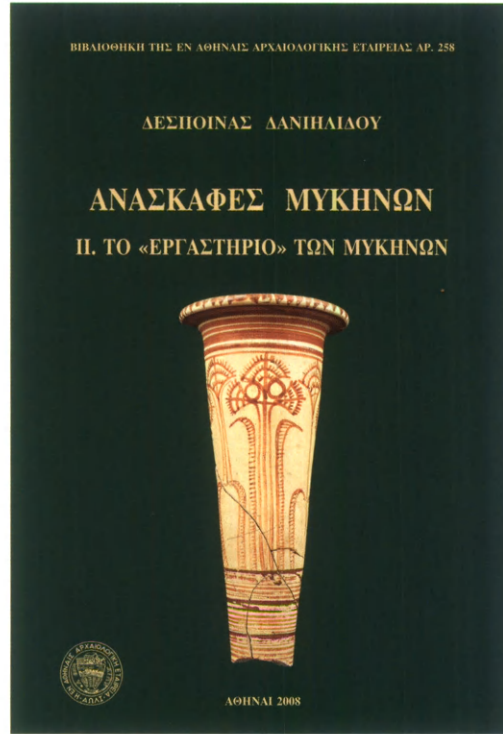
Γιὰ τὰ τριάντα χρόνια ἀπὸ τὴν ἔναρξή τῆς μεγάλης ἀνασκαφῆς στὸ Ἀκρωτήρι Θήρας εἶχε γίνει, τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1997 ἐπιστημονικὴ συνάντηση κατὰ τὴν ὁποία εἶχαν ἐκτεθεῖ τὰ πορίσματα τῶν ἕως τότε μελετῶν γιὰ τὸ μεγάλο ἀρχαιολογικὸ κέντρο τοῦ Ἀκρωτηρίου. Χάρις στὴν ἀρωγὴ τῆς ἔφημερίδος «Ἡ Καθημερινή» καὶ ἰδίως τοῦ κ. Ἀριστείδη Ἀλαφούζου, ἐκδόθηκαν τὰ πρακτικὰ τῆς συνάντησής ἐκείνης μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ ὁμότιμου καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Χρίστου Ντούμα μὲ τίτλο *Ἀκρωτήρι Θήρας. Τριάντα χρόνια ἔρευνας, 1967-1997. Ἐπιστημονικὴ Συνάντηση 19-20 Δεκεμβρίου 1997* (BAE 257).

Ὁ τόμος αὐτὸς τῶν πρακτικῶν περιέχει 24 μελέτες δοκίμων ἀρχαιολόγων καὶ τεχνολόγων, γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ζωὴ στὸ Προϊστορικὸ Ἀκρωτήρι, τὴ διατροφή, γιὰ τὴν ἀποθήκευση τῶν ἀγαθῶν, γιὰ τὴν τέχνη, γιὰ τίς λατρευτικὰς συνήθειες καὶ πρακτικὰς, τίς σχέσεις μὲ τὸν γύρω κόσμον καὶ τὴν τεχνολογία στὴ μελέτη τῶν τοιχογραφιῶν ἀλλὰ καὶ τοῦ στεγαστροῦ. Τὰ κείμενα αὐτὰ κάνουν πλήρως γνωστὰ σημαντικὰ

εύρήματα 30 χρόνων από τὸ Ἀκρωτήρι, τὰ ὁποῖα ἐρμηνεύονται ἀπὸ τοὺς συνεργάτες τῆς ἀνασκαφῆς.

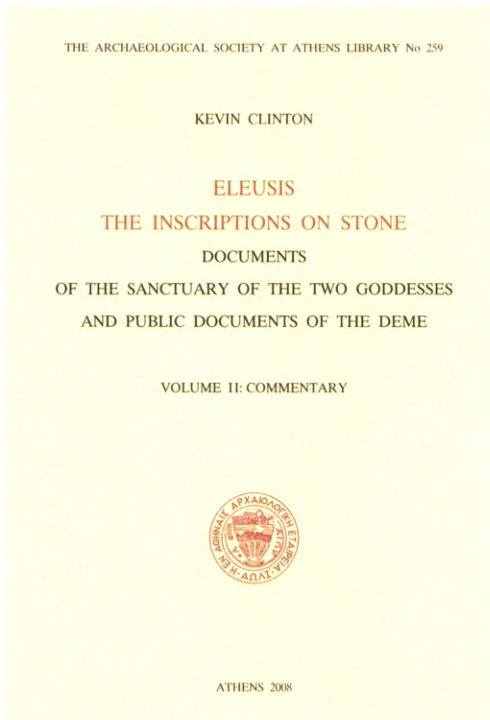
Τῶν πορισμάτων τῶν νεωτέρων ἐρευνῶν τῶν Μυκηνῶν, τοῦ Γεωργίου Μυλωνᾶ καὶ τοῦ Σπύρου Ἰακωβίδη, ἐκδόθηκε τὸ 2006 ὁ πρῶτος τόμος μετὶ τίτλου Ἀνασκαφές Μυκηνῶν. I. Ἡ Βορειοδυτικὴ συνοικία, ἔργο τοῦ Σπύρου Ἰακωβίδη. Τὸ 2008 ἐκδόθηκε ὁ δεύτερος τόμος, ἔργο τῆς ἐρευνητριάς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κυρίας Δέσποινας Δανιηλίδου μετὶ τίτλου Ἀνασκαφές Μυκηνῶν. II. Τὸ «Ἐργαστήριον» τῶν Μυκηνῶν (BAE 258). Πρόκειται γιὰ τὴ συστηματικὴ δημοσίευση τῆς ἀνασκαφῆς ἐνὸς οἰκοδομήματος ἐργαστηρίου ποὺ βρίσκεται στὴ βόρεια

κλιτὸ τοῦ λόφου τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν, σὲ ἀπό-
σταση 100 μ. ΒΑ τῆς πύλης τῶν λεόντων.

Τὸ βιβλίο ἀποτελεῖ τὴν ἐξαντλητικὴ συστηματικὴ μελέτη τοῦ μεγάλου οἰκοδομήματος κατὰ χώρους καὶ μελετῶνται ὅλα τὰ στοιχεῖα του, θεμελίωση, τοῖχοι, δάπεδα, ἀγωγὸς καὶ ταφές, ὡς καὶ τὰ κινητὰ εὐρήματα, πρῶτα ἢ κεραμικὴ τῶν προϊστορικῶν καὶ ἱστορικῶν χρόνων, τὰ μικρὰ εὐρήματα, εἰ-
δώλια λίθινα, μετάλλινα, ὀστέινα, κονιάματα. Τὸ ἔργο συμπλη-
ρῶνεται μὲ τὴν ἱστορία καὶ χρονολόγησι τοῦ συγκροτήματος τοῦ «Ἐργαστηρίου» καὶ μὲ καταλόγους τῶν εὐρημάτων κα-
τὰ χώρους.

Στις 7 Μαΐου τοῦ 2006 σὰς εἶχα παρουσιάσει τὴν δημοσί-
ευσι τοῦ πρώτου τόμου τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Ἐλευσίνας, ποῦ

είχε συντάξει ο καθηγητής κ. Kevin Clinton, έκδοσή μας του 2005 που τον αποτελούν δύο μέρη. Το πρώτο περιέχει τις επιγραφές και το δεύτερο τους πίνακες. Χρειάστηκαν πέντε χρόνια για το έργο της διόρθωσης των δοκιμίων και της εκτύπωσης.

Σήμερα σās παρουσιάζεται ο δεύτερος τόμος του έργου του κ. Kevin Clinton, *Eleusis. The Inscriptions on Stone. Documents of the Sanctuary of the two Goddesses and Public Documents of the Deme. Commentary* (BAE 259) και περιέχει τὰ επιγραφικά, ιστορικά, φιλολογικά και αρχαιολογικά ύπομνήματα των 686 επιγραφών του πρώτου τόμου, τὰ ὅποια ἐκτείνονται σὲ 500 σελίδες. Καὶ ὁ τόμος τοῦτος χρειάστηκε περίπου 3 χρόνια γιὰ τὶς διορθώσεις καὶ τὴν ἐκτύπωσή του. Μὲ τὴ δημοσίευσή του ἡ Ἑταιρεία προσφέρει ἓνα πολὺ σημαντικό

ἔργο γιὰ τὴ γνώση τοῦ δήμου τῆς Ἐλευσίνος καὶ τῆς ἐκεῖ λατρείας ὡς καὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς Ἀττικῆς. Ἐκεῖνο ποὺ ἔχει κάπως συναισθηματικὴ σημασία εἶναι ὅτι 126 χρόνια μετὰ τὴν πρώτη ἀνασκαφὴ τῆς Ἐταιρείας στὴν Ἐλευσίνα, μὲ τὸν Δημήτριο Φίλιο, παρουσιάζεται ὀλοκληρωμένη ἡ δημοσίευση τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἑλευσινιακοῦ ἱεροῦ ὡς πρὸς τὶς ἐπιγραφές, τὶς πρῶτες δημοσιεύσεις τῶν ὁποίων εἶχαν κάνει τὸ 1883 ὁ Δημήτριος Φίλιος καὶ ὁ Χρῆστος Τσουντας στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίδα.

Μορφωτική δράση

Συνεχίστηκε τὸ ἔργο τῆς ἠλεκτρονικῆς παρουσίας τοῦ ἔργου τῆς Ἑταιρείας (βλ. Ἔργον 2007, 99-101) καὶ ὁλοκληρώθηκε τὸ πρόγραμμα γιὰ τὸ ὁποῖο ὑπῆρξε χρηματοδότηση.

Ἡ Ἑταιρεία στὸ πρόγραμμα «Κοινωνία τῆς Πληροφορίας» Γ' ΚΠΣ Ἄξονας 1: Παιδεία-Πολιτισμός, Μέτρο 1.3 «Τεκμηρίωση, Ἀξιοποίηση καὶ Ἀνάδειξη τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ», πρόσκληση 172 ἀνέλαβε τὴν ὑλοποίηση τοῦ ἔργου «Ψηφιοποίηση καὶ τεκμηρίωση τμήματος τοῦ φωτογραφικοῦ καὶ ἀνασκαφικοῦ ἀρχείου τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας», τὸ ὁποῖο ὁλοκληρώθηκε τὸν Δεκέμβριο τοῦ 2008 καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα 3 ὑποέργα:

Τὸ Ὑπόεργο 1 («Ἐπιστημονικὴ τεκμηρίωση τοῦ ψηφιοποιημένου ὕλικου») ἔχει ὁλοκληρωθεῖ. Ἀντικείμενό του ἦταν ἡ ἐπιστημονικὴ τεκμηρίωση 140 περίπου ομάδων μνημείων καὶ ἀνασκαφῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας στὴν Σπερεὰ Ἑλλάδα (πλὴν Ἀττικῆς) καὶ τὴν Θεσσαλία μὲ ἐπιστημονικὰ λήμματα στὴν ἐλληνικὴ, ἀγγλικὴ καὶ γερμανικὴ γλῶσσα. Τὰ λήμματα ἐνσωματώνουν καὶ ψηφιοποιημένες φωτογραφίες μὲ ἀποτέλεσμα νὰ δίδεται πλῆρες ἐπιστημονικὸ κείμενο γιὰ κάθε

άνασκαφή. Τὸ ἔργο ἔχει ὑλοποιηθεῖ μὲ ἀυτεπιστασία (ἴδια μέσα) ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία. Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ προσλήφθηκαν συνολικὰ ἕξι νέοι ἀρχαιολόγοι στὴν πλειονότητά τους διδάκτορες τῆς προϊστορικῆς καὶ κλασικῆς ἀρχαιολογίας καὶ τέσσερις μεταφραστές μὲ ἐμπειρία στὴ μετάφραση ἑλληνικῶν ἀρχαιολογικῶν κειμένων στὴν ἀγγλικὴ καὶ γερμανικὴ γλῶσσα. Ἔργο τῶν ἀρχαιολόγων ἦταν ἡ σύνταξη τῶν ἐπιστημονικῶν λημμάτων μὲ βάση κυρίως τὰ στοιχεῖα τῶν ἀνασκαφῶν ποὺ ἐμπεριέχονται στὰ Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (ΠΑΕ) καὶ τὴ σχετικὴ ἐπιστημονικὴ βιβλιογραφία γιὰ κάθε ἀνασκαφή.

Τὸ Ὑπόεργο 2 («Ψηφιοποίηση τμήματος τοῦ φωτογραφικοῦ ἀρχείου τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας») ἔχει ὀλοκληρωθεῖ. Ἀντικείμενό του ἦταν ἡ ψηφιοποίηση περίπου 8.000 φωτογραφιῶν, σχεδίων καὶ διαφανειῶν τοῦ φωτογραφικοῦ ἀρχείου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Στὸ ἔργο αὐτὸ συμπεριελήφθη ἡ ψηφιοποίηση τοῦ Ἡμερολογίου Ὑπηρεσίας τοῦ Παναγιώτη Εὐστρατιάδη, τὸ ὁποῖο περιέχει πολύτιμα στοιχεῖα γιὰ τὶς ἑλληνικὲς ἀρχαιότητες τὴν περίοδο κατὰ τὴν ὁποία ὁ Εὐστρατιάδης ἦταν Γενικὸς Ἐφορὸς Ἀρχαιοτήτων (1864-1883).

Ἡ ὑλοποίηση τοῦ ὑποέργου 2 ἔγινε ἀπὸ ἀνάδοχο ἑταιρεία μετὰ ἀπὸ διαγωνισμό καὶ σύμφωνα μὲ τὰ διεθνῆ πρότυπα καὶ τὶς πρακτικὲς ποὺ διέπουν τὴν διαδικασία ψηφιοποίησης τεκμηρίων φωτογραφικοῦ ἀρχείου. Οἱ ψηφιοποιημένες φωτογραφίες ἔχουν ἀποθηκευτεῖ σὲ πληροφορικὸ σύστημα ποὺ ἐπιτρέπει τὴν ταχεῖα καὶ ἀποδοτικὴ χρήση τους καὶ τὴ διάθεσή τους στὸ διαδίκτυο μέσω τῆς δικτυακῆς πύλης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Γιὰ τὴν ὑποστήριξη τῆς διαδικασίας ψηφιοποίησης ἔγινε καὶ ἡ προμήθεια ἑνὸς ὑπολογιστικοῦ συστήματος. Στὰ πλαίσια τοῦ ὑποέργου αὐτοῦ ὑλοποιήθηκε καὶ ἓνα

διαδραστικό παιχνίδι. Σκοπός του παιχνιδιού αυτού είναι η διευκόλυνση της πρόσβασης στο πρόγραμμα και η εξοικείωση του ευρύτερου κοινού με τα σημαντικότερα στάδια της εξέλιξης της αρχαιολογικής επιστήμης και έρευνας του ελληνικού παρελθόντος.

Το Υπόεργο 3 («Προβολή του έργου ψηφιοποίησης της Αρχαιολογικής Εταιρείας») είχε ως αντικείμενο την υλοποίηση εκθεσης, μέσω της οποίας παρουσιάστηκαν σε ένα ευρύ κοινό τα αποτελέσματα του έργου της ψηφιοποίησης και διάθεσης στο διαδίκτυο τμήματος του εξαιρετικά σημαντικού αρχαιολογικού υλικού που βρίσκεται στην κατοχή της Αρχαιολογικής Εταιρείας από το 1837 (έτος ιδρύσεώς της) έως σήμερα. Η υλοποίηση του υποέργου έχει ολοκληρωθεί.

Την 31 Μαρτίου 2009 απονεμήθηκε στην Εταιρεία Βραβείο Αριστείας για το έργο της ψηφιοποίησης.

Η «Σχολή Διδασκαλίας της Ιστορίας της Τέχνης» λειτούργησε για δέκατη ένατη χρονιά υπό τη διεύθυνση της Συμβούλου κυρίας Ντόρας Βασιλικού, από 5 Νοεμβρίου 2008 έως 18 Μαρτίου 2009. Τα 17 δίωρα μαθήματα της περιόδου είχαν γενικό τίτλο «Από το παλάτι του Κάδμου στο ιερό της Αφαιάς» και διδάχθηκαν από μέλη της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, Έλληνες και ξένους καθηγητές του Πανεπιστημίου και διακεκριμένους αρχαιολόγους. Η παράδοση των μαθημάτων έγινε κατά την εξής χρονολογική σειρά:

- ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ, Διευθυντής τῆς Θ' Ἐφορείας Προϊστορικῶν καὶ Κλασικῶν Ἀρχαιοτήτων, 5, 12, 19 Νοεμβρίου 2008: *Προϊστορικὴ Βοιωτία: Πορίσματα παλαιῶν καὶ νέων ἐρευνῶν* • Ἡ Θήβα στὴν ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ • Ἀπὸ τὴν «ἄγνωστη» Θήβα τῶν ἱστορικῶν χρόνων.
- MARGHERITA BONANNO ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, Καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης Tor Vergata, 26 Νοεμβρίου 2008: *Παρατηρήσεις στὴν Πλαστικὴ Τέχνη τῆς ἀρχαίας Βοιωτίας. Γλυπτικὴ-εἰδωλοπλαστικὴ.*
- ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΜΑΖΑΡΑΚΗΣ ΑΙΝΙΑΝ, Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, 3, 10 Δεκεμβρίου 2008: *Ἡ Εὐβοία καὶ ὁ Ὀρωπὸς κατὰ τὴν πρωτογεωμετρικὴ καὶ πρώιμη γεωμετρικὴ ἐποχὴ (11ος-9ος αἰ. π.Χ.)* • *Ἡ Εὐβοία καὶ ὁ Ὀρωπὸς κατὰ τὴν γεωμετρικὴ καὶ ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ (8ος-6ος αἰ. π.Χ.).*
- STEPHAN SCHMID, Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου, 17 Δεκεμβρίου 2008: *Ἡ Ἐρέτρια ἀνὰ τοὺς αἰῶνες.*
- ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Ἀρχαιολόγος ὙΠΠΟ, 14 Ἰανουαρίου 2009 (6-7, 1η ὥρα): *Προϊστορικὴ Εὐβοία.*
- ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΚΑΤΑΚΗΣ, Διδάκτωρ Ἀρχαιολογίας, 14 Ἰανουαρίου 2009 (7-8, 2η ὥρα): *Ἡ Εὐβοία ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους ἕως καὶ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους.*
- HANS RUPPRECHT GOETTE, Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Giessen, 21 Ἰανουαρίου 2009: *Ἀρχαιολογία τῶν ἀρχαίων Δήμων τῆς Ἀττικῆς.*
- MARIA ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ ΓΚΟΦΑ, Ὁμ. καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, 28 Ἰανουαρίου 2009: *Ὁ Μαραθῶν στὴν προϊστορικὴ ἐποχὴ.*
- ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΠΕΤΡΑΚΟΣ, Ἀκαδημαϊκός, Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, 4 Φεβρουαρίου 2009: *Τὸ Ἀμφιάρειο τοῦ Ὀρωποῦ. Ὁ Μαραθῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων.*

- ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ ΔΕΚΟΥΛΑΚΟΥ, Ἀρχαιολόγος, 11 Φεβρουαρίου 2009: *Τὸ ἱερό τῶν αἰγυπτίων θεῶν στὸν Μαραθῶνα.*
- ΕΥΓΕΝΙΑ ΒΙΚΕΛΑ, Καθηγήτρια τοῦ Ἴονίου Πανεπιστημίου, 18 Φεβρουαρίου 2009: *Τὸ ἱερό τῆς Ἀρτέμιδος στὴ Βραυρώνια. Ἐνα ἰδιότυπο ἱερό τῆς Ἀττικῆς.*
- ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΠΕΤΡΑΚΟΣ, 25 Φεβρουαρίου 2009: *Ὁ δῆμος τοῦ Ραμνοῦντος.*
- ΚΑΛΛΙΟΠΗ ΠΑΠΑΓΓΕΛΗ, Ἀρχαιολόγος ΥΠΠΟ, 4 Μαρτίου 2009: *Ἐλευσίνα: Ἡ ἐξέλιξη τῶν οἰκισμῶν καὶ τοῦ ἱεροῦ τῆς Δήμητρος στὴν Ἀρχαιότητα.*
- KLAUS-VALTIN VON EICKSTEDT, Διδάκτωρ Ἀρχαιολογίας, 11 Μαρτίου 2009: *Ὁ Πειραιάς. Ἱστορία καὶ τοπογραφία.*
- ΕΛΕΝΗ WALTER ΚΑΡΥΔΗ, Καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Saarbrücken, 18 Μαρτίου 2009: *Αἶγινα.*

Σὲ συνάφεια μὲ τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων τῆς Σχολῆς ἔγιναν στὴν Ἑταιρεία καὶ οἱ ἀκόλουθες εἰδικές ὁμιλίες:

- ΚΙΚΗ ΔΗΜΟΥΛΑ, Ἀκαδημαϊκός, 26 Ἰανουαρίου 2009: *Ἐρανος σκέψεων γιὰ τὴν ἀνέγερση τίτλου ὑπὲρ τῆς ἀστέγου αὐτῆς ὁμιλίας.*
- ΣΠΥΡΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ, Ἀκαδημαϊκός, 2 Φεβρουαρίου 2009: *Σαίξπηρ: Ἀντώνιος καὶ Κλεοπάτρα, μίᾳ τραγωδία ὄριμων ἐραστῶν.*
- ΜΙΧΑΛΗΣ ΚΟΣΜΟΠΟΥΛΟΣ, Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Missouri, 2 Μαρτίου 2009: *Ἡ Προϊστορικὴ Ἐλευσίνα καὶ οἱ ἀπαρχές τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων.*
- ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ, Διδάκτωρ Ἀρχαιολογίας, 16 Μαρτίου 2009: *Πρόσφατα εὐρήματα ἀπὸ τὴ Δῆλο. Στερέωση καὶ συντήρηση μνημείων.*

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΝΙΚΟΠΟΛΕΩΣ, 23 Μαρτίου 2009. Ἀπὸ τοὺς καθηγητὲς κυρίους ΧΑΡΑΛΑΜΠΟ ΜΠΟΥΡΑ, ΝΙΚΟΛΑΟ ΖΙΑ καὶ τὴν καθηγήτρια κυρία ΙΣΜΗΝΗ ΤΡΙΑΝΤΗ.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

- *Νικόπολη: Ἀποκαλύπτοντας τὴν πόλη τῆς νίκης τοῦ Αὐγούστου*, ὑπὸ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΖΑΧΟΥ, ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΑΛΠΑΚΗ, ΧΑΡΑΣ ΚΑΠΠΑ, ΘΑΛΕΙΑΣ ΚΥΡΚΟΥ.
- *Ἡ Βασιλικὴ τοῦ ἐπισκόπου Δουμετίου στὴν παλαιοχριστιανικὴ Νικόπολη*, ὑπὸ ΦΡΑΓΚΙΣΚΑΣ ΚΕΦΑΛΛΩΝΙΤΟΥ καὶ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑΣ ΓΕΡΟΥΜΟΥ.
- *Ἄκτια: Ἀθλητικοὶ ἀγῶνες τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων στὴν Νικόπολη τῆς Ἠπέρου*, ὑπὸ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΖΑΧΟΥ.

ΑΔΑΜΑΝΤΙΑ ΒΑΣΙΛΟΓΑΜΒΡΟΥ, Διευθύντρια τῆς Ε' Ἐφορείας τῶν Ἀρχαιοτήτων (Σπάρτης).

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ, Διευθυντὴς τῆς Θ' Ἐφορείας τῶν Ἀρχαιοτήτων (Θηβῶν).

27 Ἀπριλίου 2009: Ἅγιος Βασίλειος. Ἕνα μυκηναϊκὸ ἀνακτορικὸ κέντρο στὴν κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα.

Ἐπίλογος

Ἡ χρονιά πού πέρασε, καί αὐτή πού διανύουμε, εἶναι ἔτη ἐπετείων πού ἀφοροῦν πρόσωπα καί πράγματα τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογίας. Τίς μνημονεύω, γιατί ἀφοροῦν ἄμεσα τήν Ἀρχαιολογική Ἑταιρεία καί τὰ πρόσωπα πού τήν ἀπάρτιζαν.

Ἀρχίζοντας ἀπό τὰ νεώτερα καί πλησιέστερα, σᾶς θυμίζω ὅτι στίς 15 Ἀπριλίου 2008 συμπληρώθηκαν 20 χρόνια, ἕνα πέμπτο τοῦ αἰῶνος, ἀπό τόν θάνατο τοῦ Γεωργίου Μυλωνᾶ, δέκατου Γραμματέως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Στίς ἡμέρες τῶν ἐννιά χρόνων τῆς Γραμματείας του ἡ Ἑταιρεία γιόρτασε τὰ 150 χρόνια τοῦ βίου της καί ἡ δράση της ἀπλώθηκε ἔξω ἀπό τὰ παραδοσιακά ὄρια. Νέες μεγάλες ἀνασκαφές ἄρχισαν καί ἡ ἔρευνα προχώρησε καί εὐδοκίμησε. Ὁ Γεώργιος Μυλωνᾶς πέραν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ ἔργου του, τὸ ὁποῖο ὑπῆρξε μεγάλο, ὑπῆρξε ἐπίσης καί μέγας εὐεργέτης τῆς Ἑταιρείας.

Ἐνὸς ἄλλου Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας, τοῦ ἐνάτου κατὰ σειράν, θαυμαστοῦ ἐπιστήμονος, τοῦ Ἀναστασίου Ὀρλάνδου, συμπληρώνονται φέτος, στὶς 6 Ὀκτωβρίου, τὰ 30 χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατό του. Στὶς 20 Ἀπριλίου τῆς χρονιᾶς τούτης ἐπίσης συμπληρώθηκαν 100 χρόνια ἀπὸ τὴν ἡμέρα πού ὁ Ὀρλάνδος, πολιτικός μηχανικός, ὅπως ὀνομάζει τὸν ἑαυτό του, ζήτησε νὰ προσληφθεῖ στὴν ὑπηρεσία τῆς Ἑταιρείας γιὰ τὶς ἀναστηλώσεις πού γίνονταν τότε.

Γεννημένος στὶς 23 Δεκεμβρίου τοῦ 1887 εἶχε ἀποφοιτήσει ἀπὸ τὸ Πολυτεχνεῖο τὸ 1908, μόλις 21 ἐτῶν. Ἑταῖρος μας ἔγινε ὀκτὼ χρόνια μετὰ, τὸ 1917 (ΠΜ 2205, 9 Μαΐου). Ὁ πρόγονός του Ἰωάννης Ὀρλάνδος, Πρόεδρος τοῦ Βουλευτικοῦ κατὰ τὸν Ἀγώνα, εἶχε γίνει μέλος τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν πρώτη συνέλευση τῶν ἐταίρων στὸν Παρθενώνα, στὶς 28 Ἀπριλίου 1837 (ΠΜ 26, 28 Ἀπρ. 1837). Ἀνάμεσα στὸν προπάππο καὶ τὸν δισεγγονὸ μεσολάβησαν 70 χρόνια καὶ 2179 ἑταῖροι.

Ὁ Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος ἀποτελεῖ μόνος του μιὰν ἐποχή. Ὅλοι οἱ μαθητές του καὶ τὸ ἔργο τους δὲν ἰσοσταθμίζουν τὸ δικό του ἔργο. Ὑπῆρξε Γραμματεὺς τῆς Ἑταιρείας ἐπὶ 28 χρόνια, ἀπὸ τὸ 1951 ἕως τὸ 1979, καὶ ἡ μορφή καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἰδρύματός μας ταυτίστηκε στὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων μὲ τὴν προσωπικότητά του. Ἀκούραστος διδάσκαλος, καὶ ταυτόχρονα δημιουργός, μᾶς χάρισε ἔργα ἀξεπέραστα, ὅχι γιατί θὰ ἐκφράζουν πάντα τὴν ἀπόλυτη ἀλήθεια, αὐτὸ δὲν γίνεται στὴν ἐπιστήμη, ἀλλὰ γιατί διέπονται ἀπὸ τὸ ἀνθρωπιστικὸ του πνεῦμα, μὲ τὸ ὁποῖο τὸν εἶχε προικίσει ἡ κλασικὴ του παιδεία, ἀνέφικτη γιὰ τοὺς περισσότερους πού τὸν μιμήθηκαν.

Στὶς 20 Φεβρουαρίου τοῦ 1959, πρὶν ἀπὸ 50 χρόνια, ἰδρύθηκε ὁ Σύλλογος τῶν Ἑλλήνων Ἀρχαιολόγων. Δὲν εἶχα διοριστεῖ ἀκόμη, μάλιστα ἐτοιμαζόμενοι γιὰ τὸν διαγωνισμό

Ἀποτελεῦσις διατάξεως

Ἄρθρον 29ον

τὸ παρὸν καταστατικὸν συγκείμενον ἐξ ἄρθρων εἰκόσι ἐκνέα ἐθεωρήθη, ἐψηφίσθη καὶ ἐγένετο παρῆψηφί δεκτὸ κατ' ἄρθρον καὶ ἐν τῇ συνόδῳ του κατὰ τὴν γενικὴν συνέλευσιν τῶν ἰδρυτῶν αὐτοῦ λαβούσαν χάραν ἐν Ἀθήναις τὴν 20^α Φεβρουαρίου 1959 ἡ δὲ ἰσχὺς του ἄρχεται ἀπὸ τῆ ἐκδόσεως ἐπιφάσεως ὑπὸ τοῦ Πρωτοδικείου Ἀθηνῶν, ἐγκρινούσης τοῦτο καὶ τῆ ἐγγραφῆ τούτου εἰς τὸ βιβλίον τῶν Σωματείων.

Ἐν Ἀθήναις τῆ 20.2.1959.

ΟΙ ἸΔΡΥΤΑΙ

Ι. ΜΗΛΙΩΝΗΣ *[Signature]*
[Signature] Χ. ΚΑΡΟΥΖΟΣ

[Signature] Σ. ΚΑΡΟΥΖΟΥ

[Signature] (Α. Α. Βεργίτης)

Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ *[Signature]*
Α. ΚΑΛΠΗΠΟΛΙΤΗΣ *[Signature]*

[Signature] Σ. ΔΑΡΑΦΕ
ΕΥΘ. ΜΑΕΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ *[Signature]*

Ξ. ΒΑΡΟΥΧΑ *[Signature]*
Ρ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΛΟΣ *[Signature]*

ΑΓΓ. Κ. ΑΝΔΡΕΙΩΝΕΝΟΥ *[Signature]*

ΕΜΜ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ
Χ. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

Β. ΦΙΛΙΠΠΑΚΗ
[Signature] Ξ. ΠΕΛΕΚΑΝΙΔΗ

[Signature] Φ. Μ. ΠΙΣΤΑΣ

[Signature] Δ. Ι. ΤΙΤΣΙΔΗΣ
[Signature] Γ. Δ. ΚΟΝΤΗ

ΠΑΣΑΡΙΔΗΣ Π. *[Signature]*
ΓΕΩΡΓ. ΔΟΝΤΑΣ *[Signature]*

Ἡ τελευταία σελίδα τοῦ ἰδρυτικοῦ τοῦ Συλλόγου τῶν Ἑλλήνων Ἀρχαιολόγων.

του Κλάδου, πού ἔγινε τὸν ἐπόμενο μήνα. Παραβρέθηκα ὅμως ὡς δόκιμος Ἐπιμελητὴς στὴν πρώτη Γενικὴ Συνέλευση τοῦ Συλλόγου, στὴν ὁποία προήδρευσε ὁ Χρῆστος Καροῦζος. Ἐκεῖ ἐκλέξαμε Πρόεδρο τοῦ Συλλόγου τὸν Ἰωάννη Κοντῆ καὶ Γραμματέα τὴν Βαρβάρα Φιλιππάκη. Ἀπὸ τὰ 21 πρόσωπα πού ὑπέγραψαν τὸ ἰδρυτικὸ τοῦ Συλλόγου σήμερα ὑπάρχουν μόνον δύο, ὁ Σύλλογος ὅμως μεγάλωσε καὶ τὰ μέλη του εἶναι πολλές ἑκατοντάδες στὴ θέση τῶν τότε μόλις 39 μελῶν τοῦ Κλάδου.

Στις 6 Αὐγούστου τῆς χρονιᾶς τούτης συμπληρώνονται 150 χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Λουδοβίκου Ρόσς. Ἦλθε στὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ τὴν γνωρίσει μετὰ τὶς σπουδές του στὴ Γερμανία καὶ πάτησε στὴν Ἰδρα στις 22 Ἰουλίου 1832, μόλις 26 ἐτῶν. Ἔμαθε τὰ νέα ἑλληνικὰ κατὰ θαυμαστὸ τρόπο, τὸ 1833 διορίστηκε Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων Πελοποννήσου, τὸ 1834 Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ 1836 παραιτήθηκε ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία, γιὰτὶ συγκρούστηκε μὲ τὴν Ἀντιβασιλεία σὲ θέματα ἐπιστημονικῆς δεοντολογίας. Παρέμεινε στὴν Ἑλλάδα καὶ ἔγινε ὁ πρῶτος καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας στὸ Πανεπιστήμιο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀπολύθηκε ὡς ἑτερόχθων μετὰ τὴν Ἐπανάσταση τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843. Ἐπώδυνη ἀσθένεια τὸν ὀδήγησε νὰ θέσει τέρμα στὴ ζωὴ του, στις 6 Αὐγούστου 1859.

Ἡ παρουσία τοῦ Λουδοβίκου Ρόσς στὴν Ἑλλάδα ὑπῆρξε εὐτύχημα ἀπὸ τὸ ὁποῖο οἱ Ἕλληνες δὲν ἐπωφελήθηκαν. Ἀντίθετα καταδίωξαν ἠθικῶς τὸν Γερμανὸ ἀρχαιολόγο, Ἕλληνες καὶ Βαυαροί, γιὰτὶ ἐκεῖνος βρισκόταν πνευματικῶς καὶ ἐπιστημονικῶς στὴν πρωτοπορία. Παρὰ τὴν πάροδο ὅμως τῶν 150 χρόνων ἀπὸ τὸν θάνατό του, ἔχοντας ὡς ὀδηγὸ τὸν ἄγνοο ἐγωισμό τῶν κληρονόμων τῆς ἀρχαιότητος, ἐξακολουθοῦμε νὰ ἐνεργοῦμε, σὲ πολλὰ, ὅπως τὸ 1836.

Στις 21 Ὀκτωβρίου θὰ συμπληρωθοῦν 180 χρόνια ἀπὸ τὴν ἴδρυση στὴν Αἴγινα τοῦ «Ἐθνικοῦ Μουσείου Αἰγίνης». Τοῦτο ἔγινε μὲ διάταγμα τοῦ Ἰωάννου Καποδίστρια μὲ τὸ ὁποῖο διοριζόταν ταυτόχρονα ὡς Διευθυντὴς τοῦ Μουσείου ὁ Ἀνδρέας Μουστοξύδης. Ἔτσι ιδρύθηκε ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία ἡ ὁποία διαλύθηκε μὲ τὴν δολοφονία τοῦ Καποδίστρια στις 9 Ὀκτωβρίου 1831 καὶ τὴν καταδίωξη τοῦ Μουστοξύδη ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Κυβερνήτη.

Στὴν ἀρχὴ τῆς ἔκθεσής μου ἀνέφερα τὸ πολὺ γνωστὸ σὲ ὄλους, ὅτι τὰ μνημεῖα καὶ οἱ ἱστορικοὶ τόποι ἀποτελοῦν στὴν Ἑλλάδα ἀντικείμενα διαμάχης, ἡ ὁποία ὅμως, προσθέτω, ἔχει

«Ὁρφανοτροφεῖο Αἰγίνης». Ἡ κεραμοσκεπὴς στοὰ στὸ μέσον, δεξιὰ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Σωτῆρος ἦταν ὁ χῶρος ἔκθεσης τῶν γλυπτῶν. Ἡ φωτογραφία λήφθηκε πρὶν ἀπὸ τὶς ἐργασίες «ἀποκατάστασης» τοῦ Ὁρφανοτροφείου.

σχεδόν πάντα κατάληξη προδιαγεγραμμένη. Ἡ χρονιά πού πέρασε μᾶς φιλοδώρησε μὲ νέες περιπτώσεις. Τὴν ἕκ μέρους τοῦ Κράτους σὲ θρησκευτικὸ ἴδρυμα παραχώρηση γιὰ ἐκμετάλλευση δύο ἀρχαιολογικῶν χώρων, στὴ Μακεδονία ὁ ἕνας καὶ στὴν Ἀττικὴ ὁ ἄλλος, καὶ τὴν ἐγκατάσταση μεγάλου ἐργοστασίου παραγωγῆς ἠλεκτρικοῦ ρεύματος κοντὰ σ' ἕνα φημισμένο πεδίο μάχης, τῆς Χαιρωνείας.

Ἐκεῖνο πού κάνει ἐντύπωση ἀλλὰ μένει ἀνεξήγητο εἶναι ὅτι καὶ στὶς τρεῖς περιπτώσεις ἢ συγκατάθεση παραχώρησης προῆλθε ἀπὸ ἐκείνους πού εἶναι ἀπὸ τὸν νόμο καὶ τὴν ἐπιστήμη ταγμένοι γιὰ νὰ προστατεύουν τὰ μνημεῖα καὶ τοὺς ἱστορικοὺς τόπους. Ἄν μελετήσῃ κανεὶς τὴν ἱστορία τῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τὴ στιγμή τῆς ἀπελευθέρωσής μας, διαπιστώνει ὅτι ἡ πορεία πρὸς τὴ φθορά τους καὶ τὴν καταστροφή τους

Ἡ πεδιάδα τῆς Χαιρωνείας (1910). Στὸ βάθος δεξιὰ ὁ λέων κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀναστήλωσής του.

Ὁ ἀναστηλωμένος λέων
τῆς Χαιρωνείας.

Ἡ πεδιάδα τῆς Χαιρωνείας (1910). Στὸ μέσον ἔμπρὸς ὁ λέων κατὰ τὴ διάρ-
κεια τῆς ἀναστήλωσής του.

εἶναι νομοτελειακή. Ἡ καταστρέφονται κάποια στιγμή πλήρως, ὅπως ὁ Μαραθῶν, ἡ Ψυττάλεια, ἡ Σαλαμίνα, ἡ Ἐλευσίνα, ἡ Αὐλίδα ἢ ἡ φθορά τὰ περισφίγγει σιγὰ σιγὰ, ὅπως ἔγινε μὲ τὰ μνημεῖα καὶ τοὺς τόπους τῆς Ἀθήνας, μὲ κύριο παράδειγμα τὴν Ἀκρόπολη.

Ἀκόμη καὶ τὰ δικά μας ἔργα, τὰ χθεσινά, τὰ βλάπτουμε συνεχῶς, εἴτε εἶναι ἱστορικά ἔργα τέχνης, ὅπως ὁ ἀνδριάντας τοῦ μάρτυρα Ρήγα Φεραίου, εἴτε κτήρια. Ἀλλὰ ἂν οἱ φθορὸς τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 2008 προκλήθηκαν ἀπὸ ἰδεολογικὴ σύγχυση καὶ πνευματικὴ μικρότητα, οἱ ἄλλες πού μνημόνευσα ἔγιναν μὲ νηφαλιότητα καὶ ψυχρὴ σκοπιμότητα. Ὅταν ἡ Πολιτεία, γιὰ δικούς της λόγους, ἀποφασίζει νὰ ἐπιτρέψει ἓνα ἐγχείρημα ὅπως τῆς Χαιρωνείας, ἀξίζει τὸν κόπο νὰ σκεφθεῖ καὶ τίς πιθανὲς συνέπειες τῆς ἀλλοτρίωσης, αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ πνευματικοῦ μας διχασμοῦ πού μᾶς δυναστεύει σχεδὸν

Ἄνθοχώρι Ἀρκαδίας. Ἡ ἐκκλησία τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου.

δύο αιώνες. Όπως εἶπε ὁ ὁμιλητὴς στὴν ταφὴ τῆς τέφρας τῶν Ἀθηναίων πού ἔπεσαν τὸ 338 π.Χ. στὴ Χαιρώνεια (Δημ., Ἐπιτ. 37), θεωροῦμε «λαμπρὸ νὰ κληρονομοῦν [τὰ παιδιὰ] τὴ δόξα τοῦ πατέρα» (καλὸν δέ γε κληρονομεῖν πατρῶας εὐδοξίας). Ἀλλὰ ὅταν ἐμεῖς τὴν κληρονομιά τὴν παραπετάμε, ὅπως τὴ Χαιρώνεια ὅπου ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος συνέτριψαν τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς συμμάχους τους, μήπως ἔλθει ὁ ξένος καὶ τὴν πιστέψει δική του, ὅπως ἔγινε κιόλας; Θὰ διαμαρτυρηθοῦμε;

Ἐκεῖνος ὅμως ὁ ξένος θὰ ἔχει προσθέσει μία σελίδα ἀκόμη στὴν κίβδηλη ἱστορία του. Ἡ αἰτία τοῦ κακοῦ εἶναι ἡ ἀπληστία, πού χαρακτηρίζει μία μερίδα τῆς κοινωνίας. Μέσα στὰ χρόνια τῆς ἐλευθερίας κατόρθωσε ἡ μερίδα αὐτὴ νὰ μειώσει τὴ λεγόμενη προγονικὴ κληρονομιά, καὶ οἱ περισσότεροι ἱστορικοὶ τόποι καταστράφηκαν καὶ ἐξαφανίστηκαν. Πιθανῶς νὰ θεωρηθεῖ ὑπερβολικὸς ὁ λόγος μου ἀλλὰ εἶναι ἀληθινός. Τελευταῖο θῦμα τῆς γενικῆς αὐτῆς ἀπληστίας εἶναι ἡ ἐκκλησία τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, στὸ Ἄνθοχώρι Ἀρκαδίας, κοντὰ στὴ Μεγαλόπολη, ἓνα σύγχρονο κτίσμα. Τὸ χωριὸ ἰσοπεδώθηκε γιὰ νὰ ἐξορυχθεῖ ὁ λιγνίτης, ἡ ἐκκλησία ὅμως τοῦ χωριοῦ, νέα καὶ μεγάλη, ἔμεινε ἀπὸ τοὺς ἐργολάβους ἀπείραχτη, δεῖγμα τῆς πίστεως καὶ τῆς εὐλάβειας τῆς Δημόσιας Ἐπιχείρησης Ἠλεκτρισμοῦ. Στις 29 Νοεμβρίου τοῦ 2008 ὅμως, λίγες μέρες πρὶν ἀπὸ τὰ Δεκεμβριανά, ἡ ἐκκλησία, ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Ἀλέξανδρος Ρ. Ραγκαβῆς, «ὡς νὰ συνησθάνθη τὴν εἰρωνείαν τῆς διατηρήσεώς της, ὡς νὰ μὴ ὑπέφερε τὸ πνεῦμα τῆς ἀπληστίας, τὸ περιπνέον τὴν ἱερότητά της, κατέπεσεν αὐτομάτως». Ἡ εἰκόνα της ἐδῶ, πρὶν ἀπὸ τὴν κατάρρευση καὶ τὴν πλήρη καταστροφή της, στολίζει πλέον πλῆθος ἡλεκτρονικῶν σελίδων ὡς νεοελληνικὸ κατόρθωμα περιφρόνησης τῆς παράδοσης, τῆς περιφρόνησης ἐκείνης πού ἐκδηλώνεται μὲ συνεχεῖς σκόπιμες καταστροφές, γιὰ ἰδιοτελεῖς λόγους.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ	7
ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ	13
1. Μαραθών. Τσέπι	13
2. Σκάλα Ὠρωποῦ	24
3. Μυκῆνες	35
4. Μεσσήνη	46
5. Ἴκλαινα Μεσσηνίας	64
6. Ντικιλί Τὰς	81
7. Σύρος. Χαλανδριανή	87
8. Ἀμοργός	92
9. Ζώμινθος	98
ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΗ ΜΝΗΜΕΙΩΝ	112
Ἀκρωτήρι Θήρας	112
Ἀστυπάλαια. Βαθὺ	119
Ζάκρος	124
ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ	127
ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΗ	141
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	146

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 2008
ΑΡ. ΤΟΜΟΥ 55
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟΝ ΑΠΡΙΛΙΟ ΤΟΥ 2009
ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ
«ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ
ΑΝΤΩΝΗΣ ΕΥΑΓΓ. ΜΠΟΥΛΟΥΚΟΣ & ΣΙΑ Ε.Ε.»
ΛΕΟΝΤΙΟΥ 9 - ΑΘΗΝΑ
ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ
ΚΑΙ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΙΚΟΝΩΝ
ΕΦΗΣ ΑΧΛΑΔΗ
ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΓΧΡΩΜΩΝ ΤΟΞΟ Ο.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ ΕΥ. ΑΝΔΡΟΒΙΚ
Η ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΙΝΑΙ ΤΗΣ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΚΟΝΔΥΛΑΚΗ